

Kopátsy Sándor

Beszélgetések Adyval Nagyváradon

C E T
Belvárosi Könyvkiadó
2002

TARTALOM

Előszó	Marseillaise
A vezérlő csillagom: Ady	Várad és Debrecen
Ady lírája és publicisztikája	Új dogma
Az én történelemtanárom	István király országa
Hétről hétre	Temperamentumok
Írók és írások	A sajtó és a parlament
Egy kényes téma	Irodalmi reakció
A kényes kérdés	Turáni erkölcsök
Pecsétek és egyebek	Societas Leonina
A jövő Nagyvárad	Író emberkék
Hétről hétre	Ideális örültek
A sajtó és haragosai	A hétről
Irodalom és juszticia	Prohászka Ottokár Nagyváradon
A hétről	Az új program
Nagyvárad beszámoló	Az evolúció
A mennyeknek országa	A fekete és a vörös
Uecharok	Merénylet a nagyvárad jogakadémián
Az új forradalom Nagyváradon	Íróemberkék
Egy cinikus ember meséi	Ideális örületek
Kecskeméthyék	Batha úr dühöng
Protestantizmus és szocializmus	A varróleányok
A magyar kétfejű sas	A hétről
Tanulságok	Strófák egy határozatról
A hétről	Nevezetes május
A hétről	Panama és anarchia
Párbajellenes gyűlés lovagias afférokkal	Ábel Péter misézik
Zsidók és hugenották	A protestáns szellem
Kártevő Sándor beszéde	Ady Endre előadása a Holnapon
Csaholó hazafiság	A vér városa
Nemzeti főváros	A zsidósággal szövetkezve
A magyar városok	
	Utószó

Előszó

Kedves véletlen, hogy Adyval folytatott beszélgetéseim írását 1982-ben kezdem el, tíz év múlva fűztem időszerű kiegészítéseket az eredeti szöveghez és jelent meg a könyvem ilyen címen. Most, újabb tíz év után folytatom a beszélgetésünket. Az okot az adta rá, hogy Karácsonyra megkaptam a VÉR VÁROSA címmel a Nagyváradon megjelent Ady cikkek gyűjteményét. Húsz éve úgy éreztem, hogy Ady igazán nagy gondolkodóvá Pesten és Párizsban emelkedett, ezért szinte csak az 1903 után megjelent cikkeire koncentráltam. Most, a karácsonyi ajándék nyomán döbbsentem rá, hogy a zseni már fiatalon is zseni, hogy több idő, tapasztalt, megérés kellett a nagy versekhez, mint a nem kisebb cikkekhez.

Remélem az olvasó is csodaként fogja megélni, hogy Ady fiatalon, vidéki újságíróként is jobban eligazodott a magyar társadalom viszonyai között, azt jobban be tudta illeszteni a világ nagy szellemi fejlődési folyamatába, mint száz évvel később a politikusok és történészek. Ezen túl abban is reménykedem, hogy sikerül meggyőznöm az Ady rajongókat, hogy szeretett költőjük nemcsak az elmúlt század legnagyobb kötője, hanem a magyar újságírás mindenki másnál nagyobb zsenije is volt. A legkevésbé abban reménykedem, hogy az irodalomtudósok, az esztéták is képesek megérteni Ady társadalomlátó zsenialitását. De Ady soha nem hozzájuk, hanem általában a magyar értelmiséghez, azoknak is a polgári, azaz kereskedő és iparos, vagyis gazdaságilag független rétegéhez akart szólni, és még verseiben sem annyira az irodalmi újat kereste, hanem sokkal inkább a társadalom számára akart iránytű lenni.

Sajnos ezt az igyekezetét máig nem értették meg. Elsősorban azért, mert nem akarták megérteni. Az igazságai száz éve, osztályhelyzetétől, ideológiájától függetlenül, minden hatalomban félelmet keltettek. Ezért jó megoldásnak tartották az, ha a magyar versszerető fiatalok és sokkal kevesebb felnőtt korban is versszerető lelkesedik költőzseninkért, és szinte minden településen van Ady utca.

Ha Adyt megkérdezték volna, mit vár el az utókortól, nem utcanevekre, nem szobrokra tartott volna igényt, hanem arra, hogy olvassák, és ne csak a verseit. Ezzel a könyvvel is ezt az igényét kívánom szolgálni.

2002. március.

A vezérlő csillagom: Ady

Középiskolás koromban mindennapos olvasmányom voltak Ady Endre versei. Aztán is, ugyan különböző intenzitással, de rendszeresen, a Bibliánál gyakrabban elővettem, idézgettem. A prózáját csak jó negyven évvel később olvastam és jegyzeteltem végig. Rádöbbsentem, hogy gondolkodásmódjáról ezek még a verseknél is érthetőbben tanúskodnak. Ez a felismerés íratta meg velem a **Beszélgetések Adyval** címen megjelent könyvemet. Máig kevés más munkámra vagyok olyan büszke, mint erre a kötetre, ami hétezer példányban kelt el.

Bevallom, nem vagyok Ady-szakértő, róla csak annyit tudok, amit maga érdekesnek tartott elmondani. Többre nem is vagyok kíváncsi. Nem tartozom azok közé, akiknek az életrajzi adatok többet mondanak, mint maguk a művek.

Most, amikor nyolcvan évesen újra elővettem Ady Nagyváradon, tehát nagyon fiatalon és kevés ismeret birtokában írt cikkeit, azt akartam megfejtetni, hogy miért hallgatnak ma olyan mélyen arról, hogy mit mondana ma Ady Endre. Arra döbbsentem rá, hogy ma a hatalomnak sokkal jobban kell félnie tőle, mint száz éve. Akkor még legyinteni lehetett arra, hogy mit mond egy kis újságíró, aki mellesleg költő akar lenni. Akkor még olyan erős volt a feudális, klerikális, junker hatalom, hogy közömbös lehetett az ilyen magányos lázadókkal szemben. Azóta azonban közveszélyessé vált leírni, mit mondott a maga koráról az előző század magyar zsenije.

Megdöbbsenve olvasom újra az írásait, mert ma mást mondanak, mint húsz, vagy tíz évvel korábban. Őt olvasva élem át azt, amit a klasszikus zene legnagyobbjairól régóta tudok, minden alkalommal újabbat, mást és többet mondanak. Nekünk kell okosabbaknak, többet megéltéknek lennünk ahhoz, hogy a bennük rejlő gazdag tartalomból újabbakat is megértsünk.

Azt ugyan hatvan éve mondom, hogy Ady szerencséje, hogy nem akkor élt, amikor én, mert bitón, jó esetben, börtönben végezte volna. Arra azonban csak most döbbsentem rá, hogy az elmúlt száz év során soha nem tartották volna olyan közveszélyesnek, mint jelenleg. Márpedig, ha ezt tudom, kötelességem őt idézi, akkori gondolatait a mai magyar viszonyaira átültetni. Közveszélyesebb lett, mert száz év alatt nagyot változott a magyar társadalom. Ma százszor többen képesek megérteni a mondanivalóját.

- Megszűnt az Osztrák Magyar Monarchia, amit Ady már 1901-ben történelmi anakronizmusnak tartott. Vele együtt letűnt a történelmi Magyarország, amit Ady Trianon előtt tizen-nyolc évvel megérezett.

- Kiosztották az arisztokrácia és a főpapság földjeit. Megszűnt a grófi szérű. Ezt ugyan bepiszkolta a bolsevik kolhozrendszer, de az már csak gyorsan múló járványnak bizonyult. A mai magyar falu a társadalmi mobilitás tekintetében a nyugat-európaiak előtt jár. A szegénysége csak a folyó politika hibája, ami gyorsan korrigálódni fog.

- A nemesi magyar társadalom uralkodó osztályát leváltotta és megtizedelte a bolsevikuralom negyven éve. Ady világosan látta, amit ma sem sokan, hogy ezek trónfosztása nélkül nincs magyar jövő. Ezek elsöprése érdekében a vörös szocializmussal is szövethetnie kell.

- Igen erős, magyar etnikumú reálértelmiség nőtt fel. Ady még csak a gyorsan polgárosodó zsidóságban reménykedhetett, nem lehetett fogalma arról, hogy száz év múlva arányát tekintve több, a szárnyát még csak bontogató vállalkozónk lesz, mint a nyugati országoknak.

- Sikerült megtörni a katolikus klérus ezer éves társadalmi és politikai hatalmát. Ezen a téren még messze vagyunk ugyan a bennünket is integráló Nyugat-Európától. Arról Ady sem mert álmodni, amennyire ebben eljutottunk.

- Legmesszebbre azon a téren jutottunk, amelyiken Ady a legpesszimistább volt: a magyar nacionalizmus leépülésében. A nép nagy többségét nem lehet nacionalista kalandokba beleheccelni.

Sok tekintetben száz év alatt, gyakran poklokat járva, megvalósultak Ady álmai, de azért nem annyira, hogy ma is ne kelljen félnie Ady cikkeitől, véleményétől azoknak az erőknek, amelyeket ő nacionalizmussal, klerikalizmussal, junkerizmussal vádolt. Ezek még mindig elég erősek ahhoz, hogy Adyt elhallgattassák. Ezért kell helyette szólnom.

Az jelentette a másik motivációm, hogy most, öregem sorra találkozok olyan nézetekkel Adynál, amikre nélküle jutottam. Nemcsak tanítványa vagyok, hanem később született lelki rokona is. Ezt igazolja a könyv számos fejezete, amiben a több évtizedes véleményem találkozik Adyéval. Ha ezeket a gondolataimat nem publikáltam volna, nem volnának meg a több évtizedes kézirataim, magam is kételkednék, nem képzelődök, hogy mi egymást nem ismerve is egyetértettünk.

Ady lírája és publicisztikája

Jó negyven évig Ady számomra is csak lírai költő volt, akinek legfeljebb néhány novelláját ismertem. Ez is elég volt arra, hogy politikai iránytűm lehessen. Csak nyugdíjasként vettem a kezembe publicisztikáját, ami elsőprő erejű hatást gyakorolt rám. Ady magyarsága, politikai és társadalmi szemlélete szervezettebb, egyértelmű formában kifejezve jelentek meg az általa írt cikkekben. Ebből értettem meg, hogy miért választották le Adyról az újságokban leírt véleményét.

Aligha lehet eléggé hangsúlyozni, hogy milyen jelentős Ady szerelmi lírája. Ő szólt először, modern formában, őszintén a férfi-nő viszonyról. Ennek jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni, de azért ideje volna leleplezni, hogy az utókor Lédát és kisebb jelentőségű társait azért helyezte előtérbe, hogy a politizáló Adyról elterelje a figyelmet. Az ugyan aligha vitatható, hogy Ady életében, még inkább költészetében óriási szerepe volt Lédának, általában a nőknek, de ennél is fontosabb feladatnak tartotta a korabeli magyar társadalommal való harcát. Lehet, hogy Ady többet ivott a kelleténél, többre értékelte a nőekkel való kapcsolatát, mint kispolgár kortársai, de az átzüllött éjszakák után is megírta azokat az újságcikkeket, amiken átsütött életének minden másnál fontosabb feladata, egy jobb, magyarabb, emberibb magyar társadalomért való hadviselés.

Ezért, amikor Ady publicisztikájának népszerűsítésére, a mai viszonyokra való adaptálására vállalkozom, nemcsak az ő harcát akarom segíteni, hanem hozzá akarok járulni egyúttal ahhoz is, hogy Adyt, mint líránk legnagyobb XX. századi alakját is közelebb hozom az olvasóihoz.

A költő Adyt, főleg a hazafias verseivel, később óvatosan adagolva szerelmi lírájával, még valahogy be lehetett engedni az iskolákba, az irodalomba, de a politizáló Adyt minden rendszerigyekezett agyonhallgatni. Ady élete, szerencsénkre, egybeesett az elmúlt száz év egyetlen olyan korával, amiben létezhetett olyan sajtó, ami betiltásától nem félve közölhette az ő cikkeit. Az sem gyűjteményes formában, hanem egyenkint, a sajtóperek veszélyével dacolva. Aztán olyan viszonyok is jöhettek, amelyekben, a szűk értelmiség számára, már ki lehetett adni a messze legnagyobb magyar újságíró összes cikkét. Attól azonban még ma is messze vagyunk, hogy az általa száz éve kimondott igazságokat a közvélemény előtt szellőztessük.

1982-ben még csak magam számára idézgettem, magyaráztam Ady későbbi cikkeit. Aztán a rendszerváltás után frissiben mindez kiadásra is kerülhetett, sőt hétezer példány kelt el belőle. Másfél tucat könyvem között nem ezt tartom a legértékesebbnek, mivel ennek az értékét nem én, Ady adja, én csak hozzá tettem valamit. Aztán nyolcvan évesen a feleségem megajándékozott A vér városa című kötettel, ami Ady nagyváradi cikkeit tartalmazza. Ez újra írásra készített. Húsz éve én döntően a Párizsban töltött évekkkel kezdtem az idézgetéseket, akkor a koraiakat még nem tartottam olyan éretteknek, mint a későbbieket. Naivul azt hittem, hogy Ady két legnagyobb ellenségének, a nacionalizmussal szövetséges antiszemitizmusnak és a klerikalizmusnak örökre elmúlt a veszélye, nem kell a feléledésétől tartanunk. Húsz év alatt azonban nagyot változott a világ. Az elmúlt négy év felértékelte a fiatal Ady Nagyváradon írt cikkeit. Újraéledt a nacionalizmus, annak keretén belül az antiszemitizmus, és újra a klerikális reakcióval szövetkezik a politikai hatalom.

Magam ugyan átmeneti betegségnek tartom mindkettőt, de a tőle való félelem ráül a mai politikai életre. Nem azért becslöm le a kettős betegséget, mert kevésbé vetem meg, mint Ady, hanem azért, mert közben nagyot változott a világ, azon belül a magyar társadalom.

A történelmi Magyarországot visszaálmodó nacionalizmusnak egyrészt hiányoznak a világpolitikai védelmezői.

- Nincs Mussolini és nincs Hitler, akiben a gőzös úri világ reménykedhet.

- A két háború között a hazai antiszemitáknak erős külső szövetségesük volt, külpolitikai hasznot is reméltek abból, hogy szabadon kiélhessék alantaszidógyűlöletüket.

- A két háború között ötször több zsidó élt az országban, és tízszer nagyobb volt a gazdasági hatalmuk. Velük szemben teljesen hiányzott a magyar etnikumú vállalkozói és reálértelmiségi réteg. Ma mindkettőből van bőven.

Ma már a magyar nép nagy többségét nem lehet irreális területgyarapításra uszítani, hiszen egyrészt megtapasztalta, hogy jobban él, mint az elszakított területeken, másrészt képzetesebbé vált, önállóan tud tájékozódni. Elég arra utalni, hogy tízszer több diplomás van, mint hetven éve az érettségizett, a televízióknak köszönhetően a világból ezerszer annyit látnak.

Azt, hogy reakció, a butaság, a gonoszság erői meggyengültek, nem indokolja az, hogy türelmesebbek legyünk velük szemben. Ady száz év előtti indulataira ma is nagy szükségünk van, mert a Nyugathoz képest nem kisebb, hanem még nagyobb lett a lemaradásunk.

Az én történelemtanárom

Adyt még alig ismertem, amikor már történész akartam lenni. Aztán nyugdíjas koromig közgazdász voltam, mert attól a szakmától vártam egyrészt nagyobb társadalmi hatékonyságot, másrészt családot eltartó és politikai függetlenséget biztosító jövedelmet. Ma már inkább történésznek tartanám magam, ha nem sikerült volna nevemhez kapcsolni a kitüntető közgazdász címet. Lélekben azonban öreg koromra történész lettem, annak ellenére, hogy nincs ilyen képzettségem.

Eddig kicsit szégyelltem magam, hiszen kevés a történészi szakma által elvárt tárgyi tudásom. Addig, hogy védeni tudjam történész magam, csak a napokban jutottam el. Ebben is Ady segített. Ugyan régtől ismertem véleményét Debrecenről és Nagyváradról, de sorait nem történész szemmel olvastam. Mostantól fogva ezen a téren is, ő a védelmezőm.

Hétről hétre

1900. november 18.

„A pekingi iszonyságokról hamarabb értesülhet a pletyka népű nyugat, mint arról, ami a nagy, ködös, szláv világban folyik.

De bármi történik, cárgyilkosság vagy lengyelsanyargatás, Puskin-ünnep vagy nihilista vérfürdő, Tolsztojnak egy könyve jelenik meg, vagy örökre hirtelen eltűnik egy-egy fényes, de zabolátlan zseni, mindenképpen megdöbbentő ennek a rejtelmes, nagy, ködös országnak őseroje.

Ha eloszlik ott egyszer a köd, s ez az őserő megindul: mi lesz belőlünk, szibarita nyugatiakból?...”

Hátborzongató a vidéki újságíró jóslata arról, hogy mi lesz, ha egyszer megindul az orosz nép őseroje. Szerencsére ő is, akárcsak Deák Ferenc egy jó emberöltővel előtte, Őserőt látott a szlávországban. Ez az őserő ugyan elég volt arra, hogy nemcsak otthon, de Közép-Európában is összetörje azt, amit már sokkal korábban össze kellett törni, de nem volt elég erős arra, hogy a Nyugat fölé kerekedjen.

Mindenesetre jó lett volna, ha a náluk sokkal kisebb, de sokkal hatalmasabb Tisza István számol azzal, hogy a szlávország, mindenek előtt Kelet-Európa nem erőtlen, jövőtlen, tehetetlen, amit a mi hadseregünk könnyen térdre kényszeríthet. Jó lett volna, ha Tisza csak örül annak, hogy a magyargyűlölő trónörökösztől megszabadított bennünket egy szerb terrorista, és ült volna a babérjain.

Tisza Istvánnál és csapatánál is sokkal ostobább, és konzervatívabb volt Horthy és csapata. Bennük nemcsak a szláv veszélytől, de demokráciától való félelem, de a beteges revizionizmus és kommunista ellenesség is munkálkodott. Siettek tehát egyszerre segídezni a nyugati demokráciák és a kelet-európai kommunista birodalom megsemmisítésében.

Nem sokkal okosabbak voltak azok a politikai erők sem, amelyek 1945 után nem vették tudomásul, hogy a Nyugat számára sokkal fontosabb a Szovjetunióval való szövetség, mint a közép-európai népek demokráciája. A Nyugat vagy tudta, vagy érezte, hogy Közép-Európában még sok mindent össze kell törni mielőtt ott a demokráciát fel lehet építeni. Azt csak a jövő magyar történészei fogják elismerni, hogy Közép-Európai sokat köszönhet annak, hogy a bolsevista évtizedek összetörték azokat a fejlődést gátló falakat, amit önerőből nem lettünk volna képesek.

Azt, hogy ma jogos reménnyel válunk a Nyugat részévé, a bolsevikpusztítások alapozták meg.

Írók és írók

1901. január 1.

„Az író ember pedig kétségtelenül a legbüszkébb kétlábú. Írásait mindenik divinációnak, magát kiválasztottnak tartja. Ezért beteg mindenik, ezért érzékeny. Ezért tartja hálátlannak még a szelet is, mely becses ajkát kifújja.

Az író ember ezt a maga beképzelt nagy jelentőségét, nagy értékét nem szűnik meg hangoztatni azok előtt, akik olvasni tudnak és szoktak. Malmára hajtja a vizet az özönvíz előtti nevelési szisztéma, mely a maga örökölt korlátoltságával arra tanítja az eszmélkedés embrióit, hogy az emberiség legbölcsebbjei a vérengző hadvezérek, a zsarnok fejedelmek s poéták voltak.”

„Látunk fiatal fantasztákat, kik kikönyörgik tőlünk egy tárca vagy egy vers leközlését, s másnap egy fejjel megnyúlva járnak az utcán, de meg is követelik, hogy ezt a megnövést meglássa más is.

Szóval hitté vált, hogy az írás felemel az átlagemberek fölé, aminek a vágya éppen olyan ősállati, mint a gorilláé, amikor a maga területéről elűz minden más ragadozót.”

„Hát az életben van kiválóság, de nem az írás kiválósága. Egészen más. Ezt a kiválóságot nem egy mesterség tudása adja, hanem az agyvelő átfogóképessége. Ezt a nagy kincset megszerezni nagyobb dolog, mint azokat a bizonyos nagybecsű írásokat megírni.

Az ilyen kiválóság - ha ugyan szabad nekünk, öreg materialistáknak ezt a szót használni - igazán divináció. Le kell cibálni magáról mindazt a hazug köntöst, amit a család, iskola, vallás és társadalom ráadott.”

„Az egyetemes gondolkodó, aki lát, tud és megnyugszik, irigykedő filozófusa a tudatlannak. Élete harmonikus és szép. Meg nem zökkenti semmi tömegszámárság. Felette áll az ezreknek, természetesen minden rendű és rangú csupán írónak. Hogy emellett írhat is: bizonyos.”

Ami az író emberek társadalmi rangját illeti, száz év óta nagyot javult a helyzet. Ma már csak az írók hiszik magukról, hogy különleges emberek. A társadalmi jelentőségük elpárolgott. A mai közvélemény már nem az íróktól várja, hogy mutassák az utat. Ebben a tekintetben Petőfi volt az utolsó, ő sem annyira a maga korában, mint amennyire a nemzeti romantika később azzá emelte. A maga korában még képviselőként is csúfosan megbukott. Aztán szinte minden családban ott volt a verseskötete. De alig olvasták, s akik olvasták, azok sem értették. De az iskola „a maga örökös korlátoltságával” bele nevelte azokba is, hogy Petőfi nagy költő, akik a költői nagyság megítélésében analfabéták.

De az iskola nem is igazán a költői zsenit, Petőfit szeretettette meg a naiv gyerkőcökkel, hanem Arany Jánost, aki ugyan nagy mesterségbeli tudással, de kis ember volt.

Adynak a nagy emberről adott definíciójával egyetértek, de akkor csak Csokonai, Petőfi, Ady és József Attila volt nagy költő, a többi legfeljebb csak jó író-szakember. Számomra ezek között is messze Ady áll az első helyen. De ezt csak az láthatja be, aki nemcsak a verseit csodálja, hanem szemléletmódját is megismeri.

Ady csak az írókról beszél, de a megállapításai minden szakmára érvényesek. Az akadémikusoktól a közgazdászokig. Minden szakma bizonyos értelemben középkori céh, amiben a szakbarbárok uralkodnak. Az akadémikusok között is sokszor többen vannak szorgalmasak, mint okosak. Márpedig, ha a szorgalom középszerűséggel párosul, akkor közveszélyessé válhat, nem marad meg középszerűnek.

A jelenkor annyiban jobb a múlt minden társadalmánál, hogy a piac értékeli. A piac ugyan mindent jobban megfizet, mint az emberi nagyságot, de az sem szorul mások alamizsnájára. Ellenben nagyon megfizeti a szakbarbárokat. Ma egy labdarugó vagy egy dalénekes sokszorta többet keres, mint egy főminiszter, ilyen arányban népszerűbb is annál. Ez jó. De a nagy ember sokkal kevesebbet keres, mint egy ostoba miniszter, mert ő még szakbarbárnak sem volna jó. Azért lett politikus. Az nem is hiba, hogy az emberi nagyságot nem fizetik meg, mert az nem érdem, hanem isteni szerencse, divináció. Ráadásul minél jobban megfizetnek egy nagyembert, annál nagyobb a veszélye annak, hogy nem bontja ki isteni képességeit. Példázzuk ezt Adyval: ha nem szorul rá, ha meg tudott volna élni abból is, hogy csak verseket ír, nem lett volna újságíró. Márpedig az ő nagyságának kibontásához szükség volt arra, hogy napról-napra, hétről-hétre újságcikkeket kellett írnia. Márpedig ez a szükség kényszerítette arra, hogy a világ és a magyarság társadalmi kérdéseit boncolgassa.

Külön csodáltam azokat a zseniket, aki a jómódban is óriások lettek. Ilyen volt Goethe és Széchenyi. Az ő világukban lentről, az alacsony származásból, a szegénységből még a zseniknek is csak elenyésző töredéke emelkedhetett fel. Azért jó a mi világunk, mert abban már a zsenik is megélhetnek.

Azt, hogy a zseniknek is meg kell küzdeniük az élet nehézségeivel József Attila fogalmazta meg a legjobban: Pokolra kell annak menni, aki dudás akar lenni. Csak a nagyemberek számára iskola a pokol, a kicsik érdemek nélkül is a mennyországba juthatnak, de dudások még ott sem lehetnek.

Egy kényes téma

1901. január 3.

A fiatal Ady bátran felveti a zsidókérdést is. Nagyváradon élve azt kellett tapasztalnia, hogy ennél égetőbb kérdése alig van a város társadalmi életének.

A cikk beszámol egy Váradra került felvilágosult orvos társasági kísérletéről. Összehívta a városi elitet, és úgy rendezte az asztalokat, hogy egymás mellé kerüljenek felvilágosult reformerek és konzervatívok, zsidó polgárok és keresztény urak. Látva a kezdeményezés sikerét, másodszor is meghívta ugyanazokat, de már nem szervezte az ülésrendet. Megdöbbenett kellett tapasztalnia, hogy a zsidók mellé nem ültek nem zsidók.

Erre jelent meg Ady cikke.

„Olyan szépen ketté vált a díszes társaság, mintha együvé sem tartoznék. Akinek jó szeme volt, észrevehette, hogy valamiféle kis dolog választotta el ezeket. Olyan ártatlan, mint a - keresztvíz.

Eddig a história. Tovább beszélni, színezni a dolgot nem érdemes. Vágjunk neki merészen, s mondjuk ki, hogy Nagyváradon megdöbbenően erős a társadalmi antiszemitizmus. Mielőtt túlságosan méltatlankodna efelett valaki, számoljon le a lelkiismeretével, s ne engedje magát káprázatoktól vezetni. Hogy a fórumon antiszemitizmusnak semmi nyoma, az természetes. De a társadalmi antiszemitizmus megvan, mert ezt az asszonyok csinálják.”

„És ez a szédületes elfogultság nem apadóban van, hanem - éppen az asszonyi agitáció hatalmánál fogva - növekszik, s még beláthatatlanabb időre halasztja a választó falak ledöntését.

A jogakadémia ifjúságának nagy része már budapesti példa nyomán: antiszemita. Egy fiatal jogász, előkelő nagyváradi család fia, mondta nekünk, hogy öt év múlva nem lesz keresztény úri család Nagyváradon, mely olyan társaságba vegyüljön, ahol zsidók vannak.”

„De már előre megjegyezzük, hogy azt, aki e sorokat írja, véletlenül szintén érte az az ártatlan valami, amit úgy hívnak, hogy keresztvíz, s amitől sok ember egész életére berúg...”

Ady felvetése ma is nagyon időszerű. A két háború közötti időszak zsidóüldözését, mint történelmi bűnt azzal hátrítják ma is sokan, hogy a zsidók üldözése, kiirtása csak Hitler nyomására történt, hogy a magyar uralkodó osztály soha nem volt antiszemita. Mi szerettük a zsidókat, csak az a Hitler kényszerített bennünket ilyen embertelenségre. A zsidóknak sehol sem volt jobb dolguk, mint nálunk, és a deportálásokat is halogattuk, nálunk több zsidó maradt meg, mint a térség bármelyik más országában.

Az ugyan igaz, hogy a zsidók sehol nem gazdagodtak, művelődtek úgy, mint nálunk. De ez sem azért történt, mert mi kevésbé voltunk antiszemiták, hanem azért mert mi kevésbé voltunk polgárosodottak, és nálunk az uralkodó osztály hallani sem akart arról, hogy polgárrá

váljon. A magyarországi zsidók sikerei is a mi antiszemitizmusunkon alapultak. Mi eleve elzártuk a lehetőségét annak, hogy a bevándorló zsidóság földművelő lehessen, törvény tiltotta a földtulajdonlásukat. Ezért aztán kereskedelemre, majd iparra és tanulásra kényszerültek. Aztán a tanult zsidók elől elzártuk az állami állásokat, kénytelenek voltak az értelmiségi szabadpályákra menni. Vagyis azért boldogultak, mert mi elzártuk előlük azokat a lehetőségeket, amiket mi, buta fejjel, az előnyösebbeknek tartottuk. Mi azzal akartuk nehezzé tenni az életüket, ami a felemelkedésük számára ezerszer előnyösebb jövőt ígért, mint amit a mi feudális értékrendünk előnyösebbnek tartott.

Aztán, amikor kiderült, hogy a kényszerpálya, amivel mi a zsidók lehetőségét korlátozni akartuk, gyors felemelkedést biztosított, elkezdtük irigyelni a gazdagabb és képzetesebb zsidókat. Nem tanultunk a saját ostobaságunkból, és nem a magyar nép fiait is a gazdasági pályák, a magasabb képzettség felé irányítottuk, hanem a zsidóktól akartunk megszabadulni.

Külön figyelemreméltó, hogy Ady a magyarországi antiszemitizmusban a nők szerepét kárhoztatja. Jó ösztönnel láthatta, hogy a nők részéről a zsidók kirekesztése erősebb, mint a való életben mozgó férfiaké. E tény gyökerét nem láthatta, és egyébként is, rövid cikkeket kellett írnia, amik nem tették lehetővé a tudományos elemzést.

Ezt kívánom pótolni néhány adalékkal:

- Száz éve a nők két ezreléke szerzett középiskolai képesítést. Igaz, hogy a fiúknak is csak két százaléka. De ez mégis tízszer nagyobb. Márpedig hosszú életem során megtanultam, hogy az antiszemitizmus elsősorban a képzettséggel és a képességgel fordítottan arányos. Azaz az antiszemitizmus elleni küzdelmet csak a képzettség növelésével lehet végső győzelemre vinni.

- Az úrilányok számára csak a házasság jelentett karriert, tehát a nők ösztönösen a férjvadászatra voltak beállva. Minden középosztályhoz tartozó úrilány gazdag és előkelő férjről álmodott. A zsidók között ugyan több lett volna a gazdag, de a zsidó férj számukra is társadalmi leértékelődést jelentett volna.

Tegyük hozzá, ezt Ady nem érte már meg, hogy az első zsidótörvényt is mi hoztuk, nem a németek. A gazdag magyar zsidók gyerekeiket a numerus clausus után még jó tíz évig német egyetemekre küldhették.

Az már az én fiatalkorom dunántúli kisvárosában volt általános, hogy az úrilányok szülei a zsúrokra még tévedésből sem hívtak meg zsidófiúkat.

Az antiszemitizmus lappangó jelenlétével ott is találkozni lehetett, ahol nem várta volna senki. A mi érettségi tablónkon a zsidó fiúk a végére kerültek. A fényképész szerint ezt a svábból nemrég magyarosított, németimádó buta igazgatónk kívánta meg.

Ady a cikkét még azzal zárja, mintha a keresztvíz jelentett volna valamit is akár a hatósági, akár a társadalmi antiszemitizmus számára. Sajnos az sem jelentett. Még az olyanok számára sem, mint a sokak által nemcsak mártírnak tartott, de szentnek is javasolt Mindszenti.

A kényes kérdés

1901. január 4.

Adynak már a következő napon vissza kellett térnie az antiszemitizmusról írt cikkére. Tehát jól érezte, hogy ez kényes kérdés, de ő azok közé a kevesek közé tartozott, akit mind a meggyőződése, mind a bátorsága arra kényszerített, hogy a kényes kérdésekről, különösen ha azok sorsformálóan fontosak, írjon.

„Nagyon felvilágosult ember mondta például tegnapi írásomra:

- Az effélet nagyon veszélyes dolognak tartom. Minálunk antiszemitizmust csinál, aki az antiszemitizmus ellen szól.”

„A hallgatással, a halogatással gyógyítani nem lehet. Ez nem frázis: igazság. A visszafojtott agitáció csinálja a forradalmakat, az erők megmérkőzése szüli a békés kiegyezést.

Szóval igenis elő kell állnunk a nagyváradi társadalmi antiszemitizmus betegségével.

A módokban, formákban már lehet válogatás. Megvalljuk, nehéz erről a dologról meztelen igazságot írni. De amennyire meg lehet tenni, meg fogjuk tenni.”

Ady ösztönösen megérezte, hogy a hivatalos életben még csendes antiszemitizmusnál sokszorta nagyobb veszély rejlik a társadalmi életben megbúvónál. A törvények hiába mondják ki, hogy a törvény előtt nincs vallás, nincs származás, ha a társadalomban szinte mindenütt jelen van a zsidók társadalmi kiközösítése. Ha valakinek, a költőnek látnia kell, hogy a törvény ereje eltöri a társadalmi megítélés mögött, és végül mindig az válik törvénné.

Ma is van antiszemitizmus, ha már nem is olyan végzetes erejű, mint akkor volt.

- Akkor a zsidók társadalmi és gazdasági dinamizmusa ingerelte gyűlöletre a feudális értékrendű, nagyrészt műveletlen uralkodó osztályt.

- Akkor közel egy millió zsidó élt a húszmilliós Magyarország kilencmillió magyarjához viszonyítva. Ma a tízmilliós Magyarországon belül mintegy százezer zsidó él.

- Akkor a gazdasági és a kulturális életben minden képzett zsidóra egynél is kevesebb úr jutott. Ma legfeljebb minden tizedik diplomás zsidó, és az arányuk egyre fogy.

- Akkor a szabadpályán mozgó reálértelmiség és a működő tőke nagy többsége zsidók kezében volt. Tíz zsidó vállalkozóra legfeljebb egy magyar jutott, ma az arány fordított.

- Akkor az ország szinte minden településén éltek zsidók, ma szinte csak Budapesten.

Tegyük hozzá, hogy az antiszemitizmus akkor szabadult el, akkor vált ördögivé, amikor a magyar uralkodóréteg azt hihette, hogy Európa térképét a mániákus antiszemita Hitler fogja alakítani.

Mindez azt indokolná, hogy le lehet becsülni a meglévő antiszemitizmus veszélyét. De egyrészt száz éve még volt valami mentségünk, hogy ez azért nem hivatalos, ettől még a magyar zsidóság él, gazdagodik és tanul. Most a holocaust után nekünk már nincs mentségünk, hiszen a többségük a mi antiszemitizmusunk következtében a gázkamrákban és a táborokban elpusztult, ők pedig joggal ezerszer érzékenyebbeké váltak.

A mi érzéktelenségünk bűn, az ő érzékenységük természetes és érthető.

Pecsétek és egyebek

1901. január 9.

Ez a cikk is azt mutatja, hogy Ady nem tudott szabadulni az antiszemitizmus rémségétől.

A témája azzal indul, hogy a Nagyváradi Jogakadémiának ugyan két címe van. A régin csak királyi volt a jelzője, az utóbbin már királyi, katolikus. A cím kiegészítése mögött a társadalmi hátrálás húzódik meg. Eddig elég volt az, hogy az Akadémia királyi, most már ott tart, mint a középkorban, hogy katolikus is. Ennél is sokkal nagyobb baj, hogy az antiszemitizmust táplálja.

„... itt antiszemita világ van tán még, mint Budapesten is.”

„Egyébként pedig méltóztasson megnézni a holnap este tartandó jogászbál rendezőinek névsorát. Igaz, hogy báltredezésre a kifogástalan frakk kötelező. De lehetetlennek tartjuk, hogy negyven zsidó jogász közül egynek sem volna kifogástalan frakkja!...”

A magát katolikusnak, azaz általánosnak, mindenki számára nyitva állónak nevező főiskola olyan diákbált rendez, amelyikben a zsidó tanulók szóba sem jöhetnek, mint a rendezőbizottság tagjai. Pedig alighanem, ha intelligenciából és tudásból minősítenék a hallgatókat, ahogyan egy főiskolán kellene, ezen az alapon a negyventagú rendezőbizottságban csak elvétve fordulnának elő nem zsidók. Még jobb volna, ha azt tudnánk meg, az évfolyamból ki mennyire vitte a maga erejéből, akkor is egészen más elitet állapítanánk meg.

A jövő Nagyvárad

1901. január 17.

Ezt a cikket két okból szinte teljes terjedelmében idézem. Egyrészt bizonyítja, hogy a század legnagyobb lírai zsenije, milyen érzékkel tájékozott a gazdaság világában, másrészt azt mondja el, amit én is negyven éve mondok, a meggazdagodáshoz nem szerényen, takarékosan, főleg nem a más bőrére, hanem beosztással kell élni, és bátor tervekbe kell fogni.

E cikk számos konkrét javaslata, látásmódja száz év után is tanítható volna.

„Nagyvárad lakossága meghaladta a félszáztezret. Ez a faktum nagy beszélő igazság mellettünk, kik ettől a körös-parti modern, csupa élet, akció és haladásra hívatott várostól vezető szerepet várunk. Elvitathatatlan, biztos, első szerepet a már talán nagyon is dédelgetett főváros után.

Nem a lokálpatrióták nagyzása mondatja ezt velünk, de a valóságtól, a tényektől merítők próféciája.

Ez a város, amelyet lenyűgözött a magyar provinciák kétségbeejtő sorsa, még annyi eszközzel sem rendelkezett, mint többi társa.

És mégis csodásat fejlődött. Mi tudjuk, kik ismerjük ennek a nehéz haladásnak az útját, roppant áldozatait. Mi tudjuk, hogy mennyi mindent teremhetett volna ez az igazán kultúrvárossá predesztinált város, ha csak félig megvolnának azok a anyagi tőkék, mely holt vagyon például Debrecenben.

A nagy, gazdag Debrecen alig 8000 lélekkel növekedett tíz év alatt. A kisebb Nagyvárad 10000 lélekkel. Aki a számokon kívül mást is akar látni: nézze végig a tíz esztendő annaleseit. A nagyobb alkotások, a legcsodálatosabb áldozatok ehhez a tíz évhez fűződnek.

Ma már madártávlatból megtetszenek egy nagy, szép kultúrváros arányai. Anyagi és szellemi harmónia mellett lüktető, rohanó, boldogító élet: ezeket ígéri a jövő Nagyvárad. Ezeket az ígéreteket be kell váltani. Kötelességünk. Megrövidíteni a távolságot a mai és a jövő Nagyvárad között mindnyájunk kötelessége.

Még egészen áthatva ettől az új, nagy gondolattól, s itt, ezen a helyen nem adhatunk részleteket, de öltön alakot ez a szép, színes ragyogó kép néhány nagy vonásban. A részleteket majd kitölti a munkás jövő, melyen dolgozni mi sem vagyunk kevesebb kedvvel, mint eddig. Mi, kivéve a vezetés. Irányítás s ellenőrzés kötelessége vár a haladás nagy munkájában.

Az anyagi megerősödés lesz az első stációja az útnak. Ennek pedig első lépése a jó közigazgatás. Bámulatatos dolog, hogy ebben az igazán nyugati szellemű városban, mint volt képes tanyát verni a régi pátriárkális, szűkkörű, elfogult felfogásánál talán még közönségesebb, az úgynevezett szatócsbölcsség. Legnagyobb átka egy nagystílű haladásnak, s örökös ellensége a nagytervű alkotásoknak. És éppen ezért, mert idegenkedik a szatócsmérleget megbillentő nagy dolgoktól: minél nagyobb dolgokba kénytelen kezdeni, annál nagyobbat botlik. Ez teszi igazán méltánylásra méltóvá az eddigi alkotásokat, de ugyancsak ez magyarázza meg éppen a nagy alkotások ismert nagy hibáit. Nem vádolunk, de a lelkes, szívünket betöltő remények mellett is kedvünk volna ezekre a hibákra rámutatni. Nem tesszük. Így is megértenek bennünket azok a sokak, akik nevében beszélünk, s akikkel dolgozni és tenni fogunk.

A költségvetési vita nagy napjaira utalunk. Tovább nem lehet már a régi gazdasági elvek mellett boldogulni. A föld nem ad kenyeret ingyen. A pénzzel is szépen volnánk, ha csak arra vigyáznánk, hogy el ne lopják. Hogy legyen eszközünk is az építésre, azokat előbb be kell szerezni. Tessék hát végre előbbre látni, s más pénzforrásra is gondolni, mint az adóbehajtás. Tessék ennek a városnak új jövedelmi forrásokat nyitni! Jogunk van onnan szellemi gyümölcsöket várni, ahol a szellemi tőkét fizetjük meg. S jogunk van nagystílű produktumokat várni, ha mi nem szatócsosztalékra alkudtunk.

Csak egy tervre utalunk, mert ez nekünk kedvesebb.

Megbecsülhetetlen, századokkal előresegítő nagy tőkénk van - mely eddig alig kamatozott valamit. Világhírre érdemes két fürdőre gondolunk, mely valahol műveltebb országokban fürdővárost csinált volna Nagyváradból. Hogy ez a tőke eddig holt tőke volt, annak nem csupán a holt kéz volt az oka. De az, hogy a nagy értéküket alig ismerte fel valaki. Ez a két példátlanul áldásos hatású fürdő úgyszólván még most is el van zárva a világtól. Ha a város valamiképpen meg tudná szerezni, berendezné, hozzáférhetővé tenné: még most elképzelhetetlen eredményeket érne. Olyan eredményeket, amelyek megváltoztatnák ezt a várost egészen.

Villamoskocsik, zsúfolásig megtöltve, egész nyáron szállítanak a vasúttól a pénzzel jött idegeneket. Nagyvárosi élet, forgalom költözne ide. Fellendülne ipar, kereskedelem. Telepek létesülnének a város és a fürdők között. Hiszen ma már nincs távolság. S hogy a tisztviselőtelep annak idején tervezett helyén nem jöhetett létre, nem a távolság, ami nincs, hanem a botrányos közlekedési viszonyok az oka.

Ez az, ami többek között ennek a tervnek is akadálya. A villamosvasút még mindig a jövő zenéje. Útjaink rosszak.

Kövezeteink éppen olyan borzasztók, mint gyalogjáróink. Mind-mind a szatócsbölcsség műve ez.”

„Aztán még egy sereg reform, amely eddig a szatócsgazdálkodás miatt késett. A világítás kérdésének megoldása, a kaszárnyapolitika eldobása, sorompóba lépés az egyetemért folyó harcban, kiérdemelt újabb hivatalok megnyerése, utcarendezések, kultúrpolitika, gyárak saját termelésünk feldolgozására stb. stb. Mindmegannyi okos gazdaságpolitika megteremtője vagy pedig megteremtette. Mindmegannyi könnyen elérhető és könnyen el is érendő.

Csak nagy szabálytalan vonásokat adtunk. De ki-ki berajzolhatja a maga terveit.

Célunk az volt, hogy akcióra bírjuk, s még lázasabb munkára serkentsünk.

Így lesz valóság minden nagyváradi ember szeretett szép álma.

Így lesz Nagyvárad olyan naggyá, amilyennek mi akarjuk. Félszázezren hagyjuk el a múlt századot.

Ez ígéri nekünk a mi álmaink valóra váltását. Bízunk, hogy így lesz, és dolgozunk, hogy így legyen!...”

Mindez azért időszerű ma, mert ennek a konzervatív és jobboldali kormánynak sokkal inkább baloldali a gazdaságpolitikája, mint a szocialista-liberális elődjéé. Ma sokan szidják a Széchenyi-tervet azért, mert bátor. Ennek a kormánynak is sok-sok hibája van, de érdeme, hogy mer nagyvonalú lenni. Ehhez képest csak másodlagos bűne, hogy a nagyvonalúságát politikai érdemekhez és nem a hatékonysághoz köti. Ezért aztán ezerszer inkább Széchenyi-terv, mint Bokros-csomag.

De vegyük sorra Ady legfontosabb mondanivalóit:

Nem ért egyet a túlzott Budapest-centrikussággal. A Kossuth által sugallt, majd Baross Gábor által a vasútfejlesztés során megalapozott Budapest-centrikusság ma már nem akkora hiba, mint annak idején volt. A közlekedés, a szállítás, a kommunikáció csak mára érte el azt a szintet, amikor már a megkisebbedett ország egésze számára nincs távol a főváros. Ady idejében súlyos hiba volt a főváros politikai és gazdasági szerepének túlzott hangsúlyozottsága. Még ma is erősíteni kellene a vidéki központokat, nemcsak azért, mert azok a politikától függetlenül is erősödnek, hanem azon túl is. A XXI. században az emberek, a hírek ugyan olyan gyorsan és olcsón mozognak, hogy számukra a kétszáz kilométer sem távolság, de a gazdaság nagy egységei olyan méretű kooperációra szorulnak, amit csak az autópályákon lehet hatékonyan megoldani. Az egész országot úgy kell autópályákkal behálózni, hogy Budapest városközpontjának megkerülésével az ország szinte minden tájegysége fél órán belül autópályára juthasson. Ezt Ady még nem láthatta, de azt tudta, hogy egészségtelen társadalom az, amiben óriási a gazdasági és kulturális különbség a főváros és a vidéki központok között.

Ady száz évvel megelőzte a korát abban a tekintetben is, hogy az anyagi megerősödést tette a fejlődés elsődleges alapjának. Az ő idejében a politikai nemzet nagysága volt a hatalmi elit elsődleges célja.

- Az első világháború előtti hatalom jelszava: A minél nagyobb állam érdekében a népnek kötelessége vérét és verejtékét áldozni. Majd az államunk nagysága fogja megengedni a jóléttel és a kultúrával való foglalkozást is.

- A két háború közötti hatalom jelszava: Előbb vissza kell hódítani az ország történelmi határait, aztán lehet szó a népjólét és a kultúra emeléséről.

- A második világháborút követő szocialista államunk jelszava: Mindenek előtt álljon az ideológiai egység, a szocialista tábor érdekeinek szolgálata. A gazdaság csak azután következik, de az is megelőzi a kultúra igényeit.

- A rendszerváltást követő két első kormány jelszava: A pénzügyi egyensúly megteremtése mindent megelőz. Ennek érdekében nemcsak az életszínvonalat, a jövedelmek elosztását, de még a gazdasági növekedést is másodlagosnak tartotta.

Ady már száz éve tudta, hogy a gazdaság fejlesztése minden társadalmi és politikai reform alapja. Csak az erős gazdaságon épülhet az egészséges társadalom.

A cikk következő alapvető igazsága: Nem a pénzzel kell takarékoskodni, hanem bátran kell nagy tervekbe fogni. Mellette csak arra kell vigyázni, hogy a közpénzt el ne lopják. Vagyis nem a keveset költést kell célba venni, hanem a kevesebb lopást kell megakadályozni. Ma ez százszor igazabb, mint száz éve volt. Ma minden nagy fejlesztés következtében bérek áramlanak ki, és adók folynak be. Ezzel szemben minden lopással, korrupcióval, mint ahogyan minden munka nélkül szerzett jövedelemmel, a nemzet lesz szegényebb.

Amit Ady a gyógyfürdők kihasználásáról írt, a Széchenyi-terv gyógyüdülési programjába kívánkozik. Száz évnek kellett eltelnie, amíg a hatalom is felismerte a gyógyfürdők, a turizmus jelentőségét. Ady idejében még a lakosság mintegy húszszor annyit költött kenyérgabonára, mint turizmusra, ma csak harmadnyit. A gazdag országokban tízszer több munkaalkalmat, jövedelmet, tőkeáramlást jelent a turizmus, mint a gabonatermelés. Ady már 1901-ben az ország egyik legjobb gabonatermelő vidékén a turizmusban, a gyógyfürdőkben látja a gazdasági felemelkedés kulcsát.

Ezzel kapcsolatban már világosan látja, hogy a távolságok legyőzése egyre kisebb költséggel és idővel jár. Pár évvel később Párizsban még világosabban kifejti, hogy a jövőt egyre inkább a személyautókkal való közlekedés fogja jellemezni, a jövőt építőknek ebből kell kiindulni.

Már ennyi is elég annak bizonyítására, hogy Ady nemcsak zseniális költő és újságíró volt, de zseniális közlekedési miniszter, sőt gazdaságpolitikus is lett volna.

A cikk végén Ady szinte komplex városfejlesztési programot foglal össze:

- Fel kell hagyni a szatócspolitikával. Ez mai szóhasználattal azt jelenti, hogy felejtjük el a Bokros-csomagot.
- A kaszárnyák helyett egyetemet kell építeni. Vagyis az oktatás a jövő építés leghatékonyabb eszköze.
- Az utcák, közutak rendezése. Ez ma az autópályák, közutak, hidak, metró építését jelentené.
- Gyárakra van szükség. A gyárak azonban ma már csak oda mennek, ahol fejlett az iskola-rendszer, ahova autópályákon lehet elérni.

Mindez az okos gazdaságpolitika gyümölcse. Vagyis a költő-újságírózseni, akit mi csak könnyelmű életével, az átvitt éjszakákkal és szerelmeivel jellemezünk, a gazdaságpolitikát tartotta mindennél fontosabbnak.

Itt kell elmondani azt, amit Ady nem láthatott, hogy Trianon következtében Nagyvárad dinamikus fejlődése elakad, Debrecen pedig hozzá viszonyítva is európai város lesz. Száz éve Debrecen a pusztai mezőgazdaság városi centruma volt, ami mellett, tegyük hozzá, hogy nagyon mellékesen, egy híres kálvinista kollégium otthona. Nagyvárad pedig a vasutak által végre feltárt Erdély felé vezető kapu, aminek jelentőségét a magyar zsidóság sokkal előbb felismerte, mint a politika, vagy a földrajztudomány. Trianon után azonban Nagyvárad sorsa megpecsételődött. Az ortodox keresztény kultúrához tartozó, a megkisebbedett Magyarországánál sokkal szegényebb, elmaradottabb Románia része lett.

Ady idejében Nagyvárad az ország egyik legdinamikusabb városa lett, az Atlanti Óceántól legkeletebbre lévő nyugati város. Ezt a dinamikáját elsősorban az oda települt zsidóságnak köszönhette. Előtte sok századon keresztül Brassó volt a legkeletibb nyugat-európai, bátran mondhatjuk Hansa-város, a keletről jövő szárazföldi világkereskedelem keleti kapuja. A korábbi jelentősége már Trianon előtt lekezdett hanyatlani, de a román uralom alatt aztán végleg megpecsételődött. Jelentéktelenné azzal vált, hogy az erdélyi szászokat kitelepítették, illetve kitelepültek. Brassó szász lakosai ötszáz éven keresztül a kor fogalmai szerint polgárok voltak, de éppen erős tradíciójuk akadályozta, hogy a náluk sokkal rugalmasabb zsidóság olyan erő lehessen, mint Nagyváradon. Ma már csak egy a román városok között.

A legkeletibb európai város szerepét aztán Temesvár vette át. Ennek két pillére volt:

- A vasutakra épülő gabonaszállítás megvalósulása Európa legjobb agráradottságú térségének fővárosává tette. Amíg a gabona volt az agrárvilág fő exportja, a Bánát és Bácska adottsága

páratlan volt. Nem véletlen, hogy nemcsak a magyar, de az európai malomipar első központja, Budapest előtt, Temesvár lett.

- Temesvár térsége a török kiverése után katonai határőrvidék lett, ahol a katonai közigazgatás társadalmi szempontból sokkal modernebb formában működött, mint az ország többi részén a feudális megyerendszer. Ennek köszönhetően ez a város ma Romániában a leginkább nyugati kultúrájú. Nemcsak száz éve, de ma is ott van a környező városokhoz viszonyítva a legnagyobb etnikai és vallási türelem. A sváb, magyar és román határőrök utódai sokkal kevésbé lettek a feudális hagyományoktól megfertőzve.

Nagyvárad azzal, hogy Romániához került és eltűnt a zsidó lakossága, a lemaradás útjára jutott. Ma Debrecennél nemcsak kisebb lakosú, de mind kulturális, mind gazdasági tekintetben elmaradottabb, reménytelenebb jövő elé néző. Vagyis a trianoni változás alapvetően megfordította Debrecen és Nagyvárad esetében az erőviszonyokat, a lehetőségeket. Más céllal készített számításaim szerint Trianon után a legtöbbet veszítő térségek egyike a Partium. Hozzátehetem, a legtöbbet veszítő város pedig ennek a központja, Nagyvárad.

Hétről hétre

1901. február 17.

„Érdekes dolog - ki figyelte még meg? - hogy még egy nagy, egyre növekvő tábor vissza szeretné vinni a világot pár száz esztendővel, addig az események olyan hatalmas, merész radikalizmussal visznek előre bennünket, hogy nem boldogul velük semmi machináció.”

Örömmel olvasom ezt az igazán nem újságíróra valló felismerést. Életem során mindig bősztett, hogy a társadalomtudomány, politikai, a pletyka és ennek következtében a sajtó szinte csak azzal foglalkozik, ami nem fontos, ami igazán fontos, arról említést sem tesz. A világ, azon belül a magyar sors nem attól változik, hogy ki nyeri meg a választásokat, még kevésbé azon, hogy a világ sorsára hatástalan hatalmasok mit terveznek, hol és mit mondtak el a nyilvánosság előtt, hogyan élnek. A történelmet formáló tények közül alig valamit tart fontosnak a sajtó, illetve a kommunikáció.

- A könyvnyomtatás ténye, a könyvek száma, sokkal fontosabb, mint a tartalmuk.

- A járványokat legyőző oltás ezerszer fontosabb, mint a szervátültető kísérlet.

- A fehérenemű fontos, nem a divat.

- A vasút, majd a gépkocsi elterjedése indított el forradalmat, nem a színházi események.

- A rádió, a televízió, a számítógép és a maroktelefon sokkal fontosabb gazdasági szerepet játszik, mint az adórendszer és a tőzsde.

- Az embereket elöntő kommunikációnak nem a mondanivalója formálja az életünket, hanem a ténye.

„Kitör a munkátlan emberek ezreiből a düh, s akik ellen ez legelőször fordul: a latifundiumos nagy urak. Hát még a bányász népet sem lehet másfelé, például a lipótvárosi paloták felé vezetni - szörnyülködnek az ultraklerikális vezérek.”

Önigazolásként olvasom ezeket a sorokat. Önigazolást látok bennük. Engem sem a két háború közötti magyar társadalom tőkésai ingereltek, hanem a földbirtokosok. A zsidó nagytőkést is akkor szidtam, amikor feudális nagybirtokos, illetve nagybérlő lett. De még őket is a nagybirtokos arisztokraták és püspökségek után soroltam a felszámolandó hatalmasságok sorrend-

jében. A bolsevik forradalmároknál is hibát láttam abban, hogy a magyar társadalomban a fő-ellenséget a tőkésben, és nem a feudális urakban látta. Azóta e tekintetben is még okosabb lettem. Ma már tudom, hogy a tőkésnek a technikai fejlődésével érdekévé válik a képzett, pártállású, a munkahelyét szabadon választó, egyre rövidebb munkaidőre kötelezett munkás. A társadalom feudális erőit meg kellett semmisíteni, a tőkésektől ott is elszállt nemcsak a politikai, de a gazdasági hatalom is, ahol ez nem volt politikai cél. Marx, és még inkább kelet-európai tanítványai, tehát alapvetően tévedtek, amikor a fő tüzet nem a feudális erőkre, hanem a tőkésekre zúdították. A származásra és vagyonra épülő feudális hatalom érdeke soha nem lehet a társadalmi haladás útja, viszont a tőkés a megváltozott technikai viszonyok között, önérdékből, érdekeltté vált a társadalmi haladásban.

A sajtó és haragosai

1901. június 29.

„Régi dolog, hogy az újságíró kevés ember szimpátiáját bírja. Vagy félnek tőle, vagy irigylük a hatalmát. Főként a nyilvánosságunk dolgozó emberei.”

Ady joggal írta száz éve, hogy a hozzá hasonló, ha újságot írt, sokakat megbotránkoztatott, és kevesen fogadták álláspontját szimpátiával. Az ő korát még az jellemezte, hogy az emberek között ritkaságszámba ment az olyan, aki nem tartotta szentnek, legalábbis megváltoztathatatlanoknak a fennálló viszonyokat, aki nem botránkozott a tekintélyek rombolásán. A mai ember meg sem tudja érteni azt a tekintélytiszteletet, ami a korabeli társadalmat jellemezte. A nyomorult paraszt, napszámos, munkás az urakban magasabb rendű lényt látott, azoknak a szidalmazása szinte káromlásnak tűnt a szemében. Annyi generáción keresztül semmit nem változott a hatalmi viszony. Az úr a pokolban is úr, az egyszerű családból származott szegény ember, bármilyen okos és szorgalmas is volt, senki maradt. Velük szemben az újságírót skriblernek, firkásznak tekintette. Az úr nemcsak nem ment újságírónak, de még nem is nagyon olvasta az írásaikat. Számára az újságíró nemcsak rangon aluli, de alacsonyabb rendű lény volt.

Ady nemcsak a maga idejében és nemcsak Nagyváradon volt kisnemesi származásával csodabogár, de még sokáig ritkaságnak számított, ha nemesember újságírónak ment. Előbb lett a lecsúszott nemesből költő, színész, tanár, mint újságíró. Ady után egy generációval még előfordult, hogy neves írók gyakran írjanak a napilapokba is, de ez csak amolyan jövedelem kiegészítés volt. Ady azonban főfoglalkozású újságíró volt, akinek napi feladata volt az újságírás, és csak mint luxust engedhette meg magának, hogy verseket is írjon. Ebben az értelemben máig egyedül maradt. Az ő életének egyik kulcsa rejlik abban, hogy újságíróként kereste a kenyerét. Mint újságíró fejlesztette ki azt a képességét, hogy szinte minden élménye mögött keresse a társadalmi jelenségek okait. Ha ő megengedhette volna magának, hogy csak verseket írjon, minden bizonnyal csodálatos verseket írt volna, de nem lett volna a század legnagyobb magyar politikusa.

Ezt még ma sem látják be. Száz év óta nem akadt olyan politikai erő, amelyik képes lett volna felemelkedni a politizálás olyan magas fokára, hogy belássa, az elmúlt száz évben nem volt Adyhoz hasonló méretű politikusunk, aki a magyar társadalom problémáit saját szemével képes lett volna látni. De nemcsak a politikusok nem látják meg Adyban a nagy elődjüket, nem is láthatják, hiszen hozzá képest törpék voltak, de a történészek sem képesek megérteni, hogy a nemzet sorsát nem a pillanatnyi hatalmasok, hanem a társadalom ösztöneit, útját legjobban megértők alakítják. Ady olyan nagy politikus volt, hogy még ma sem jutottunk el odáig, hogy nagyságát képesek lennénk megérteni. Még ma is csak a költőzsenit látjuk benne,

de a világban lejátszódó társadalmi folyamatok irányát, a magyar társadalmat mindenki másnál jobban ismerőt még ma sem.

Mára már a tömegek is ismerik az újságírók hatalmát, inkább túl-, mint lebecsülik azt. Az elmúlt száz év tapasztalatai lerombolták azt az úr- és tradícióiszteletet, amivel Ady még szembe találta magát. Az újságírót sokkal inkább becsülik, ha bírál, mintha dicsér. Ma Magyarországon az egyszerű emberek között százszor többen olvasnak újságot, mint száz éve. És még náluk is többen hallgatnak rádiót, nézik a televíziót. Az újságírók hatalma megsokszorozódott. Ma van az országban tucatnyi olyan újságíró, kommentátor, riporter, akit nemcsak sokszor többen ismernek és becsülnek, mint a minisztereket. Sajnos olyan nagy a népszerűségük és társadalmi rangjuk, hogy a felkészületlen és lelkiismeretlen karrieristák szállták meg ezt a szakmát is.

Ady korában az újságírásból nem lehetett valaki gazdag és megbecsült polgár, ráadásul századnyi előképzettséggel és információval rendelkeztek, mint a maiak, de a szakmai elkötelezettségük, ügyszeretetük volt lényegesen nagyobb. Ma az e szakma legnagyobb hibája, hogy törpék is lehetnek jelentősek.

A száz év előtti újságírók helyzetét és Ady zseniális társadalomlátásának jelentőségét akkor tudjuk igazán megítélni, ha arra gondolunk, hogy milyen kevés információ érkezett abban az időben egy vidéki újság szerkesztőségébe. Arról, hogy mi történik a világban, szinte csak elkapott hírek, jelzések voltak. Egy-egy hír mögött kellett meglátni az egészet. Ebben rejlett Ady zsenialitása. Ma az adatok és vélemények dzsungelében kell tájékozódnia az újságírónak, akkor legfeljebb egy-egy fát és bokrot láthatott. Ma az erdőtől nem látják a fákat, az erdő alkotó elemeit, akkor egy-egy fából kellett megítélni az erdők törvényeit.

De térjünk vissza az idézet utolsó mondatára. A nyilvánosságunk dolgozó szakemberei félnek az újságíróktól és irigylik hatalmukat. A nyilvánosságunk dolgozó helyett én inkább a politikából élőket, hataloméheseket írtam volna.

Ady korában a politikai hatalom birtokosai csak zavaró körülménynek tekintették az újságírót, ma féltékenyek rájuk, és befolyásukat túlértékelik. A mindenkori kormány a sajtóban ellenséget és túlzott hatalmat lát, szeretné megfélemezni, vagy legalább lefizetni. Szerencsére, ez nem megy, mert az olyan újságot, ami dicsóíti hatalmat, nem olvassák, az csak dotációból képes megélni, annak nincs befolyása.

Az még súlyosabb vélemény, hogy az olyan kommunikációnak, amelyik elfogult, nincs hatása. Minden kormány a sajtó megkaparintására törekszik. Ezt néha el is éri, de az mindig ellentétes hatást vált ki. A demokráciában nincs a kormány választási vereségének nagyobb garanciája annál, ha a kommunikáció a kormányt dicséri. Az elfogult sajtó a közvéleményt, a választókat a céljával ellentétes irányba befolyásolja.

- A rendszerváltást követő kormány akkor bukott meg csúfosan, amikor sikerült megkaparintania a rádiót és a televíziót.

- A rendszerváltás után semmi sem ártott, és azóta sem árt annyit a liberalizmus jó ügyének, mint az erőszakosan liberális sajtó.

Ady, mint általában, ebben a cikkében is visszatér a magyar társadalom állapotára. „De egyet ne felejtsenek. Soha olyan nagy válság előtt nem volt tán a magyar társadalom, mint most. Csúnya, reakciós, fekete világ készülődik reánk. Csupa lelki bilincs, tiltó parancs és tekintély.” A magyar történészek máig nem veszik tudomásul, hogy a magyarországi társadalmi viszonyok a Kiegyezés óta rohamosan gurulnak az ázsiai állapot felé. Elég, ha arra gondolunk, hogy a Kiegyezést Eötvös, Deák, Kemény, azaz a nemesi liberalizmus nagy

alakjai készítettek elő. Aztán a babérokot egyre reakciósabb politika vette birtokába. Nem véletlenül Ady is kétségbeesetten állapítja meg, hogy milyen minőségi zuhanást jelent Tisza Kálmán után Tisza István. Pedig ő a legnagyobb minőségi, sőt bűnös zuhanást, azt, ami a kisebbségi politikában történt, nem is elemzi eléggé. Ezt nemcsak Ady, de a következő száz év során egyetlen magyar politikus és történész nem vette tudomásul. Arra ugyan hivatkozhatnak, hogy Jászi látta, de neki egyrészt sem ideje, sem hatalma nem volt arra, hogy elveit megvalósítsa, másrészt ő sem hangsúlyozta, hogy e téren is milyen óriási romlás következett be a Kiegyezés óta. Azóta pedig azért lapítunk, mert kiderülne, hogy Trianonért elsősorban a kisebbségekkel szemben alkalmazott politikánk volt a felelős, a bűnös.

Végül álljon itt Adynak a sajtóval kapcsolatos prófécijája: *„És megérjük mi azt az időt, hogy kevés lesz a haragosunk. És a kevés is vagy zsarnok, vagy sötétlelkű, vagy becstelen. Szeretni fognak bennünket, igen.”*

Ezt ugyan Ady nem érte meg, de azt igaz, hogy a sajtó nagyhatalom lett, a legerősebb bástya a zsarnokság, az erkölcstelenség, a korrupció kísérleteivel szemben. A sajtó kénytelen az olvasók igényeit szolgálni, mert csak akkor él meg, ha van hirdetője, azok pedig csak annak fizetnek, amelyeknek nagy az olvasótábora és hitele. Addig jó, ameddig a sajtót a piac és nem a politikai kalandorok uralják.

Ha valaki kíváncsi egy orgánium hitelességére, nézzen utána, hogyan minősíti azt a hirdetőik piaca.

Irodalom és juszticia

1901, július 7.

Annak, aki Ady ars politikáját ismerni akarja, ezt a kis cikket elég elolvasni.

„Fehér Judit novellát írt. A novella rosszabb, mint amilyeneket az ő finom megfigyeléseinek bizonyosságai között már olvastunk. Aztán meg aligha megfigyelés teremtette ezt a kis rajzot. A nőpoéta vágyott merész lenni, s vágyott új terekre. Nekieresztette hát a fantáziáját, amelyet nőírónak különösen kell kormányozni tudni, és egy járásbíró családját és igazmondását úgy megfesteni, ahogy még nem pofoztak társadalmilag szentnek formált és tartott intézményt finom női kezek. Mert a fantázia kegyetlen hóhér tud lenni.

A nagynevű jogtudós pedig szörnyen kikel a magyar bírói kar illetén meggyalázása ellen szigorú szavakkal figyelmezteti az írónőt, hogy a török kádik sem lehettek olyan nyomorultak, mint amilyenek tájékozatlanságból egy magyar bírót rajzol az írónő. De a legérdekesebb, hogy a jogtudós tanácsokat ad Fehér Juditnak, hogy miről szabad egy női írónak írni. Persze jogtudós módjára ajánl napsugarat, kék eget, madárfüttyöt és virágillatot.

Az afférnak vannak tanulságai. Igazsága pedig ez: Fehér Judithék ne csússzanak el a papíron, s fékezzék a fantáziájukat. A világ transzformálásának apostoli hivatását csak addig tölti be az író, amíg igaz marad, s csak a szemének és a szívének hisz. Mert erről feledkezett meg egyszer Fehér Judith, hibázott.

De hibázott a jogtudós is. Mert jogtudós létére ő meg a paragrafusok közül csúszott ki, s olyan világba tévedt, amelyet ő természetszerűen nem érthet. Ő a literatúrát még diákkorában hagyta ott. Akkor, amikor az irodalomban a madárfüttynél a judikatúrában pedig a fülemülefüttynél tartottak. A judikatúra nagyot nőtt, de az irodalom régi maradt, ezt hiszi a tudós jogász? Az írónak mindentől lehet és szabad írnia, de a fönti principiumok mellett! Külső és

belső igazsággal. És ha véletlenül a Fehér Judith járásbírósa él, akkor Fehér Judith sem hibázott.

Maga az egész affér pedig örvendetes jele, hogy ebben az országban kezd éberebb lenni a közszellem. A legszélsőségesebb vélekedések is kicserélődnek. Új hitecske arra, hogy leszünk mi még tán valamikor kultúrország...

Ady megállapításainak keménységét ismerve, jó olvasni, hogy ő nem azért goromba, mert ezt szereti, jónak tartja, hanem azért, mert ismeri a tényeket, azok összefüggéseit. Ami igazság, azt nemcsak szabad, de kötelesség is, ostorozni.

Amennyire magam is szeretem nevén nevezni az igazságot akkor is, ha az még mindig szentségtörésnek számít, undorodom attól, hogy valaki azért goromba, mert vagy bigott hívő, aki azt hiszi, hogy neki mindig és mindenben igaza van, másoknak meg soha semmiben nincs igazuk. Időszerű volna ezt a tanácsot ma is megfogadni, amikor a választási harc hevében mindenki a másik pártját szidja, a magáét pedig hibátlannak tartja. Az ország lakosságának, szavazótáborának a többsége a két nagy párt között van, mégis mindkettő úgy állítja be, mintha neki mindig és mindenben igaza volna, a másoknak pedig semmiben.

Azokat az embereket szeretem, akik magukkal szemben is szigorúak, és elismerik, hogy minden pártprogramban vannak pozitív és negatív elemek. Ebből fakadóan egyik pártnak sem beosztott katonája, de mindegyikben látja a jót is. Nemcsak a keresztény egyházaknak kell végre tudomásul venni a vallási türelmességet, de a politikának is. És mivel korunkban a politika fontosabb, mint a vallás, a politikai türelem a nagyobbik erény.

A hétről

1901. július 21.

Ady újságírói zsenialitásának egyik jellemzője, hogy az átlagos újságot olvasót érdeklő apró események mögött mindig rámutat a nagy összefüggésre. Ez a cikk is ezt tanúsítja.

„Olvastak önök bizonyára az öreg Ungár esetéről. Kemény, öreg, bácskai zsidó. Mellékesen milliomos, s egy szép leány apja. Az öreg Ungár lányát elszöktette egy kopott firtli, egy húsz éves dzscentri gyerek. Egész Bécsig elszökött a szerelmes pár. Bizonyosan jól mulattak az úton. Tovább azonban nem mehettek. Az öreg lefűlelte őket, s a leányát visszahozta. A leányszöktető ifjanc megkopott rokonai körülvették az öreg Ungárt.

- Ezen már csak a házasság segíthet.

Egyidejűleg pedig barátokozni méltóztattak az eddig lenézett „szemtelenül meggazdagodott zsidóval”. Az öreg aztán kitűzte az esküvő napját. Megjelentek a leendő büszke dzscentri atyafiak, akik a milliókért hajlandók voltak egy zilált vallási viszonyban leledző menyecskét is akceptálni.

Mikor pedig együtt volt már a díszes nászkoszorú, megjelent az öreg kemény Ungár, s oda-dobta elébük a lánya gyönyörű selyemruháját, mondta a maga paraszti nyelvén, de közvetlenül ezt:

- A millióval nem vagyok hajlandó restaurálni a dzscentrit. A lányom külföldre utazott. A kapu nyitva van...

Kár, hogy ezt az esetet nyilvánosságra hozták. Az öreg Ungár házi ügye volt. De ha már beszélnek róla, nem szabad ki nem mondani, hogy az öreg Ungár kemény ember, de okos ember is...

Egy budapesti lap, klerikális, agrárius és ősi középosztály-dédelgető, így sóhajtott fel az esetre:

- Haj, tizenöt év előtt még szerencsének tartotta volna bármelyik zsidó, ha leányát dzsentrí akarja nőül venni.

Édes siránkozás, ugye?

De hát még, ami ezután jön. Ugyancsak ez a lap, néhány harci társa evvel az esettel is azt látja igazolni, hogy a zsidóság nem akar beolvadni.

Hogy a kakas csípje meg. Nem is volna rossz, Mokány Berciék jól gondolják ezt az összeolvadást.

1. Fenntartatik a régi kedvezmény, amely szerint a szép zsidóasszonyokkal szemben nem vagyunk antiszemiták.

2. Azok a gazdag zsidók, akiknek leányaik vannak, tartoznak őket elszegényedett, nyakig adósságban úszó kaszinó-gavallérokhhoz férjhez adni.

3. Ellenben azok a gazdag zsidók, akiknek nincsenek leányaik, vagyonukkal egy szervezendő „Középosztály restauráló-egyesület” pénztárát gyarapítják.

4. Akik kelleltenek, azok kötelesek kivándorolni.

És így tovább. Így gondolják sokan az összeolvadást. De összeolvadni a munkában, a haladás-vágyban, a közös célokban. Ez nem ízlik még mindig a magyar úri gyomornak.”

Ady nem tette hozzá, hogy nem minden gazdag zsidó volt olyan kemény és okos, mint az öreg Ungár. Nem volt ritka eset, amikor a szegény úri fiúk gazdag zsidólányokat vettek el feleségül. A vagyon és a származás társadalmában ez mindig és mindenütt előfordult jelenség volt. De számos olyan úri fiút is ismertem, aki nem gazdag zsidólányt vett el feleségül, hanem okosat, szépet, mert imponált neki azokkal szemben, akiket a dzsentrí lányok között talált volna. Jó volna egyszer feldolgozni, hogy hány keresztény művész, író, színész, tudós köszönhetett annak a karrierjét, hogy okos, az új iránt érzékeny zsidó lányt vett el feleségül. Ennek csak két klasszikus példáját említem: az elmúlt század legnagyobb zsenije, Einstein, és a legnagyobb magyar kötője Ady Endre felmérhetetlenül sokat köszönhetett a zsidó szerelmének. Ezt ugyan egyik sem hangsúlyozta eléggé.

Nagyváradai beszámoló

1901. augusztus 13.

Ez a cikk arra az alkalomra íródott, hogy Nagyváradra jön az öreg Tisza Kálmán beszédet tartani.

Ady Endre már a maga korában is világosan látta, amit a mai, történelmi szerepre vágyó, ifjú miniszterelnökünk még ma sem lát, hogy Tisza Kálmánhoz képest Tisza István törpe, de közveszélyes is.

„A többit aztán, ha az ő szavai erőt és bizalmat adnak, megpróbáljuk elvégezni magunk. Nem fogjuk sajnálni a legerősebb választóvizet. Nem bánjuk, ha a salak óriási lesz is a kiválasztott nemes ércpor mellett. De rajta leszünk, s elérjük, hogy tisztán lát mindenki. Lesz őszinteség e sötét tervektől behálózott országban.

Aztán kezdjük a harcot előlről. Olyan ifjú kedvvel, mint hajdanta a mi most ősz generálisunk, de több kíméletlenséggel, s bevonva a megváltozott kor szükséges ősz jelszavait. Bujkálni akkor nem lehet. S ha az új nagy veszedelem új nagy harcot akar, s az új nagy harcra már elgyengült e szabad eszmék e régi földje: keljen ki bárhol az új evolúció. Egyek leszünk mi, liberalizmus katonái, az új harcos lobogó alatt, ha mindjárt radikalizmus is lesz rá felírva.”

E cikk mára is szóló mondanivalója: a haladás érdekében nem szabad megrettenni a veszteségektől, a forradalmi keménységtől, nem szabad a szövetségesek között finnyásan válogatni. Ha a jelenlegi kormányzat ismerné Ady álláspontját, nem a Terror Háza építette volna fel, hanem dicsőítette volna azokat, akik a terrortól sem riadva vissza, vállalták mindannak az összetörését, amit jóval már Ady előtt társadalmi kötelességünk lett volna elsöpörni. Ady világosan látta, hogy elmúlt az az idő, amikor a liberalizmus önerőből képes volt a társadalmi modernizálására. A magyar társadalom annyira rothadott, hogy az elsöpüléséhez már a radikalizmusra van szükség. Ady már korábbi és később az élete vége felé a radikalizmust is megnevezte: szocializmus, munkásmozgalom, marxizmus. De most is, mint mindig, hozzátette, hogy ez a radikalizmus sem végcél, csak eszköz ahhoz, hogy akár sok-sok salak árán, de tovább lehessen menni az evolúció útján.

Ady váteszi módon látta előre, hogy a rothadt magyar társadalmat csak nagyon sok salak árán lehet majd korszerűsíteni. A Terror Háza pedig azon botránkoztatja a látogatóit, hogy mennyi volt a salak. Ady sem örült annak, hogy sok lesz a salak. Ma sem érdemel tiszteletet, aki élvezettel, gonosz öncélú kéjjel termelte a salakot. Ezzel szemben a jövőt csak azok fogják értékelni, akik még annak árán sem riadtak vissza a radikális változásoktól, hogy sok, a feltétlenül szükségesnél jóval több volt ennek a salakja. Az a történész, akié az ötlet és a megvalósítás dicsősége, inkább azt bizonygatta volna, hogy akkor is korszerűsíteni lehetett volna magyar társadalmat, ha azt csak azokra bízuk, akik nem féltek a salak mennyiségétől. A szükségesnél sokkal több salak azért is keletkezett, mert a haladás híveinek többsége elfogadhatatlannak tartotta az alkalmazott módszereket. Nem Ady példáját követte, aki szerint az ördöggel is szövetkezni kellett, ha nélküle reménytelen lett volna a társadalmi megújulás.

Mindaz, amit a Terror Házában reklámoznak, tény, de a tények többségének az oka az, hogy a magyar értelmiség java finnyásan távol tartotta magát a régi rend felszámolásától, ez a feladat a moszkvai bolsevikok és a hazatért zsidók monopóliumává vált.

Ezért tartottam és tartom ma is nagyra Szekfü Gyulát, a konzervatív keresztény-demokrata politikust, aki felismerte, hogy Jaltában minket odaajándékoztak Sztálinnak, itt minden változást csak vele egyeztetve lehet megvalósítani. Ő valami olyat akart, amit a finn politikusoknak sikerült.

Ezért becsülöm Erdei Ferencet, aki soha nem habozott akkor, amikor nem volt más megoldás, mint a kommunistákkal való szoros együttműködés. Ezerszer többet tett a magyar falusi társadalom érdekében, mind a század első felének, vagy a rendszerváltás utáni tíz esztendőnek bármelyik agrárpolitikusa.

A rendszerváltás óta a politikai erők abban versenyeznek, hogy ki hangsúlyozza jobban a salak mennyiségét, de lapítanak arról, hogy mitől szabadultunk meg a kelleténél is sokkal több salak árán. Ady eleve azok pártján állott, akik még attól sem riadnak meg, hogy sok, nagyon sok salakkal jár az üdvös változás. A mai törpék arra hivatkoznak, hogy salak nélkül is meg lehetett volna találni a nemes ércet. Magyarázzák végre meg, hogyan!

A mennyeknek országa

1901. augusztus 27.

Ugyan hibának tartom, ha ma az antiszemitizmus veszélyét túlértékeljük, de még nagyobb hiba volna tudomást sem venni róla, nagyságát, elterjedését lebecsülni.

Hátborzongató, hogy időszerű Adynak száz éve, húsz-negyven évvel a zsidótörvények megjelenése és végrehajtása előtt, e tárgyról írt cikkét idézni. Hátha elolvassa néhány MIÉP-es antiszemita is. Főleg azoknak ajánlom, akik íróknak, Adyt tisztelőnek vallják maguk. Talán a múlt század legnagyobb magyar költőjének véleménye őket is elgondolkodtatja.

„Néhány esztendő óta érezzük a butaság közeledését, halljuk a földalatti dübörgést, figyeljük az aknamunkát. Mi néhányan húzzuk a vészharangot, lármázunk, prédikálunk, intünk hasztalan. Ma már a legkegyelmesebb államhatalom védnöksége mellett folyik a mulatság. Vadul, örültül, gonoszul.

Most, mikor az ország minden részéről érkeznek a veszedelmes hírek, még egyszer szólunk kell. Lássuk a maguk ijesztő voltukban, világosan a dolgokat.”

A cikk megírása óta eltelt száz év alatt ugyan nagyot változott a magyar társadalom, de nem eleget ahhoz, hogy ne éljen tovább az antiszemitizmus. Száz éve is szegény és bűn volt, de ma sokszorosan az. Éppen az antiszemita nacionalizmus háborog legjobban a kisebbségbe került magyarsággal szemben folytatott gyakorlattal szemben, és éppen ők, némi joggal, érvelnek azzal, hogy ma sokkal nagyobb bűn az a kisebbséget elnyomó politika, ami az utódállamokban folyik, mint száz évvel korábban volt a miénk. Vegyük tudomásul, hogy ma nem azok az emberi és etnikai jogok, amik száz éve voltak. Száz év alatt nagyot változott a világ. Ebből a logikából azonban az következik, hogy száz éve a antiszemitizmus megbocsáthatóbb bűn volt, mint ma. Akkor nagyobb volt a nép szegénysége és iskolázatlansága. Akkor a fejlett világ még nem kérte számon az antiszemitizmust. Ezért aztán ma a tizedakkora antiszemitizmus is nagyobb bűn, mint Ady korában a tízszer nagyobb volt.

„Szabadulás csak úgy történhetik, ha szétrombolunk minden megmaradt kínai falat.”

Ady ismét hangsúlyozza azt, amit az előző cikke fő mondanivalójának tekintettünk: a magyar társadalom már ott tart, hogy a rombolás nem bűn, hanem erény. Akkor is rombolni kell, ha a romok közé sok ártatlan is kerül. A mai politikai erő abból akar megélni, hogy az elmúlt ötven év társadalomrombolásaiban csak azt mutogatja, hogy ártatlanok is kerültek a romok alá. Ha arra vártunk volna, hogy csak akkor, és úgy romboljuk le a régit, ha biztosítékaink vannak arra, hogy egyetlen ártatlan sem kerül a romok alá, máig is virágozna az úri magyar társadalom. De tegyük hozzá, hogy szerencsénkre, az oroszok ezt nem nézték volna el. A megkésített forradalommal járó sérelmek, kegyetlenségek, pusztulások számonkérése éppen olyan ostobaság, mint a háború alatt a hadvezértől elvárni, hogy csak olyan hadműveletbe kezdjen, amiben egyetlen katonája sem hal, sebesül meg.

Ugyanazok, akik a régi társadalom kegyetlen összetörésében csak a kegyetlenséget, az ártatlan áldozatok számát látják, ma rehabilitálják azokat, emlékműveket emelnek azoknak, akik egy rég pusztulásra érdemes rendszerük védelmében százezreket vittek a vágóhídra. Azokat dicsőítik, akik háborút indítottak az egész demokratikus világ ellen, akik ennek során a határoktól távol százezreket vittek a biztos pusztulásba, akik békés és hasznos zsidó polgárok százezreit közösítették ki a társadalomból, majd szállították a megsemmisítő táborokba. Ezek utódai kérik számon a hazai és a moszkvai bolsevikoktól az alkalmazott módszereket. Ezek nem készítenek filmet arról, hogy mit kerestünk a Don-kanyarban, hogyan bántunk az ott élő

néppel, csak arról papolnak, hogy az általunk megtámadott győztesek hogyan viselkedtek nálunk.

Mikor jön el az a világ, amiben minden nép elsősorban a saját bűneivel, felelősségével foglalkozik, és nem csupán az őt ért sérelmekkel?

Azoknak mondom, akik a fent leírt véleményemen botránkoznak, én soha az életemben nem vettem részt olyan rombolásban, amiben embertelen, erkölcstelen módszereket alkalmaztak, de előbb megbocsátottam azoknak, akik ilyenben vétettek, mint azoknak, akik a még erkölcstelenebb rendszer fenntartói, haszonélvezői voltak. Rákosi és bandája elzavarásáért munkálkodtam, nem értettem egyet a kollektivizálással, az 56-ot követő megtorlásokkal, de ezeket mindig kisebb bűnnek tartottam, mint a félféudális állapotok visszaállításán munkálkodókat. Akkor, a szocialista évtizedek bűneiben ma vájkálók, illetve azok szülei nálam ezerszer jobban sűrögtek a hatalom támogatásában, mint én, ma pedig megköveznének azért, mert a sok bűnt és szennyet is a társadalmi megújulás velejárójának, végső eredményeiben másodrendűnek tartom. Az vigasztal, hogy nemcsak a tükörbe nézhetek, de Ady is egyetértene velem, illetve ő is hasonló utat járt volna, hasonló értékítéletet mondana.

De van egy időszerűbb érveim is. Minden józan magyar nem rója fel Szent István bűnéül, hogy az ellene fordulókat, sőt a hatalmi útjában állókat, még ha közeli rokonai voltak is, kegyetlenül kivégeztette, megcsönkítatta. Őt a barbár kegyetlensége ellenére szentként tiszteljük, mert ezzel is a magyar társadalom fejlődését szolgálta. Egyetlen épeszű történésznek és politikusnak nem jut eszébe, hogy kiállításán mutassa be Koppány felnégyelését, Vazul megcsönkítését.

„- Ha baj van, itt vannak a zsidók. Az éhséget, a nyomort, s minden bűnünket uszítsuk csillapítás okából a zsidókra.

Ez a mai veszedelem. Így született meg újra. Így jósol szörnyű tragédiákat.”

Ady idejében nagy bajban volt a hatalom, a léte forgott veszélyben, hát nem válogatott a mentségét ígérő eszközökben. Ma nem forog veszélyben semmiféle hatalom, mégis bőven vannak antiszemiták. Az utolsó idézett mondat különösen hátborzongató. Megjósolta, hova vezet az antiszemizmus!

„Kormányférfiak, képviselők, előkelő közéleti alakok, ma mind vallomást tesznek szükséges pálfordulásukról.”

Ehhez nem is kell kommentár. A következőhöz sem.

„Egy, a mai kormányhoz közel álló lap meg merte írni, hogy liberális párttöredék is alig van a parlamentben, hogy lenni lesz-e, arról nem is szólt.” „A kormánypárti elemeknek jó részét kiszorították. A szociáldemokratáknak talán egy embere sem kerül a parlamentbe,... Mi itt, Biharban ismerünk három olyan Kossuth-párti képviselőt, kik mandátumaik érdekében esetleg ki is mondanák nyíltan, mik voltak eddig titokban: reakció szolgái, antiszemiták.”

„Akik szembe merünk szállni a veszedelemmel, kevesen vagyunk. Még a zsidóktól is, melyeket a fekete sereg első martalékának szánt - hiába vártuk s várjuk a védekezést.

Bizony, mennyeknek országa, butaságnak országa lesz ez az ország.

Ne várjuk meg, míg a butaság felgyújtja ezt az országot, míg eltemetik ezt az országot a középkor visszamaradt istentelen rablólovagjai és csuhásai.”

Bizony kevesen voltak, akik szembe mertek szállni az antiszemizmusmal. Még a zsidók között is. Az, hogy Adynak is ez a véleménye, igazol egy Fejtő Ferencsel folytatott baráti vitánkban. Az érthető, hogy a XIX. század végéig a gyérszámú, főleg gettóban élő zsidóságnak a hatalommal kellett szöveteznie. A szövetezés ugyan szép szó, mert nagy pénzért kellett

megvásárolnia a hatalom védelmét. A XX. század küszöbére azonban többszörösére nőtt a zsidóság száma, és még ennél is sokkal jobban gazdasági és kulturális ereje. Ettől kezdve neki már nem az idejét múlt hatalommal, hanem a jövő erőivel kellett volna szövetséget kötniük. Ezzel szemben bíztak császársban, a Bécsi Udvarban, a feudális arisztokratákban. Ők maguk ugyan nyugatosítottak, polgárosítottak, mégis az ősellenségükkel, a feudális hatalommal szövetkeztek, abba akartak beépülni. Vásárolták a feudális címeket és nagybirokokat. Túrték az egyre szigorodó zsidótörvényeket, igyekeztek, egészen a kitelepítések napjáig, a hatalommal szolidárisak maradni.

Adyhoz hasonló bátorsággal szinte egyetlen zsidó nem biztatott az idejétmúlt rendszer megdöntésére. A zsidó fiatalok csak akkor álltak át a forradalom oldalára, mikor már elszabadultak az események, amikor már nem gyorsítani, hanem fékezni kellett volna. Az őszirózsás, azaz a polgári forradalmat ők hajszolták olyan végletbe, ami a közvélemény egyre nagyobb részét az ellenforradalom oldalára állította. A Horthy-rendszer ezért állíthatta be a korábban túlságosan jámbor magyar zsidóságot a bolsevizmus ötödik hadosztályának.

A magyar zsidóság történetében a zsidótörvényekkel véget ért egy olyan korszak, amiben a zsidóságot jelentős társadalmi kiközösítés érte, de a gazdasági és kulturális hatalma szinte a zsidó nép történetében is példátlanul gyors volt. Ebben a zsidóság érdemein kívül az is közrejátszott, hogy a gazdasági és kulturális szabadpályákon egy nagyon ostoba, merev, feudális magyarsággal kellett versenyezniük.

1945 után a megmaradt zsidóság ismét hibázott. Az eleve szélsőséges bolsevik hatalmat túlhajtók élcsapatába álltak. Ezért állíthatja be őket a mai szélsőjobb a bolsevik terror főszereplőinek. E hibájukat korrigálandó, a szocialista rendszert megreformálók élcsapatába kerültek.

A rendszerváltás után azonban ők lettek a lehangosabb antiszocialisták, és olyan liberálisták kényszerítették a kormányokra, amit a magyar nép már nem tudott megemészteni. Ennek lett a következménye, hogy nyolc év után gazdasági és kulturális erejükhöz képest gyenge liberális szavazótábor alakult ki.

Az 1998-as választásokkal véget ért az a kor, amiben szinte minden szempontból előnyös volt Magyarországon zsidónak lenni. A zsidók erről nem vesznek tudomást, minden tényleges sikerüket csak a saját érdemüknek tartják. Nem tagadva azt, hogy a zsidóság a XX. század második felében is a társadalom leginkább képzett, kulturált rétegéhez tartozott, de a tényleges érvényesülésük ezt meghaladta. Pedig ekkor már egy számban sokszorta nagyobb népi származású reálértelmiséggel álltak szemben.

Visszatérve a hivatkozott Ady cikke:

Mi még csodálkozunk azon, hogy az iskolákban csak Ady költészetét tanítják, abból is csak a válogatott verseket, és mélyen hallgatunk az újságokban megjelent cikkeiről? Ha ezeket idéznék, nem tarthatnánk a század legnagyobb költőjének, nem nevezhetnénk el róla annyi utcát.

Uecharok

1901. augusztus 30.

E cikk címe rövid magyarázatra szorul. A Tiszántúl előző napi száma hasonló címmel, diadalmas hangon írt vezércikket arról, hogy a görzi cs. kir. bíróság hatheti szigorított börtönbüntetésre ítélte egy Uechar, helyesen Uecár nevű egyént, akit a vezércikk „mosdatlan szájú, trieszti szocialista izgató”-nak nevez, a katolikus vallás gyalázása miatt. A vezércikk élesen kritizálja a fővárosi lapokat, mivel azok közül csak egyike emlékezik meg erről az esetről, a

többiek hallgatnak. „A strucc meséjére emlékeztető ez a hallgatás” - írja a cikkíró. Ady indulata mély politikai elkötelezettségéről tanúskodik.

„Tehát Uechar szocialista, tehát izgató. Izgató, tehát börtönbe való, istentelen. Uechar - tehát mihozzánk hasonló: vallás-sértő, vakmerő, gyanúsító, mosdatlan szájú, valóságos - liberális...”

Ezután Ady a számára ismeretlen nevet fogalomként használja, a továbbiakban uecharokról beszél.

„Őket nevezték mindig tagadóknak, pedig nekik volt a legtöbb hitük. A régi butaság ellen harcoltak mindig. Lelkük a tökéletesedés vágyának s vívódásnak lelke.”

A vallások azonosak voltak mindig abban, hogy csak a dogmáikat hűen, kétségek nélkül követőket tartották igazaknak, a többi börtönre, máglyára való. Annál jobban felháborodtak azokon, akiknek a hitük a hitetlenség volt, ha a hívőket üldözték. Az igazság azonban az, hogy aki hisz, az tiszta, tehát nem büntetendő. Ebben a tekintetben nincs, és nem lehet különbség attól függően, hogy isten létében, vagy nemléteiben hisz, hogy melyik vallás dogmáit hiszi. Az ateisták bűnösök voltak akkor, amikor a hívőket üldözték, de a vallások sokkal inkább bűnösök voltak akkor, amikor a más hitűeket üldözték. A bolsevik hitűek üldözték a vallásos hitűeket. Ez bűnük volt. De nem kisebb bűn volt az, amikor a keresztény vallások üldözték nemcsak a pogányokat, de az egyistenhívőket még inkább. A minden vallásnál kegyetlenebb, több embert üldöző, irtó kereszténység nem tehet szemrehányást, ha a hívő ateista bolsevikok üldözték a keresztényeket. Egymás szemére nem vethetnek semmit. A konkrét esetben azért került börtönbe egy ateista, mert szidta a katolikus vallását, de ezen az alapon börtön járt volna minden katolikus papnak, aki a hitetleneket becsmérelte. Ezen az alapon nem sokan maradhattak volna szabadlábon. Ezen az alapon feszítették meg Krisztust is, mert a zsidó hivatalosak a minden latornál nagyobb ellenségüknek azt a zsidó rabbit tekintették, aki bírálni merte a farizeus főpapokat.

Az új forradalom Nagyváradon

A SZOCIÁLDEMOKRATÁK VILÁGA

1901. október 16.

„Evangélium még soha nem volt annyira evangélium, mint most. Mint most a szocialista evangélium. Beleszeret vagy beleittasul az ember. Ha fél is tőle, megcsodálja. Ez a jövő. A súlyos, a kikerülhetetlen jövő. Nincs több erős hit ma.”

„... a mélységből fölkapaszkodtak jó magasra immár a fanatikus proletárok.”

„A munkásvezetőket láthatják a szocialisták élén. És e munkásvezetők többnyire autodidakta, de képzett, lelkes emberek.”

„Ha fél is tőle, de megcsodálja.”

Ebben a rövid mondatban is benne van Ady állásfoglalása. Nem a vöröset szereti, hanem a feketét gyűlöli.

Egy cinikus ember meséi

1901. november 5.

Ady ebben a cikkben Bíró Lajos novelláskötetének bemutatását arra használja fel, hogy bemutassa saját magát. Ezt talán akaratlanul tette, mert Bíró érdemesnek tartotta arra, hogy így méltassa, de az írás őszintesége, lendülete arra vall, hogy magáról ad képet. A bemutatott mű címe: Bálványrombolás különösen jó alkalom a kifejtésre.

„Az is hazug vagy ostoba, aki tagadni merte, hogy itt más orvosság nincs, mint ütni - Bálványt rombolni -” „Ha aztán összevertünk mindent, újból kell majd csinálni mindent. Az új pedig a mostaninál csak jobb lehet, rosszabb nem!... És áldassék mindenki, aki e hittal rombol!...”

„... ám lármázzanak, hogy „jaj, sokasodnak a fiatal romboló félistenek”, azok sokasodni fognak. Bizony sokasodni fognak.”

„... az írás az új váteszek egyedüli birodalma.”

„Író, akinek az összképhez semmi köze. A poézishez sem. A meséhez sem. Sem „elbájolni”, sem „fölemelni”, sem „meghalni” nem akar. E célból öreg Homéroszhoz, esetleg Pósa Lajos és társaihoz utalja a jámborokat. Bíró és az új keresztelők azért írnak, hogy megdöbbsentse- nek, hogy kétségeket támasszanak, hazugságokat oszlassanak s bálványokat romboljanak.

Ez az új, nagy és váteszi hivatású író mestersége.”

„És anarchista minden kiválasztott embere a mai kornak.”

„Nyűg, korlát nincs a lelkén. Erősen néz és biztosan lát. Meg nem tévesztik a bűnös banalita- sások. El nem veszi magát soha. Párizsban, ahol hosszabb időt töltött, nem kellett felfedeznie sem Párizst, sem önmagát. És minden környezetben, helyzetben biztosan áll és lát. Sokat tud, de magának s az igazságért tanult. Annyi tudással, mint övé, mások akadémiai pályaműveket írnak. Ő e tudásán átszűri az igazságait, és se szavában, se írásában tudákossá nem lesz. Mert fölötte áll az esztétikai számárságoknak. Nem fogom dicsérni mesélő módját, mely szintén becses. Csak merészségét, erejét a hazug bálványok döntögetésében dicsérem...”

„Ő nem kívánja, hogy igazat adjanak neki. Elég, ha ő bízik a maga igazában.”

Most amikor újraolvastam e cikket, gyanúm támadt, hogy Adynak nemcsak azért tetszett Bíró Lajos könyve, mert magát igazolhatta benne, hanem én is azért térek vissza és vissza Adyhoz, mert magam igazolását érzem. E beszélgetésnek nemcsak az a célja, hogy Ady nagyságára felhívjam a figyelmet, hanem mert jól esik a beszélgetésből leszűrődő önigazolás.

Kecskeméthyék

1901. november 16.

Ady kemény hangot használt a politizáló klérussal szemben.

„Az egyre hatalmaskodó magyar klerikalizmus behálózza a zsenge, tejes-kukorica agyvelejű ifjúságot.”

„Csak látná be már végre minden ifjú ember, akár pelyhes-állú egyetemi, akár másféle ősz- szakállú gyermek, hogy ami a klerikálisoknak jó, az mind bűn, butaság, rosszaság és vesze- delem...”

Nem azt mondom, hogy ezek a szavak ma már nem túl erősek, de azt azért illene tudni, hogy száz éve nagyon igazak voltak. Kár e kor magyar történelmét tanítani, ha ebben azt látjuk, amit ma Orbán Viktor lát akkor, amikor Tisza István szobrát avatja. Én is jól érzem magam néhány egyházi középiskolában, ha az ottani szellem frissebb, a pedagógusok szakma- szeretőbbek, felkészültebbek, mint az államiak többségében.

Nem azt akarom, hogy ma is úgy ítéljük meg a klérusok szerepét, mint száz éve, csak azt, hogy a száz év előtti országunk viszonyait végre Ady szemével nézzük. Azóta a klérusok mérhetetlen vagyona, felháborító jövedelme eltűnt, politikai hatalmuk, a népre gyakorolt

hatásuk tört részére zsugorodott. Ma engem legfeljebb az izgat, hogy a napi politika karrierizmusa fel akarja támasztani a klérus hatalmát. A közép-jobb a katolikusra, a szélső-jobb a protestánsokra akar építeni. Ezt nem tehetnék, ha a nép, de legalább a magyar értelmiség Adyt jobban ismerné.

Protestantizmus és szocializmus

1902. december 21.

Két kálvinista pap sajtó vitájáról tudósít ez a cikk. Az egyik a kálvinista makacsságot, a másik a haladást képviseli. Természetesen Ady az utóbbi pártján áll.

„A hitese kálvinista tiszteletes protestál. Neki nem kell a szociáldemokrácia, mert hazátlan, vallástalan, istentelen és romboló. Nem akarja ezt bizonyítani, de állítja makacsul.

A tüzes reformáló tiszteletes olvasott, tudós, fanatikus ember. Cáfol, támad, citál, demonstrál, argumentál és kapacitál. Írásából kitetszik, hogy látja az emberiség történetének nagy lángoszlopait. Kereszténység, protestantizmus, liberalizmus. Hogy a legmagasabb lángoszlopokat említsük. És most csak fel a legmagasabb: a szociáldemokrácia.

A tüzes papnak van igaza. A protestantizmus, mint gyermekét fogadta a liberalizmust, ezt fog kelleni neki tennie a szociáldemokráciával is, ami nem olyan szörnyűséges, mint amilyennek a gyengébbek hiszik. Semmi egyéb: a megtisztult liberalizmus. A megtisztult kereszténység...”

Adynak igaza van, hogy az evangéliumi elvárások megvalósításában a nagy történelmi léptéket úgy hívják: kereszténység, protestantizmus, liberalizmus és szociáldemokrácia. Ezt nem azon az alapon kell eldönteni, hogy melyiknek a dogmái igazabbak, mert ez teológiai kérdés, ezen vitatkozzanak a teológusok, hanem azzal, hol valósultak meg jobban a gyakorlatban a krisztusi elvek. A kereszténység a pogánysággal szemben nemcsak vallási, hanem szociális forradalom is volt. Megnőtt az ember méltósága. Európa felemelkedése a többi, nála öregebb kultúrákkal szembeni fölénye akkor kezd kibontakozni, amikor általánosan elfogadja a kereszténységet. Ma ott a leggazdagabb a világ, attól veszi át a tapasztalatokat a többi kultúra is, ahol a nyugati kereszténység győzött.

A reformáció és ellenreformáció során nemcsak a protestáns felekezetek, de a katolicizmus is jelentős reformokon ment keresztül. Én ezt egy feltételezéssel mérem: mi lett volna abban a korban a földön járó Krisztus véleménye. Minden bizonnyal nem a politikai ambícióktól és gazdagságtól megtévedt pápák pártját fogta volna. Azóta is gazdagabb a reformációt és ellenreformációt megélt Európa az ebből kimaradt keresztényeknél.

A felvilágosodás ugyancsak az ember méltóságának, eszének adott a korábnál lényegesen nagyobb szerepet. Ezt bizonyítja, hogy ma ott van nagyobb gazdagság, ahol győzött a liberalizmus.

Ady még csak feltételezte, de már beigazolódott, hogy a jelenkor vallása a szociáldemokrácia lett. Ma csak ott gazdag a világ, ahol a marxizmus szociáldemokrata formája alakította át a társadalmat. Tegyük hozzá, hogy csak ott vált a marxizmus szociáldemokráciává, ahol ezer éve a nyugati kereszténységet, ötszáz éve a reformációt, kétszáz éve a liberalizmust elfogadta.

A magyar kétféjű sas

1901. december 20.

Adynak ez a cikke ma is olyan általános érvényű, hogy ez egészet idézem.

„Van bizony már kétféjű sas. Viaskodunk vele, s nem tagadjuk: félünk is tőle.

Nem is kétféjű ez a szörnyeteg, de sokfejű. Egyszerre azonban többnyire csak két fejét mutatja. Most is két fejét látjuk legtisztábban. Az egyik fej szittyá arc, kuruc haj, magyar bajusz. A másik arc sima, sokráncú, ravasz, félelmes s Loyolára emlékeztető.

Ez most a magyar kétféjű sas. Az egyik fejét nevezzük nacionalizmusnak, a másik fej határozottan klerikalizmus.

Akármelyik fejet bíznánk a kezünkre, levágnánk minden tétova, minden tusakodó lelkiismereti harc nélkül. De szívesebben a nacionalizmussal bánánk el. Ez a fej a veszedelmesebb.

A nacionalizmusnál nagyobb hazugság nem állott még ki a harci porondra. A nacionalizmus maga ezer arc. Megzavarja a legbiztosabb szemű embert. Lefoglal magának minden emberi gyöngeséget. Utazik tradícióra, kegyelemre, fajbüszkeségre, kenyéririgységre, minden erényre és bűnre.

Mi célja vele? A célja, hogy akit meghódít a szittyá arc, kuruc haj és magyar bajusz, azt kezére játssza a másíknak, a sima arcnak, a Loyola-félének.

Szólott már erről sok beszéd. Mi is abba hagyjuk a képletes beszédet. Kiírjuk magyarul: a hazafisággal szédelő és lármázó klerikalizmus veszedelmesebb a nyílt klerikalizmusnál.

Ez a hitünk magyarázza meg, hogy teljesen szó nélkül ezúttal nem hagyhatjuk a Pállfy tisztelendő úr ezúttal is szeniális cikkét, melyben kurucosan tárgyalja az antiszemitizmus kérdését. A Loyolákkal el lehet bálni, ha túlságosan a nyakunkra akarnak ülni, letépjük a reverendájukat. De ha nyalka kuruc áll velünk szembe, hiába tudjuk róla, hogy feketébb Loyolánál is, bajos vele elbálni. Magyar a ruhája, a szava, a kardja. Az ördögbe is, kellemetlen volna hazaárulás gyanújába keverni. „Üsd a zsidót”! „Gyilkold az istentelen liberálist”! Jó, jó. Ezt elviseljük. De mikor a fajkultusz segítségével, kápráztatva, megtévesztően készítik a hurkot a nyakunk köré - ez már nagyobb dolog.

Kérjük Pállfy tisztelendő urat, szidjon, átkozzon bennünket liberálisokat, eretnekeket, zsidót, erkölcsteleneket. Ezt kibírjuk hang nélkül. De ha kurucokat vonultat ellenünk, a kurucáit kell lelepleznünk. Nem kurucok azok, hanem kísértetek. A kísérteteket pedig, a középkor kísértő veszedelmeit, vissza kell parancsolnunk a sírjaikba.”

Ma, amikor a kormányzat Tisza Istvánt tarja nagy magyarnak, ma, amikor a MIÉP és protestáns papjai kuruckodó antiszemiták, Ady minden sora leleplező. Legfeljebb Pállfy helyett Hegedűs a megszólított pap.

A kétféjű sas jelleme száz év óta nem változott, holott a magyar viszonyok alaposan megváltoztak, de a régi sas újra éled. Ma már nem olyan veszélyes, de elgondolkodtató, hogy még meddig az átka ül rajtunk. Miért mi vagyunk az egyetlen nép az ezer éve a nyugathoz csatlakozott Európában, amelyikben a nacionalizmus mindig összefog a klerikalizmussal? Száz éve érthető volt, mert a klérus, különösen a katolikus, befolyása, ereje teljében volt. Most már nem volna ereje ahhoz, hogy sokat ártson, de a magyar nacionalizmus életre ébresztgeti, szüksége van rá.

- Orbán Viktor a pár éve még ateista, de kálvinista csókolgatja a katolikus püspökök reve-rendáját.

- Csurka István, aki valaha rajongott Adyért, igaz nem ismerte, ma szövetkezik velük, számí-tania kell a magyarságból mindig jobban vizsgázó protestáns klérusra.

Annak ellenére, hogy irritál a jelenlegi kormánynak a papokkal való politikai szövetsége, a klerikalizmust ma már nem nevezném a néppusztító sas egyik fejének. Adynak ugyan igaza volt száz évvel ezelőtt, de az óta a klérusok politikai hatalma szempontjából is nagyot válto-zott a világ, és talán még nagyobb a magyar világ.

A tudományos és a technikai forradalom olyan anyagi és tudati viszonyokat teremtett, amiben az emberek figyelme egyre jobban elfordul a túlvilág felől. Nagyon szoros a fordított viszony az egy főre jutó nemzeti jövedelem, illetve a lakosság átlagos képzettség foka és a vallás társadalmi, politikai szerepe között. A gazdag és képzett népek életében a vallás szerepe háttérbe szorult, a klérusé pedig szinte megszűnt. Az ilyen országokban a vallás egyre inkább magánüggévé vált, a klérust pedig hozzá sem engedik nyúlni a politikához. Ezzel szemben a vallások klérusainak befolyása még mindig nagy minden olyan országban, ahol nagy a szegénység, felháborítóan nagyok a jövedelemkülönbségek és alacsony az képzettség. Az, aki a klérus befolyását soknak tartja, az vegye el az egyházak mesés, jövedelemtermelő vagyonát, és munkálkodjon a minél magasabb szintű iskolázottságért. 1945 után elvettük a katolikus egyház nagybirtokait. Ma már arra sincs elegendő jövedelmük, hogy a társadalom számára igényelt szolgáltatásaikat ellássák, ezért az állam jóindulatú alamizsnájára szorulnak.

Sokkal nagyobb csapást jelentett a klérusok hatalmára a lakosság megsokszorozott iskolázott-sága. Amikor én születtem, a tizennyolc éves korosztály három százaléka jutott el az érettségiig, ma a negyven százaléka megy egyetemekre és főiskolákra. Akkor még a lakosság négyötöde, ha beteg volt, csak imádkozhatott, ma orvosokhoz megy, kórházba fekszik, gyógyszereket szed.

A klérusokra mért legnagyobb csapást mégis az jelentette, hogy korábban mindig a lakosság legtehetségesebb, erkölcsében legértékesebb egyetlen százalékából válogatottak alkották a klérust, amelyen belül ezerszer jobban érvényesült a tehetség, mint a világi hatalomban. A jelenkor világában a legnagyobb tehetségek közül csak ritka kivétel az, aki a papi pályát választja. Még azt sem lehet feltételezni, hogy az átlagos képességüekből lesznek a papok. Márpedig, ha a klérus mögött nem áll sem vagyon, sem tehetség, akkor nem kell félni túlzott hatalmától. A tehetségtelen papok csak a dogmák, a szertartások szolgálatára alkalmasak, nem a keresztényi elvek szerinti életben való példamutatásra. A történelem egyik nagy társadalmi változása jelenik meg abban is, hogy a vallási élet klérusát, a papságot kezdettől fogva a leg-tehetségesebbek, a szellemi képességekben leggazdagabbak csapata jelentette. Aztán korunkra beköszöntött az a társadalom, amiben a kiművelt, erkölcsös képesség a legfontosabb, de ebben a vallások papjai egyáltalán nem jelentenek élcsapatot. Ma sokkal tehetségesebb ifjúság megy élsportolónak, mint papnak.

Ilyen viszonyok között már szégyen, ha a társadalom elitje a papok hibáit feszegeti. Engem is bosszant, amikor egyik másik katolikus püspök politikai pecsenyét sütöget, szövetkezik azzal a hatalommal, aminek első embere még pár éve a leginkább klérusellenes politikus volt. De csak a buta ellenzéki politikus csíhol ebből tüzet, indít nyílt támadást. Ma már az egyházaknak a feladata az elesettek, a reménytelen helyzetbe kerültek támogatása. Aki pedig azt tartja, hogy az elesetteknek elsősorban nem hitre, hanem materialista ideológiára, reális világkép alkotá-sára van szükségük, az vagy ostoba, vagy gonosz politikus, aki el akarja venni azt, ami helyett nem adhat mást.

Ady ugyan joggal szidja a kanonokok gazdagságát, de nem teszi hozzá, hogy ők ezer év óta sokkal okosabbak és képzetesebbek, sokkal kevésbé tékozlók voltak, mint a főispánok, nem szólva a kényelmes politikai szerepre is lusta, semmittevő arisztokratakról. Kora ifjúságom óta a nagybirtokrendszer felháborító társadalmi bűnnek tartottam, de ha választani kellett volna, kikkel kell kezdeni a felszámolást, akkor nem a papokat, hanem az arisztokratákat mondtam volna. Természetesen ez nem jelentette azt, hogy utánuk a püspökök, kanonokok birtokaira nem került volna a sor. Azt hiszem, Adynál is ez lett volna a rangsor. Ő, mint a nemzet költője a Grófi szerút írta meg, de mint nagyváradi újságíró, joggal bosszantotta a Kanonok-sor gazdagsága is. Az előbbi miatt nem került a bíróság elé, és nem lett fogházlakó, viszont ezzel bűnhődött a klérus gazdagsága ellen írt sorai miatt.

Ady a maga korában joggal látta úgy, hogy a sas két feje a nacionalizmus és a klerikalizmus. Mára a klerikalizmus már nem olyan jelentős, hogy társadalmi fejlődés kerékkötői között a második fejnek kellene tekinteni. A mai magyar társadalmat már semmi sem fenyegeti annyira, hogy karddal kellene harcolni ellene.

A nacionalizmus ugyan ma is az első társadalmi betegségünk, de a nép már nem dől be neki. Az első világháborúban még lelkesen ment a frontra az ország lakosságának óriási többsége. Akkor még hazaárulónak tartották azt, aki kiállt volna a világháborús céljainkkal szemben, aki azt mondta volna: Most is nagyobbak vagyunk annál, mint amennyit képesek leszünk megtartani. Ne menjünk a Balkánra hódítani, ott a nálunk sokkal nagyobbak is kudarcot vallottak. Még kevésbé menjünk a muszka frontra, mert ott csak veszíteni lehet, az orosz sár és tél legyőzhetetlen. A mi tábornokainknál ezerszer tehetségesebb és hatalmasabb Napóleon is belebukott. Ma ez már mind közhely, még én is leírhatom.

A második világháborút már felnőtt fejjel értem meg. Akkor már nem volt ugyan olyan nagy a lelkesedés, de azért a közvélemény is hazaárulónak tekintette azt, aki hibának tartotta a többségében nem magyarul területek visszaszerzését, különösképpen a teljes revízió megvalósítását szolgáló politikát. A két háború közötti ostoba és gonosz politika elhitette a magyar néppel, hogy a nyomorúságának az oka a kisebb ország, holott a rothadt, félféudális hatalom még nagyobb nyomorúságot jelentett volna, ha a szlovákok, románok, szerbek, horvátok által lakott területek továbbra is az országunkhoz taroznának.

Tanulságok

1901. december 21.

„Én minden fajt, nyelvet, vallást, meggyőződést és jogot tisztelek, extra et intra Hungariam.”

„A szociáldemokrácia hát nemzeti szempontból sem veszedelmes, de a klerikalizmus minden szempontból az. Éppen ezért könnyen választhat a magyar ember, ha csak a vörös és fekete között lehet választani. A feketét sohasem választja.”

„Vázsonyi jól mondta, a magyar nacionalizmus a franciának a majmolása a gloire hite és imádása nélkül.”

A vörös és fekete közötti választás annál inkább választóvíz, minél elmaradottabb a magyar társadalom. Ady politikai zsenialitása sem ismerte fel, hogy a vörös választása csak akkor és csak ott társadalmi érdek, ahol nagy a társadalmi lemaradás. Az élenjáró társadalmakban nem baj, ha a többségnek már sok a vörös, és inkább a fekete konzervativizmust választja, mivel annak a túlerejétől nem kell félnie. Ezzel szemben, aki Magyarországon nem áll ki a vörös mellett, az a Nyugathoz mért társadalmi lemaradásunk fokozódásához járul hozzá.

Még az is megértem, hogy az öregek, természetből fogva irtóznak a vöröstől, de azon csak sírni tudok, hogy a magyar történelem legfiatalabb miniszterelnöke a liberális múltját megtagadva a feketét választotta.

Én meg büszke vagyok arra, hogy nyolcvan évesen is, ugyan soha nem voltam vörös, de mindig a vörös mellett állok.

A hétről

1902. március 2.

„A változás szent nagy törvényét azért csak a konzervatív agyvelők s a szentimentális keblek nem szeretik. A változás szent és háromszor szent, sőt egyedül szent a földön.”

Ady szemléletét semmi sem jellemzi jobban annál, ahogy az a állandó evolúcióban hitt. Ezért nem fogadhatta be nemcsak a saját kora, de a következő száz év egyetlen hatalma sem. Ugyanis nálunk csak olyan hatalmak voltak, amelyek a jelent, illetve az általuk felfestett jövőt akarták elfogadni. A fekete, nacionalista, klerikális kormányok számára Ady közellenség volt, amit ugyan nem kellett meghirdetni, elég volt elhallgatni és félretanítani. A vörös forradalmárok pedig azt nem túrték, hogy őket valaki ne a végleges és tökéletes megoldások képviselőinek tartsa. Nekik az sem lett volna elég, ha elhallgatják, ha félremagyarázzák, ők következetesek voltak abban, hogy a fő ellenség nem a reakció, hanem a progresszív kételkedő. Adyt hivatalosan tisztelték, de ha élt volna, bitóra, legfeljebb börtönbe kerül. Az utcák, terek viselhették a nevét, csak azért nyugodjon békében. Ma száz év után sem lenne sok becsülete Adynak, hiszen nála élesebb bírálója nem lett volna sem a feketének, sem a vörösnek.

A feketét, a jobboldalt elvetette volna, mint a haladás ellenségét, a baloldalt, mint felekezeti szektát, marasztalta volna el. A liberálisokat pedig azért, mert majmolják a már gazdag Nyugatot.

A hétről

1902. április 27.

„Mit műveljenek most már azok, akik születésüknél vagy gondolkodásuknál fogva nem lehetnek klerikálisok. Akkor vették észre az eddig lenézve is rettegett szociáldemokratákat. Nini! Hisz ezek a liberálisok igazán. Ezek nem kutatják a vallást, s a fejeiket ütik a klerikálisoknak, hogy meg ne sántuljanak... És ma már milliomosok, gazdag polgárok, bankárok, kereskedők, nagyiparosok - szociáldemokraták. És igen jól érzik magukat. Nálunk is növekszik a klerikalizmus, s fogy a rég liberális gárda, hogy idestova az is szociáldemokrata, lesz, aki nem akar...”

Ady 1902-ben világosan látta, hogy aki liberális viszonyokat akar, az kénytelen szociáldemokrata lenni, mert ezek jelentik azt az erőt, ami nélkül soha nem győzhet a liberalizmus. Ezt a leckét még kilencven évvel később sem értették meg a liberális polgárok, nagyrészt zsidók, akik a baloldal, a szociáldemokrácia ellen fordulva akartak liberalizmust. Élen jártak a feudális magyar társadalmat összetörők ócsárlásában. Nem azt nézték, hogy ezek törték össze azokat a társadalmi viszonyokat, ami elpusztította hitsorsosainak kétharmadát, nem azt, hogy mit építettek, hanem abban hangoskodtak, amit ma a FIDESZ Schmidt Mária vezénylese alatt

a Terror Házában mutogat. Most kezdenek észbe kapni, hogy a fő ellenség nem a bal-, hanem a jobboldalon van.

Ady már akkor látta, hogy magyar társadalom csak a vörösök erejére építve képes megújulni, az antiszemitizmustól, a vad nacionalizmustól, a klerikalizmustól megszabadulni. A megmaradt magyar zsidóság erre még kilencven év és a holocaust után sem ébredt rá. Ők sem tisztelik Adyban azt, hogy az antiszemitizmus veszélyére sokkal előbb ráismert, sokkal előbb verte a vészharangot, mint maguk az érintett, megértett zsidók.

Párbajellenes gyűlés lovagias afférokkal

NAGYVÁRADI JOGHALLGATÓK A PÁRBAJ MELLETT

1902. május 7.

„Nagyon szomorú eset. A mai úgynevezett intelligens, magyar ifjúság nagy részében annyira elromlott, tudatlan, tartalmatlan, léha országszerte, hogy megdöbbenéssel, elkeseredéssel kell azt néznünk. A semmit sem tanulás, a nagyok majmolása, a lumpolás, a dzsentriskedés, a kártya, a heccek éltetik a mi ifjaink nagy részét. Istenem, micsoda szellemi proletárság lesz ebből, s hogy fogják szidni a kozmopolitákat és a zsidókat, az élet e leendő letöröttjeit, mert hát ezek a kozmopoliták és zsidók komolyan használják fel fiatalágukat..., csak az vigasztal, hogy az elfuserált lateinerek helyére jó majd a kereskedőknek és iparosoknak egy nagy kontingense.”

Mai szavakkal: A magyar társadalom nem akar polgárosodni, az iskolázott réteg úr, állami tisztviselő, jó esetben humán-értelmiségi, akkori szóval lateiner, akar lenni. Pedig a jövő kereskedőket és iparosokat igényel, mai szóval: szabad pályákon a hatalomtól függetlenül megélni képes értelmiséget. Csak azt nem tette hozzá, hogy ezt csak akkor érhetjük el, amikor a nép fiainak százazreit visszük az egyetemekre, és azok többsége vállalkozó, szabad pályás értelmiség lesz. Azt, hogy mindezt egy olyan rendszer fogja megvalósítani, ami annyira vörös lesz, hogy talán még Adynak is sok lenne, de olyan gyökeresen kicseréli a magyar értelmiséget, amiről Ady álmodni sem mert volna. A Terror háza helyett olyan házat kellett volna létesíteni, amelyik bemutatja, hogyan vált a nép fiaiból egy olyan széles népi származású értelmiség, amelyik nem lumpol, dzsentriskedik, nem kártyázik, nem párbajozik, hanem vállalkozik, nyelvet tanul.

Ady abban téved, hogy a kora ifjúsága csak akkor volt ilyen, előtte nem. Ő is áldozata lett a múlt romantikus szépítésének. Az előző nemzedék semmivel sem volt jobb, mint az övé, legfeljebb ugyanaz a viselkedés a fejlődő világban lett anakronisztikusabb.

Zsidók és hugenották

1902. május 17.

Ebben a cikkben Ady arról ír, hogy a vallási türelmetlenség még egy fejlett és nagy nyugat-európai népnek is megárt. A hugenottákat kiűző franciák máig csak kullognak a polgárosodásban az angolok után, mert kiirtották, kiüldözték azt a réteget, amelyik a leginkább polgárosodott.

„Azután jön az „üsd a zsidót”. A zsidóütés után nyílt harc következik minden szabadon gondolkodó ellen, akár katolikus, akár lutheránus, akár buddhista.”

E cikk utolsó mondata egyenesen hátborzongató.

„Erre tanít bennünket Franciaország példája, hogy jaj a hugenottáknak, ha segítenek a klerikális máglyát építeni. A zsidók után ők következnek.”

Azt, hogy a magyar hugenották a zsidók voltak, akiket a náci légerek kemencéi várták, már olyan részlete a kikerülhetetlen sorsnak, amit Ady sem jósolhatott meg.

Kártevő Sándor beszéde

FEUDÁLIS URAK A DEMOKRÁCIÁÉRT

1902. május 29.

„... A kellemetlen francia forradalom óta nem éppen szokatlan dolog, hogy a hóhért is fölakasztják.”

„Bors Emil: Eljön az idő, hogy Magyarországon a klerikálisok fogják megvédelmezni a liberalizmust, hogy védekezhessenek általa a szocializmus ellen.

Pár soros írásban a lelketem küldeném most Bors Emilnek, mert, aki próféta, az odaadást érdemel.”

Én megértem, hogy a katolikus klérus leginkább feudális és antiszemita főpapja, Mindszenti bíboros is eljutott odáig, hogy az első ellenségnek a náciakat tekintette. Aztán, hogy a náci veszély megszűnt, visszaállt a középkor védelmezőjének. A klérus okosabb annál, hogy ne ismerje fel, mi az adott időben a hatalma szempontjából a fő veszély.

„Ha a feudális és papi uralkodás meg nem szűnik Magyarországon, ötven év alatt elpusztulunk.”

Szerencsére éppen ötven évvel később sikerült megszabadulni a feudális és papi uralomtól. Ez ugyan sok salakkal, szenvedéssel járt, de a mi népük rossz ügyért is sokszor szenvedett, áldozott annál többet, amivel a régi összetörése járt.

Csaholó hazafiság

1902. július 5.

Ezt a cikket Ady annak apropóján írta, hogy a Nagyváradai görög-római püspökválasztás nem tetszett a magyar hatalomnak, a magyar nacionalizmusnak. Metianu érsek úrnak nem sikerült kedves rokonát Hamseát püspökké választatnia. Helyette a választó testület papjai Mandrát választották, akit a hívei szerettek, de nem a magyar hatalom.

„Merész és okatlan volna a román egyház autonómiáját is megsérteni. A püspökválasztó zsinat Mandra mellett döntött s döntés csak Metianu rokoni keblének lehet sérelme.”

„Vigyázzon a magyar kormány s föl ne üljön a csaholó hazafiságnak.”

A mai magyar olvasónak fel kell hívní a figyelmét arra, hogy itt nem egy ortodox görög-keleti püspökről, hanem az időközben szinte eltűnt görög-katolikusról van szó. Mi a betegesen pápista Habsburg uralkodók ösztönzésére, és a mi románellenességünkől tüzelve, felszámoltuk Erdélyben a román nép ezer éve önként választott vallását, azt pápistára erőltettük át. Ennek érdekében minden eszközt latba vetettünk. Vagyis Ady korának magyar kormánya úgy

érezte, hogy nem volt elég az erőszakos áttérítés, az új egyház vezetőit neki kell kiválasztania, nem túrni el még azt sem, hogy az új vallás klérusa válasszon püspököt.

Nem tudom, hogy a mi iskoláinkban történik-e említés arról, hogy mi Erdélyben nemcsak az államalkotó etnikumok közé nem engedték be a románokat, de annak még a vallását is a saját ízlésünkhöz igazítottuk. A magyar kormányok ma már nem vitatják a románság jogát arra, hogy az erőszakkal elvett vallását az ezer évesre cserélje vissza. Róma azonban ma sem tud belenyugodni, hogy a Habsburg uralom alatt erőszakkal térített híveit elveszítse. Igyekszik kétségbe vonni a románok és ukránok szabad vallásválasztási jogát. Az ugyan aligha vitatható, hogy Sztálin idejében a korábban görög-római katolikus klérus teljes felszámolása sem demokratikus eszközökkel történt, de az már kevésbé vonható kétségbe, hogy az erdélyi románok nagy többsége örömmel tért vissza az ősi hithez. Ma még a legsovinisztább románoknak sem jutna az eszébe, hogy azt tegyék, amit mi Erdélyben vallási téren velük tettünk. Ez azt jelentené, hogy az erdélyi nyugati kereszténységhez tartozó egyházakat arra kényszerítenék, hogy csatlakozzanak az ortodox kereszténységhez, legfeljebb a szertartásuk nyelve maradhatna meg latin, illetve magyar. Az új vallást hívják majd latin-ortodoxnak, illetve magyar-ortodoxnak. Nem tudom, hogy Tőkés püspök úr mit szólna ehhez?

Nemzeti főváros

1902. július 29.

„Először a magyar társadalomnak, amely nincs, kell megszületnie, s le kell számolni azzal a fél Ázsiával, amit magunkkal hoztunk, s még mindig örziünk.”

Nemcsak Adyt, de az elmúlt száz év történetét nem értheti meg az, aki ezzel a véleményével nem ért egyet. E nélkül az elmúlt ötven évben történeteket annak alapján ítéljük meg, hogy mennyi salakkal járt a leszámolás, helyesebben a felszámolás. Annak érdekében, hogy ne állandósuljon a Nyugati társadalmakhoz képest jelentkező elmaradásunk, alapfeltételként kellett teljesíteni a régi társadalom összetörését, Ady szavaival: a magyar sas két fejének, a nacionalizmusnak és a klerikalizmusnak a lefejezését. A mai társadalomtudós szavaival: a származási alapú uralkodó osztály és ennek klerikális bástyájának megsemmisítése nélkül minden felzárkózási kísérlet eleve reménytelen volt.

A társadalmi lemaradásunk a reformáció óta ugyan jelentkezett, de ez akkor gyorsult fel, amikor az ipari forradalom Nyugaton már polgári társadalmat követelt, s tragikus mértékűvé akkor vált, amikor a tudományos és technikai forradalom eredményeit csak az olyan társadalom tudta feldolgozni, megemésztetni, amiben nagy volt a társadalom vertikális mobilitása.

Ady zsenialitása abban is jelentkezett, hogy ő a magyar társadalom versenyképtelenségét már előbb felmérte, minthogy a tudományos és technikai forradalom ezt anakronisztikussá tette. Utólag a magyar társadalom versenyképtelensége könnyen számokban is kimutatható. A reformáció előtt a magyar nép még jobban élhetett, mint a legtöbb nyugat-európai társa. Elsősorban jobban táplálkozhatott. Ady korában az még mindig elmondható volt, hogy a Kárpát-medencében élő magyarság jobban élt, mint az osztrákok, de már lényegesen szegényebb volt, mint a Monarchia egyetlen polgárosodott népe: a cseh, illetve a korabeli Magyarországon a reformáció után polgárosodott szászok, és a frissen polgárosodott zsidóság. Amikor Ady e cikkeket írta, a magyar etnikumnál még szegényebben élt az osztrák nép, de a csehek, a magyarországi szászok mintegy 50, a zsidók száz százalékkal jobban. A Trianon után alakult utódállamokat alkotó magyarországi nemzetiségek életszínvonala pedig aligha nagyon haladta meg a magyarokénak felét. Általánosítva azt mondhatjuk: minél kevésbé ült rá a Monarchián belül egy etnikumra a feudális társadalmi merevség, annál jobban élt. Még tudományosabban:

minél nagyobb volt egy etnikumon belül a vertikális mobilitás, vagyis a szorgalom és képesség alapján történő társadalmi felemelkedés, illetve süllyedés, annál magasabb volt az átlagos életszínvonal. Ez a Monarchián belül nagyságrendekkel magasabb volt zsidók, mint a magyarok körében. Annak érdekében, hogy a magyar társadalom is csatlakozhasson a Nyugaton élő népek viharos fejlődéséhez, a feudális, tehát merev társadalmi falakat össze kellett törni. Az összetörés pedig nem mehetett durva erőszak nélkül. Az erőszakos összetörés ellen, ami szükségszerűen rengeteg sérelemmel, szenvedéssel jár, csak az tiltakozhat, akinek nem fontos a nép sorsa.

Amennyire csodálatos, hogy a történelmi szükségszerűséget Ady száz éve már világosan látta, annyira elkésérítő, hogy a jelenkori politika és történelemtudomány még ma sem jutott el ideig, pedig azóta elképesztően nagyra nőtt a gazdasági lemaradásunk. Száz év alatt az ezer éven keresztül mindig szegényebb osztrákok négyszer gazdagabbak lettek, mint mi.

Az osztrák gazdasági csodának az egyik alapja, hogy ők Trianon után véglegesen levágták az osztrák sas nacionalista fejét. Ők nem bántottak azon, hogy elvesztett a birodalmuk, hogy kicsi ország lettek, hanem azonnal elkezdtek kicsi ország módjára élni.

A magyar városok

A ZSÍROS VÁROS

1902. augusztus 1.

Ady ebben a cikkben az első két munkahelyét adó két városról, Debrecenről és Nagyváradról mondja el a véleményét. Az előbbi konzervativizmusát emeli ki, az utóbbi radikális szellemét dicséri.

E cikkből vett három idézet is sokat mond.

„Debrecennek már 1552-ben 1216 portája volt, Nagyváradnak összesen alig ötszáz.”

„Debrecen éli a legelzárkózottabb életet a magyar városok között.”

„Maga a debreceni kálvinizmus is egészen más, mint például az erdélyi. Ortodox, konzervatív, rideg. Az iskoláiban is ez a szellem dominál.”

Az első idézethez én teszem hozzá, hogy az erdélyi Adynak fel sem tűnik, hogy a törökkori Debrecen nagyságát hangsúlyozza akkor, amikor a hivatalos történelemfelfogás a kor szegénységét a török megszállással indokolja. Ő igazán tudta, hogy annak, hogy társadalmi értelemben a XX. század küszöbén is még sok tekintetben Ázsia maradtunk, nem a török, hanem a magyar feudális urak uralma az oka. Még inkább tudnia kellett, hogy sem Debrecen, sem Ady nem lehetett volna kálvinista, ha nem lett volna török megszállás, illetve befolyás.

Ady nem láthatott száz évvel előbbre, mert akkor kiderült volna, hogy ennek a két városnak a történelmét is a mindenkori politikai helyzet alakítja. Nagyvárad azért lehetett a magyar Párizs, mert életében jelentős szerepet játszottak a zsidók. Ők pedig azért jöttek ide, és kevésbé Debrecenbe, mert iparosok, kereskedők voltak, és Nagyvárad volt Erdély felé a kapu. Debrecen az alföldi magyar parasztok, Nagyvárad pedig a zsidó kereskedők városa volt.

De mit látna ma Ady? Debrecen nemcsak nagyobb maradt, hanem száz évvel meg is előzi a Romániához tartozó Nagyváradot. Ha Debrecenről nem is lehet elmondani, hogy a kálvinista Rómának titulált város, ha nem is magyar Genf, de olyan város lett, ami ma száz évvel Nagyvárad előtt jár. Debrecen modernizálódott, mert nem épülhet tovább a mezőgazdaságra, azaz a polgárai nem módos, konzervatív parasztok, hanem vállalkozók, reálértelmiségiek. Ne feledjük, korukban már a sorsából kimenekült paraszt demokratább lesz a több generációs polgároknál. Gondoljunk arra, hogy ma a világ soha nem ismert mértékű szuperhatalma az

Egyesült Államok, amit a sorsuk elől menekülő, elszegényedett parasztok építettek fel. Debrecen iskolaváros lett, ahol a híres Kollégiumnál százszor több diák tanul. Nagyvárad ma Romániának a peremén van, nem a Nyugat kapuja kelet felé, hanem a kelet bezárt nyugati portája. Időközben onnan is eltűntek a zsidók. Románia városai közül ma nem Nagyvárad, hanem Temesvár a Párizs.

Marseillaise

1902, augusztus 10.

Mindenek előtt azt szeretném hangsúlyozni, hogy Adyhoz, az erdélyi származású költőhöz, viszonyítva dunántúli tudós ember vagyok, ezért soha nem fogalmazok olyan élesen, mint ő. Nem mondom az éppen soros miniszterelnökre, hogy vadkan, még akkor sem, ha éppen olyan lesújtó a véleményem.

Ady ebben a cikkben az egyházi iskolák ellen lázad. Ez a téma nemcsak a háború után, de ma is aktuális.

„... mi árasszuk el szűk módjára a középkornak itt maradt összes épületeit s rágjuk össze őket mielőbb.”

„Igenis: legelőször a gyermekeinket vegyük el a rossz ellenségeinktől, a szánt-szándékkal butítóktól. Kerítsük kezeink közé az embergyúró műhelyeket, az iskolákat.”

„... kis nemzetnek még a lélegzetet vennie is radikálisan kell.”

„Fel végre a középkor várai ellen! Nem kell sem görögtűz, sem színpadi tömegszervezés.”

„Vonuljanak a templomaikba, másutt ne tűrjük meg őket!...”

Magam az egyházi iskolák államosításakor nem Mindszenti, hanem a kommunisták oldalán álltam. Ady az első világháború előtti egyház iskolákat ismerte, én a két háború közöttieket. Ezek felszámolását éppen olyan elengedhetetlen társadalmi reformnak tartottam, mint a földosztást. Ma már sokkal árnyaltabb a véleményem. Legyen az egyházaknak néhány középiskolájuk, mert az állampolgári jog, hogy aki vallásosnak akarja nevelni a gyermekét, megtehesse. De ennél százszor fontosabb az, hogy mindenütt legyen állami iskola, ahol tudást, erkölcsöt, nem vallási elkötelezettséget adnak.

A bolsevik rendszer barbár vallásüldözését elleneztem, de a vallás kizorítását a politikából és a nevelésből elengedhetetlen társadalmi reformnak tekintettem. Ennek a vallást üldöző torzulásnak azonban a politikai ellenhatását is elhibázottnak tartom. Mi kis nép vagyunk ahhoz, hogy ebben a tekintetben ne legyünk radikálisak. Ha nem is annyira, mint Ady, de annyira, hogy még a nyugati demokráciákhoz viszonyítva is kevésbé keveredhessen össze az állam és az egyház.

Ma, aki a felekezetek politikai nyüzsgését sokallja, a hatalomtól rossz minősítést kap, mert a hatalom éhsége az egyházakban, mindenek előtt a katolikusban, politikai támaszát véli felfedezni. Soha nem tudtam elképzelni, hogy az ország kálvinista miniszterelnöke, a katolikus klérus kegyeiért lihegjen. Mégis megértem. A miniszterelnök úr nem tudja, hogy az ő ősei nem lehettek volna kálvinisták, ha a Pápaság, és a Habsburg császárok hatalmát nem korlátozza a török jelenléte. Így is, a török kiűzése után, az ő hitének papjait gályára küldték. Az biztos, hogy ha Kálvinon múlna, miniszterelnökünket máglyán égetné el. Nem volna most veszekedett választási harc, hanem felekezeti harc dúlna, ami még a politikainál is piszkosabb, kegyetlenebb.

Várad és Debrecen

1902. augusztus 13.

Ady ebben a cikkében reagál arra, mit az általa leértékelt Debrecen védelmében írt.

„Vagyok egyszerű újságíró, ki jó látású és becsületes akar lenni mindig, s aki a maga becsületének tartott impressziót nem szereti lenyelni.

Amiként pergamentekről, sárgult papírokról szedett össze Zolnai Lajos, azokhoz nem óhajtok én nyúlni. A historiáról, a múlt kultuszáról olyan a hitem, amelyet legalábbis szecessziósnak kell, hogy nevezzen a jámbor, polgári alaposság és vaskalaposság. A szociológia fanatikusa vagyok. A meglévő faktorokkal szeretek számolni s a jelen érdekel, de még inkább a jövő.”

Én jó hatvan évet vártam, mire meg mertem írni, hogy a hivatalos történelmünk nem igazi tudomány, de ami ennél is nagyobb baj, kártékony. Százötven éve minden nemzeti tragédiánk bizonyos mértékben a történészek által megfertőzött hamis tudatunkból fakadt. Sajnos a történelem kártevése még nem ért véget. Adynak elég jó volt az ösztöne, hogy mindezt megérezze, és elég nagy a bátorsága, hogy kimondja.

„Debrecenben - szép magyarsággal írván - kiszeret a magyarságából az ember. Máshol kell aztán, valósággal kirajzolt terv szerint lélekben a faji érzést restaurálni. Én például a kozmopolitának kikiáltott Nagyváradon kezdtem hinni, hogy minden kis népnek sovínisztának kell lennie s egyetlen lehető magyar politika a kultúrállam kiépítése ugyan, de a magyar fajta teljes diadalra juttatásával. Ez persze nem azonos a klerikális hajlandóságú magyarok nacionalizmusával, sem a debreceni szittyák vadmagyarságával. Inkább valami összepárosítása Bánffy Dezsőnek, az erdélyi kálvinistának s Vázsonyi Vilmosnak, a nagyon rettegett terézvárosinak.”

Adynál jellemző álláspont, hogy a jövőt az erdélyi és a terézvárosi értelmiség párosításával lehet elérni. Én ebben ugyan soha nem hittem, annak ellenére, hogy a reformáció óta az erdélyi értelmiség volt az igazi elit, ez azonban csak addig tartott, ameddig az értelmiség papokból tanítókból, színészekből, írókból állott. Ady még nem vette észre, hogy reálértelmiségre, vállalkozókra van szükség, és ezekre az erdélyi értelmiség kevésbé alkalmas, mint az alföldi, vagy a dunántúli. Ő még nem mérte fel, hogy az általa joggal csodált zsidóság sikere éppen azon múltott, hogy nem az erdélyi értelmiség történelmi útját választotta, nem azt, ami- ben hiány a magyar úri társadalom. Ami az ő esetében termékeny hatású volt, a zsidó liberális szellem találkozása az erdélyi magyar íróval, arra az erdélyi értelmiség eleve alkalmatlan volt, és maradt.

Az időközben eltelt száz év azt bizonyította be, hogy a zsidók és a nép fiaiból felkerült reál- értelmiség házassága hozhatja meg a kívánt eredményt. Az erdélyi értelmiség a reformáció óta eltelt évszázadok alatt sem bizonyult alkalmasnak arra, hogy polgárrá váljon. Pedig erre valóban csak Erdélyben volt meg az alkalom.

Egészen a második világháborút követő társadalmi forradalomig csak az erdélyi urak lettek polgárosult értelmiség, az anyaországiak feudális, úri középosztályá deformálódtak. Négy- száz éven keresztül csak Erdélyben érvényesült a nyugati hatás, a tanult emberek többsége csak ott lett értelmiségi, az ország többi részén a társadalmi fejlődés megállt a középkornál, a népből felkerültek urakká váltak.

Ady abból sem vonta le a tanulságot, hogy a modern nemzettudathoz a kozmopolitizmuson keresztül vezet az út. Aki előbb lesz magyar hazafi, mint megismerné más népek és társadal- mak sorsát, viszonyait, csak közveszélyes nacionalista lehet.

Új dogma

1902. augusztus 14.

„Mindezt abból az alkalomból írom le, hogy a jezsuiták dogmává kérik nyilatkoztatni Máriának emberi testben történt mennybeszállását.”

A kálvinista Ady számára maga a felröppent hír is téma. Ő ugyan nem fogalmazta meg, de érezte, hogy a szentek kultusza lényegében a többisten-hívést jelenti. A reformáció óriási vallástörténeti jelentősége éppen az, hogy igyekezett lehántani a kereszténységről a görög-római többisten-hitet. Ezt a Krisztus által soha nem érintett, mert természetesnek tartott szigorú egyistenhitet a mediterrán katolicizmus és a kelet-európai ortodoxia képtelen megemészteni, ezért aztán újra és újra megindul a szentek szaporítása, a matriarchátusból megmaradt Mária-kultusz túlajtása.

Ady nemcsak mint kálvinista nem érti a Mária testének mennybemenetelét, de mint liberális ember fél minden középkori irányzattól, ami a számára mindennél veszélyesebb katolikus klérus részéről jelentkezik.

Szerencsére, a katolikus egyház korábbi befolyása a tört részére csökkent, tehát kevésbé indokolt a vele szembeni éberség is, de például Mindszenti szentté avatása engem irritál. Benne ugyanis a korábbi feudális társadalmi viszonyok első zászlós urát láttam és látom ma is. Jellemző módon a Vatikán ebben a kérdésben is óvatosabb, mint a magyar klérusa. Az sem nemzeti dicsőség, hogy a Vatikán óvatosabb, mint a magyar klérus.

István király országa

1902. augusztus 20.

Ady számos cikkéről tartom, hogy ez csak az ő korában jelenhetett meg. Ezt a véleményemet azzal kell módosítani, hogy István királyunk koronázásának ezredik évében egy vidéki nyomdában ez a cikk is megjelenhetett, igaz, nem újságban, csak könyvben. De amíg a hivatalos hatalom ünnepe, e könyvnek alig akadt olvasója. Abban a reményben, hogy az én könyvem is néhányan elolvassák majd, én ezt a cikket nemcsak magyarázom, de utolsó betűig le is közlöm.

„István királynak a napja van ma. Hivatalos ünnep, munkaszüneti nap. Nem sok szerencsénk van a hivatalos ünnepekkel, de István király valamivel ünnepesebb mégis a többi hivatalos ünnepnapnál. Némely kálvinista helyeken félnek csak tőle. Ott is inkább a „szent” jelző miatt.

Egyébként azonban okos dolog volt ünneppé tenni e napot s még okosabb volna, ha jól tudnánk ünnepelni István király napján.

István király napja ennek az országnak s a magyar nációnak volna a névnapja. Mi így gondoljuk. Az ilyen napon egy kicsit illenék a jubiléumnak jobban foglalkozni magával, mint máskor teszi. Erre talán még soha nem volt nagyobb szükség, mint most.

Vannak dolgok, események, életre szólók és nagyok, melyeket különös módon elfelejt, vagy nem mer megírni a krónikás. Eseményekről, nyilatkozatokról tudunk jó sokáig s nem merünk csak diskurálni róluk. Ott van a király híres mondása, hogy ő „hiába élt”, ha Magyarország külön vámterülethez jut. Már a verebek is csiripelték, mikor akadt egy „bátor” zszurnaliszta, aki leírta.

István király országával kapcsolatban sűrűen szaporodnak az elhallgatott események és nyilatkozatok. Csak úgy félve suttognak róluk itt-amott.

Arról nem beszélünk, hogy a francia sajtónak állandó témája egy nagy birodalom felosztása, mely - nézetük szerint - mihamar bekövetkezik, mikor a nagy birodalom agg uralkodója lehunyja szemeit. Ez kalandos kis história s ne essék róla szó. De már széltében tudott dolog, hogy jelentős, gondolkodni tudó alapos emberek maguk között elborultan, desperáltan beszélgetnek fenyegető nagy veszedelmekről. István király országa, mely gyarmata egy másik, züllő országnak, s mely csenevész, beteg testével egy futással akart benyargalni a kultúrországok közé - bizony beteg ország. Koldus, mert szipolyozták s szipolyozzák. Magában nem bízó, mert másoktól függ. Ereje nincs, mert részei divergálnak. Hódításra képtelen a nemzetiségekkel szemben s ereje sincs, hogy leszámoljon a megbéklyózó feudalizmus maradványaival. Társadalma kialakulni természetesen nem tud. Itt még felekezeti harcok folynak. Itt még társadalmilag az őskorban élünk. Amit kultúrára áldozhatnánk, elnyeli Ausztria és a hadsereg. Mindezek fölött pedig az ország sorsát kaszinóban intézik.

A magyar politika pár év óta teljesen belemerült a reakcióba s egészen a kiváltságosak osztályát szolgálja. A nép vándorol ki. Az adózás alatt nyög az egész ország. Az antiszemitizmus szításával majdnem egy millió hasznos magyar embert iparkodnak elidegeníteni a magyar fajtától, míg a nemzetiségi politikánk gyávább, mint valaha. Közigazgatásunk, az állami életnek ez az essenciája, mindene: példátlanul rossz. Szinte kevés rá az ázsiai jelző. Iskoláink nem tudnak embereket faragni, csak félembereket.

... Íme csak úgy odavetve is milyen garmadája az átoknak. Pedig ezek siralmas valóságok s könnyen növelhetnők ezt a garmadát háromszorossá, s tetejébe oda állíthatnók a reménybeli uralkodót, akit jezsuiták neveltek, s aki nem szeret bennünket.

Lehet-e csodálkozni, hogy egy nagyelméjű magyar politikus bizalmas társaságban egyszer így sóhajtott fel:

- Ha csak a jó sors nem segít, ez az ország pár évtized alatt össze fog omlani.

István király napján, jubiláló napján a magyar nációnak s ez országnak, árva, sivár, csúnya őszi kép kietlenkedik előttünk. Fent Budapesten folyhat a parádé s egész országában víg lehet a munkaszünetes nap, ebben a parádéba és vígasságban nincs egészség és igazság. István király országa szálljon magába, ha lehet s van még ereje, készítse (magát) a közeledő veszedelmek ellen. Processziók, zsolozsmák, a fennmaradt jobb kéz, sőt Mária sem, kinek ezt az országot anno dacumál fölajánlották, nem tudnak bennünket megmenteni. Ide új hit, új erő és új munka kell!"

Ha rajtam múlna, minden iskolában az első világháború előtti magyar állapotokról e rövid cikket olvastatnám, másra nem is volna szükség. De nemcsak az iskolákban, de hivatásos történészek és a parlamenti képviselők sem olvassák Ady Endre cikkeit. Ha olvasnák, vagy Adyt kellene a nemzet árulójának kikiáltani, vagy maguk bújnának szégyenükben a föld alá. Az elsőt mégsem merik, a másodikra pedig önérdekből nem hajlandók.

Miket mond Ady Endre hetven éves cikke a mának?

Ady, mint jó kálvinista, nem adja meg első királyunknak sem a szent címet. 1945 után a legutóbbi évekig én sem tituláltam nagy királyunkat szentnek. Végül azonban győzött az opportunizmusom, ne ezen vitatkozzanak, hanem azon, amit mondok. Nemcsak az egyházak és az állam szétválasztása követelné meg, hogy eltekintsünk a pápista címtől éppen úgy, mint az arisztokratákétól. István nem azért nagy, mert szentté nyilvánították, hanem azért, amit tett. Sokkal inkább Nagy Istvánnak titulálnám, akárcsak Nagy Lajost. Ezt a jelzőt ugyanis min-

denkinél jobban megérdemli. Ráadásul, amennyire a tudomány meg tudja állapítani, azért lett szent, mert politikája nemcsak a magyar állam, de a római egyház ügyét is szolgálta. Ennek érdekében nem riadt vissza, kortársaihoz hasonlóan, az ázsiai zsarnokokat jellemző kegyetlenségektől sem, ha azt a hatalmi érdeke diktálta.

István azért támaszkodott a keresztény klérusra, mert a magyar urakra nem számíthatott. Az államalapítási munkálkodásában, a magyarokkal szemben, csak a külföldi lovagokra és papokra támaszkodhatott. Udvarában nem tudunk egyetlen jelentős magyar személyről, annál inkább idegen lovagokról és püspökökről. Talán nem is volt hatalmi körében magyarul tudó világi és egyházi hatalmasság. Ha ezt elismernénk, mire hivatkoznának a gőzös nacionalisták. Pedig az ő műve csak azért volt megvalósítható, mert külföldiekre támaszkodott. Ezzel szemben minden ellenfele és azok híve, egy szálig magyar volt. Róma tehát joggal lehetett hálás Istvánnak, de nem sietett a szentté avatásával. Erre csak akkor került sor, amikor a pápa a kereszties hadak átengedését kérte Lászlótól, aki később ugyancsak szent lett. Lászlót is jobban megilleti a nagy, mint a szent cím. Mivel a pápának nem volt pénze a kereszties hadak átvonulásával járó károk megtérítésére, hát azzal fizetett, hogy László három személy szentté avatását kérheti. Az ő politikai nagyságát mi sem jellemzi jobban, mint a három szent megnevezése. Az egyik István, nagyapjának, Vazulnak megcsonkítója, a másik ennek politikai szerepet soha nem vállaló fia, Imre, a harmadik az olasz püspök, Gellért. Tekintve, hogy a szentté avatás formáságait be kellett tartani, a három kijelölt szenttel kapcsolatban csodát, illetve vértanúságot kellett bizonyítani. Mivel magyar püspök és vértanú nem akadt, maradt Gellért, akinek az esetében nem volt gond, mert ő valóban vértanú volt, a magyarok ölték meg, kegyetlenül. Istvánnak kellett a bebalzsamozott jobb kezét tulajdonítani, amit, azóta is babonásan, azaz pogány módra tisztelünk. Imre esetében a sírjánál meggyógyultak minősültek csodának. Ez volt a legkönnyebben tálalható csoda.

Gellértet én azért is tiszteltem, mert ő volt talán az első abban az ezer évig tartó sorban, amiben a náluk fejtel nagyobbat a magyarok megölték, mint idegent, de aztán büszkélkedtek vele, mint magyarral. Ma olvasom a világhírű magyarok sorában sok zsidó magyar között Richter Gedeon nevét, akit ugyan a Dunába löttek, mert nem tartották magyarnak, de vele most, mint magyarral büszkélkedünk.

István történelmi nagysága tehát nem a szentéletűsége, mély vallásossága volt, hanem államférfiúi bölcsessége, ami arra készítette, hogy a magyar uralkodó réteggel forduljon szembe, azok önző érdekét minden eszközzel nyomja el, velük szemben támaszkodjon az itt élő, illetve általa behívott idegenekre. Vagyis István királyunk azért írta be ezer évekre a magyar történelembe a nevét, mert képes volt a magyar uralkodó osztállyal szemben a népe érdekében az idegenekkel összefogni, az ennek megfelelő ideológiát magáévá tenni.

Ady ugyan mindezt még nem tudhatta, de ráérezett, Istvánt, mint a magyar érdekek ezer évre szóló megalapozóját tisztelte, aki a magyar urakkal szemben a magyar nép érdekei mellé állt.

A ma is hátborzongató megállapítások jelentik azonban a cikk mondanivalóját: Tizennyolc évvel Trianon előtt már világos volt, hogy a Monarchia megszűnésének és azzal együtt a Magyar Királyság szétesésének kell bekövetkeznie.

Az önző magyar politikusok és ostoba történészek máig azt igyekeznek elhitetni a közvéleménnyel, hogy Trianon az ellenünk folyó áskálódás műve volt. „Amíg mi, a távoli frontokon hősiiesen harcoltunk a magyar érdekekért, addig a cseh, a román és a balkáni diplomácia félrevezette a későbbi győztes hatalmakat.” Nem beszélünk arról, hogy a Monarchia idejétmúlt politikai képződmény volt, hogy a kisebbségekkel szemben folytatott politika azokat az elszakadásra ösztönözte.

Miért volt a Monarchia a XX. század elejére idejétmúlt politikai képződmény? Mert a kultúra, a nyelv tekintetében nagyon vegyes etnikumokat kényszerített közös állami keretbe. A mögöttünk hagyott század Európájának politikai történetét az utókor azzal fogja jellemezni, hogy lezárult a több népet magában foglaló államok kora. Európa közepén és keleti felén e század végére megszűnt minden olyan állam, amelyik több etnikumot fogott össze. Különösen ott vált az ilyen állam anakronisztikussá, ahol eltérő volt az etnikumok kultúrája és gazdasági fejlettsége.

- Első a Monarchia szétesése volt. Ezen belül nemcsak az etnikai térkép volt nagyon színes, hanem a gazdasági és a vallási is.

- A Monarchiával egy időben esett szét a Magyar Királyság is. Máig nem látjuk be, hogy a történelmi Magyarország soha nem volt etnikai egység. A lakosság fele nem is tudott magyarul. Gazdasági tekintetben mindig nagy volt a részei között mutatkozó különbség.

- Az első világháborút követő rendezés során még a győztesekben is élt az etnikumoknál nagyobb államok létrehozásának vágya. Ezen az elven hozták létre az utódállamokat, amelyek, Románia kivételével, később etnikumaikra estek szét, annak ellenére, hogy a Monarchiánál, de még Magyarországnál is, mind nyelvi, mind gazdasági tekintetben sokkal kevésbé voltak differenciáltak. Máig nem tanítja a történelmünk, hogy ami a történelmi Magyarországgal megtörtént, azt később megtörtént az utódállamokkal is.

- A cári Oroszország a bolsevik forradalmának köszönhetően ugyan még közel száz évig nem esett szét etnikai elemeire, de végül arra is sor került.

Trianon csak az első állomása volt egy, a térség minden népét érintő folyamatnak. Trianonban csak azzal érte sérelem a magyarságot, hogy a határokat nem az etnikai elveknek megfelelően húzták meg. Ha ez történt volna, az utókor Trianont, mint a magyar népet ért áldást értékelte volna. Ehhez még két megjegyzés kívánkozik.

1. Az etnikai határokat a Bécsi döntéseket megelőzően, az érintett felek közös megállapodása alapján, korrigálni lehetett volna, de ezt mi utasítottuk el. A revizionista, sovinszta magyar politika azonban még akkor is a történelmi romantika ködében élt. Máig nem jutottunk el odáig, hogy az etnikai alapon rendezett határok nem megcsonkítást, hanem áldást jelentettek volna a magyar nép számára. Trianon még ebben az igazságtalan formájában is a kisebbik rossz volt. Ha nincs Trianon, ma itt lennének a balkáni állapotok.

2. Az első világháborút követően annak a két országnak a népe járt végül a legjobban, amelyik a Monarchián belüli hatalmából a legtöbbet veszítette: Ausztria és Magyarország. E két ország lett a leginkább nemzeti állam, nem szaggatták a kisebbségi problémák. Ausztriának eleve nem maradt számottevő kisebbsége, és mára felzárkózott a fejlett nyugat-európai népek sorába. Magyarországnak csak két, számottevő kisebbsége maradt, a zsidók és a svábok. Még ezeket sem voltunk képesek megemészteni. Az előbbieket többségét kiirtottuk, az utóbbiakat kitelepítettük. Ez is hozzá járult ahhoz, hogy Trianon óta a nyugatoz képest vészesen lemaradtunk. Az utódállamokhoz képest azonban erősödünk, ma már a felzárkózási kilátásaink előtt nem állnak áthidalhatatlan politikai akadályok.

A magyar nép XX. századi történetének két eseményét fogja megőrizni az utókor: Egyrészt szerencséje volt, hogy a többségében idegen etnikumok által lakott területektől megszabadult, másrészt évszázadokra kiható hátránya származott abból, hogy elvesztette etnikumának a határok közelségében élő negyedét, és kiüldözte a két progresszív, előre vivő etnikumát, a zsidót és a németet.

Ady még nem érthette meg, hogy a tömbben élő kisebbségektől nem szabad, és nem lehet megtagadni az önálló állam alkotásának jogát, de megértette, hogy a közel egy milliányi zsidóság milyen nemzeti érték.

A magyar nemzeti tudat egyik tragédiája, hogy a többi közép-európai néphez hasonlóan gyűlöli a magánál értékesebb, a fejlődésre jobban hajlót, ugyanakkor lenézi a nála is jobban lemaradó etnikumokat. Ennek a közép-európai nyavalyának következtében a XX. század során a térségben élő német és zsidó népesség négyötödét kiirtották, és elüldözték. Közép-Európában a szászok, a svábok és a zsidók jelentették a nyugat-európaiságot, és mégis éppen ezeket számolták fel akkor, amikor a legfőbb politikai céllá vált a Nyugathoz történő felzárkózás.

Szent István az idegenekre támaszkodott, azokat részesítette előnyben a magyarokkal szemben, mert csak így látta megvalósíthatónak a Nyugathoz való csatlakozást. A XX. században az államalkotó közép-európai népek kiirtották, kitelepítették azokat az etnikumukat, a németeket és a zsidókat, amelyek már szinte a Nyugatot jelentették.

Magyarázatra szorul a rövid mondat, amit Ady az iskolákról mond: „*Iskoláink nem tudnak embereket faragni, csak félembereket.*” Ez a sommás megállapítás ellent mondani látszik azokkal az eredményekkel, amiket a tudományok és a művészetek terén elértünk. Mégis nagyon igaz.

Alapfokon az iskolarendszerünk nem az életben való boldogulásra, hanem a hazához és a valláshoz való feltétlen hűségre nevelt. A hazafiság alatt azt kellett érteni, hogy vakon követni kell a fejlődést korlátozó, nagyhatalmi álmokban ringatózó hatalom kalandjait. A vallásosság pedig: támogassák azt a klérust, ami a politikai reakció vezérkara volt. A népoktatás jelszava: ne gondolkozz, ne nézd a magad érdekét, hanem vakon kövesd a politikai és a vallási hatalom vezetőit.

A korabeli közép- és a felsőfokú képzés elsősorban a humán területekre koncentrált. Célja az olyan úri réteg mennyiségi és minőségi erősítése volt, amely boldog attól, hogy a hatalom alsó lépcsőire felkúszhat. Már pedig az úri rang közelébe felkapaszkodott népi származású értelmiségiek óriási többsége még a régi urakon is túltett. Valóban a társadalom számára félemberek lettek. A vállalkozó szellemű polgárság felé vezető utat jelentő szakmákat szinte elzártuk a nép fiaitól. Azt a zsidóság járta példátlan eredménnyel.

Ady véleménye a trónörökösről nem volt különös, köztudott volt, hogy az uralkodó magyar-ellenes. A trónra kerülésétől nem sok jót várhatott a magyar uralkodó osztály.

Be akarta vonni a cseheket is harmadikként a dualista Monarchiába. Ez lett volna az utolsó, kétségbeesett lépés arra, hogy a szláv népek ne érezzék kismizmizetteknek magukat, hogy ne csak az elszakadásuknak legyenek hívei. Maig nem tanítjuk a történelemben, hogy milyen súlyos hiba volt Deák Ferenc beteges félelme a Monarchia szláv népeitől. Nem az a baj, hogy szláv veszélyt látott, hanem az, hogy ez ellen a kiközösítésükkel lehet védekezni. A csehek voltak a Monarchia leghelpedősebb, leginkább nyugati tudatú és gazdaságú népe, a társadalmi haladás híveinek nem ellenük, hanem velük kellett volna összefogni. Ezt nemcsak Deák, a zalai nemes nem láthatta, de még a mai történészek sem látják.

A Kiegyezés szeniális húzás volt a társadalmi haladással szemben. Elismertük és szolgáltuk az osztrák császárt azon az áron, hogy egyrészt ne vonja be a cseheket, másrészt szabadabb kezűt kapjunk a kisebbségeinkkel szemben. Mikor jut el a magyar történelemtudomány odáig, hogy a Trianon felé vezető utat Kossuth politikája indította el, és Deák Kiegyezése determinálta?

Trianonnal foglalkozó minden anyagot az Ady cikkben idézett mondattal kellene kezdeni: „Ha a jó sors nem segít, az ország pár évtized alatt össze fog omlani.” Nem tudom, ki volt a nagyelméjű politikus, akitől Ady idézett, de azt tudom, hogy gyengeelméjű volt minden kortársa, aki ezt nem látta, és még gyengébb elméjűek azok, akik ma sem látják be, hogy Trianon a két generációval korábban elindult folyamat szükségszerű végállomása volt.

Az első világháború utáni békeszerződés nem azért volt történelmünk egyik legnagyobb tragédiája, mert az ország területének kétharmada elveszett, hanem azért, mert a magyar társadalom ott akarta folytatni, ahol előtte tartott. Trianon a kijózanító csapás helyett a félfudális magyar társadalom stabilizálását szolgáló, beteges revizionizmus indoklása lett, és sokak szemében maradt ma is. Nem valljuk be, hogy a magyar társadalom Trianon előtt félfudális volt, de utána is az maradt. Más népeket a csapások megleckéztettek, minket Trianon a haladó világhoz viszonyítva még feudálisabbá, konzervatívabbá tett. Az utódállamok társadalma közelebb került a nyugti modellhez, mint a mienk.

Az elmúlt év ízléstelenül romantikus ünneplése indokolja az Ady cikk végének idézését: „*A processziók, a zsolozsmák, a fennmaradt jobb kéz, sőt Mária se, kinek ezt az országot anno dacumál följajnlották, nem tudnak bennünket megmenteni. Ide új hit, új erő és új munka kell!...*”

Mindez elmondható a 2001-es évről is. A kormányzat azt hiszi, hogy a deformáltan bemutatott múltra kell építeni a jövőnket. A rendszerváltást követő első és harmadik kormány az Ady által is elátkozott múltat akarta feltámasztani, a közben lévő pedig a túlzott liberalizmussal hígított bolsevik politikai gyakorlatot akarta feltámasztani, csak azért, hogy ne kelljen az új hit, az új erő, és az új munka eszközához nyúlnia.

Ady cikke száz éve íródott, azóta ugyan sokat változott a világ, de nem eleget ahhoz, hogy ne volna szinte minden mondatának aktualitása.

Temperamentumok

1902. szeptember 26.

„A temperamentumról akarunk írni csupán. Az agrárius, antiszemita banda vakmerőségéről. De a jogos düh elragadta a tollunk. Pedig mi békés temperamentumúak vagyunk. Vigyázzanak a Károlyi Sándorok és csatlósai. Olyan idők járnak, hogy csudák is eshetnek. Mi, polgárok birkábbak vagyunk a birkáknál. Mi tűrjük a megnyúzást békében. De a sokmillió birka proletárból vérengző vadakat csinálnak a Károlyi Sándorok. Néhány főúr vadászterületet akar ebből az országból. Vigyázzanak, mert ha így dolgoznak, a vadak fognak vadászni.”

A magyar társadalom ugyan akkorát változott Ady óta, aminek megértéséhez az ő fantáziája is szegény lett volna, de abban még semmi sem változott, hogy a jelenlegi politikai hatalom egyik kedvenc témája annak a társadalomnak a dicsőítése, amivel szemben Ady is elvesztette a temperamentumát, és annak a forradalomnak a pocskondiázása, ami olyan módon valósította meg a társadalmi üdvözülést, ahogyan Ady váteszi módon megjósolta. Abban ugyan egyéni életükkel ártatlan urakra is vadásztak. De minden úr többé-kevésbé felelős volt azért, hogy előtte ők maguknak csináltak vadászterületet az országból.

Ady több száz cikke között ez az egy is elég ahhoz, hogy vagy megtagadjuk Adytól, hogy a század legnagyobb költője, sőt magyarja volt, vagy elkergetjük azokat, akik a múlt megítélésében nem vele értenek egyet.

Ez is választóvíz. Legalábbis számomra az.

A sajtó és a parlament

1902. október 10.

Adynak ez a cikke a Parlament felavatására íródott. Ady a jelentéktelen országházról és a jelentős sajtóról elmélkedik. Nem ezért idézem, hanem azért, mert ma, az Új Nemzeti Színház megnyitása és a 2002-es választások előtt érzem az aktualitását.

Végre van a nemzetnek színháza, de ez csak arra ad okot, hogy az egyik oldalon a kormány politikai tőkét kovácsoljon belőle a maga számára, a másik oldalon az ellenzéki sajtó turkáljon a szégyenteljes előzményekben, az építészek okos gyülekezete pedig finnyáskodjon az épület külső megjelenése felett.

A színház építésének múltjában turkálókat elítélem azért, mert nem annak örülnek, hogy így, vagy úgy, de végre van nemzeti színházunk, hanem a létesítése körüli botrányokból akarnak még mindig tőkét kovácsolni. Nálunk, ahol semmi sem megy botrányok nélkül, miért éppen a Nemzeti Színház elhelyezése körül ne lett volna. De az olyan országban, ahol mindenben jelen van a botrány, miért éppen ebben ne találna. De, ha a botrányok nyomán is valami jó születik, szidjuk azt, amikor a botrány mögött csak szégyen és kártétel van. Én büszke vagyok arra, hogy egyik kis szereplője lehettem annak, hogy nemcsak elkészült, de méltó helyen is áll a nemzet színháza.

Ady cikkének az aktualitását számomra inkább az építészek háborgása keltette fel. Megértem, hogy minden, magát nagynak tartó építész azt álmodta, hogy ő lesz a Nemzeti Színház tervezője, ahogyan minden magát történelmi szerepre méltó politikusnak tartó miniszterelnök magának akarta vindikálni a megvalósítás érdemét. Ez legyen az ő nyavalyájuk, az ország pedig örüljön annak, hogy végre van Nemzeti Színháza.

De olvassuk a Parlament megnyitása alkalmából nyilatkozó Ady Endrét!

„A magyar parlament új palotát kapott. Rettenetesen drágát és kétesen monumentálisat. És ebbe a drága, elfuserált palotába éppen az a parlament került, melynél jelentéktelenebb, önzőbb és alacsonyabb nivójú nem viselte a nép képét.”

„A magyar parlamentalizmust elnyelte az osztályönzés és a korlátoltság. A magyar parlamentarizmus majdnem nulla. Egy kicsi kis múltja, siralmas jelene után, a jövődjöje nem ígér semmit. Az új palotában megindult már a kiseded politikai játék, mely még a kiskorú országánál is nagyon kisededi. Csak azt nem tudjuk, ha vajon züllhet-e még tovább, süllyedhet-e még lejjebb a magyar parlament?”

„A magyar sajtót is megmételyezte a magyar parlament, a politika.”

„Ha a sajtó is a magyar parlament sorsára jutna, ez azt jelentené, hogy a magyar társadalom megmenthetetlen.”

„Ma még több jussa van a magyar parlamentben a sajtónak, mint a népképviselőknak csúfolt vakok gyülekezetének.”

A Parlament épületéről alkotott politikai és építészsakmai vélemény ma is helytálló lenne, ha nem szoktunk volna hozzá, hogy a legkisebb demokráciának legyen a legnagyobb parlamentje. Annak idején szégyelleni kellett, hogy az áldemokrácia fényesebb, több tornyú, díszesebb házat kapjon, mint a nagy nyugati demokráciák bármelyike. Amikor épült, mi akkor is a külsőségekben akartunk versenyezni a Nyugattal. Ha nincs demokráciánk, legalább annak a háza legyen minden demokrata országénál nagyobb, puccosabb, drágább. Ez sikerült is. Mára már megszoktuk, egyik nemzeti jelképünk lett, annak ellenére, hogy a benne zajló

események színvonala soha nem ütötte meg a pompás külsőt, inkább a szégyenre, mint a büszkeségre adnának alkalmat.

Tanácsolom az Új Nemzeti Színház külső megjelenése felett fintorgó építészeknek, mielőtt nyilatkoznának, mondják el építészként a Parlamentről is a véleményüket.

Az ellenzéki sajtónak pedig azt ajánlom, hogy mind a Parlament, mint a Nemzeti Színház esetében ne a külsővel, hanem a belül folyó munkával foglalkozzanak. Mind a parlamentek, mind a színházak értékének 99 százalékát nem a külsejük, hanem a belül történtek adják.

Irodalmi reakció

1902. november 26.

Ebből a cikkből csak egyetlen rövid, de azóta is aktuális idézet: *„Ha csak politikai kérdésben liberális, sőt radikális valaki, süsse meg a liberalizmusát. Ez semmi, sőt kevesebb a semminél.”*

Százötven éve a magyarországi liberalizmust az jellemzi, amit Ady joggal bírál: Politikai, esztétikai értelemben túlzottan liberális, egyébként türelmetlen és nem eléggé magyar. Úgy liberális, mintha Nyugaton, sokkal gazdagabb és hatalmasabb népek között élne. Nem veszi figyelembe, hogy mi kis és szegény nép vagyunk, ahol minden tekintetben nagyobb türelemre lenne szükség. Magával szemben elvárja a türelmet, de másokkal szemben türelmetlen. A politikában és a művészetekben liberálisabb annál, amit a magyar nép meg képes emészteni, a gyakorlatban, a gazdaságban azonban maga rúgja fel a mások érdekeinek a tiszteletét.

A magyar politikai liberalizmus minden, csak nem Adyé, ami mélyen magyar és baloldali. A mi társadalmunk legfőbb betegsége, hogy nem elég liberális, ezért szent kötelesség a liberalizmus, de az ne legyen híjával a hazaszeretetnek és a politikai türelemnek. Vagyis a mi liberalizmusunk azért nem képes meghódítani a tömegeket,

- mert türelmetlen, vagyis több liberalizálást követel, mint amennyit a nép ma még képes lenne megemészteni, ezért elutasítja azt is, amit még megemésztené;
- mert nem elég magyar, ezért a nacionalisták malmára hajtja a vizet;
- mert a szocialista tanokkal és igényekkel szemben türelmetlen, vagy meg akarja hódítani a politikai baloldalt, vagy ellene fordul.

Hogyan nézett ez ki az elmúlt tíz év gyakorlatában?

1. Az első kormányzati ciklusban a baloldali múlt minden másnál erősebben hangsúlyozott megtagadásával kötött paktumot a félféudális viszonyokat restaurálni akaró jobboldali kormánnyal.
2. A második kormánnyal, ami sok tekintetben a bolsevik utódpárt hagyományait őrizte, olyan szövetséget kötött, amiben a gazdasági és kulturális liberalizmust úgy felfokozta, ami miatt megbukott a baloldal kormány, és a liberális párt katasztrofális vereséget szenvedett.
3. A harmadik, egyre inkább jobboldali és konzervatív kormányzat alatt sem tanult a hibáiból, politikáját nem igazította a közvélemény által még elfogadható liberalizmusigényéhez. Mindennek következtében a táboraiban meglévő szellemi erőhöz képes csak sovány választási eredményre számíthat.

Turáni erkölcsök

1902. december, 13.

„Hiszen, ha erkölcsökről beszélnék, azon kellene kezdenünk, hogy az etikát a zsidóság adta a világnak, s keresztény világfelfogás voltaképpen nincs is, csupán zsidó-keresztény.”

Ady ebben a tekintetben még nem lát tisztán, pedig szinte vele egy időben beszél, szintén tévesen, a német politológus, Max Weber, protestáns erkölcsről.

Az igaz, hogy a zsidó-keresztény-mohamedán egyistenhitnek van közös erkölcsi következménye is, de az alig több, mint az Isten mindenhatóságából fakadó következetes logika megjelenése a vallásban. Ma már tudjuk, hogy nem a vallás, hanem a kultúra formálja az erkölcsöt. A vallások is a kultúrához igazodnak, és nem fordítva, ahogyan a papok tanítják.

Nézzük csak közelebbről.

Ami a zsidó vallást illeti: Azzal, hogy szigorúan egyetlen nép istenének egyetlen vallása, etnikai tartalma is van. De még az sem igaz, hogy egyetlen etnikumnak egységes az erkölcsé. Különösen nem igaz ez akkor, ha az etnikum szétszórva a világban, nagyon eltérő kultúrákba kénytelen beilleszkedni, ott eltérő feladatokat ellátni. Azt csak a mai Izraelben tudják, hogy hányféle erkölcsöt kell ott közös nevezőre hozni.

Ami a kereszténységet illeti: Azzal, hogy a kereszténység világvallás lett, nagyon különböző kultúrákban van jelen, nagyon eltérő erkölcsök hordozójává vált. Csak Európán belül már a XI. században kettévált, mert nem volt képes a két nagyon eltérő kultúrát összefogni. Mivel Európa két felében két erkölcsi rend volt, és maradt mindmáig a jellemző, a kereszténységének is ketté kellett válni. Majd ötszáz évvel később, ahogy a nyugat-európai puritán kultúra egyre inkább túlsúlyba került, a nyugati kereszténységnek is igazodnia kellett ahhoz, hogy a két kultúra kétféle erkölcsének nem lehet közös vallása. Ráadásul a puritán kultúra már nem is egyetlen vallás hordozója lett, hanem számos keresztény egyház gyökeresedett meg abban.

Azt, hogy a Nílus vízgyűjtő területén található kereszténységnek az erkölcsé nem is hasonlít az Európában kialakulthoz, kár is bizonyítani.

Mára a katolicizmus közös erkölcséről sem beszélhetünk. Nevetséges volna azt állítani, hogy a svédek, spanyolok, a dél-amerikaiak és az afrikaiak kereszténysége mögött közös erkölcs húzódik meg.

Maga Ady is tapasztalatból bizonyítja, hogy az erdélyi és a debreceni kálvinisták mennyire más erkölcsűek. Hátha ismerte volna a genfiakat is!

„Ha kultúremler végigné az magyar választási harcot, bizonyosan felfordul a gyomra.”

„Minden magyar választás az intelligencia és érettség csődje.”

„Mondta-e vagy nem egy Habsburg főherceg, de igaz: Magyarországot csak korrupcióval lehet kormányozni.”

„A turáni erkölcsök révén mi magyar náció állunk legmagasabb fokán az erkölcstelenségnek...” (Idekívánkozik a mai nap dátuma: 2002. március 10.)

Száz év alatt ugyan óriási változások következtek be a magyar társadalomban, a gazdaságban, a képzettségben, de egy valami mit sem változott, a választási harc színvonala. Ma a választási harc nem arról szól, mit kellene a magyar nép jövője, a fennálló nehézségek leküzdése, a hibák kiirtása érdekében tenni, vagyis mi a pártok programja, hanem csak arról szól, hogy a

másik párt a velejéig kártékony, hazaáruló, maga pedig a szeplőtlenség mintaképe. Pedig minden párt tele van politikai karrieristákkal, akiket nem érdeklí más, mint a hatalom megszerzése, mert a hatalom nemcsak dicsőség, de sok pénz is. Sok pénz olyanoknak, akik a munkát és tehetséget értékelő versenyben képtelenek volnának érvényesülni.

Ez nem turáni erkölcs, hanem turáni átok.

Societas Leonina

1902. december 25.

A Nagyváradai Napló karácsonyi számában Ady az oroszánok társadalmáról írt.

„Herczeg Ferenc okos sváb módra egyik regénye alakjával mondatja ki az igazságot. Ebben az országban csak a mágnás, a pap és a szamar egzisztálhat.”

A mágnások, szerencsére, eltűntek. Igaz, hogy nem tűnt el az igyekezet, hogy a népből fel-emelkedett fél-tehetségek többsége, sőt a tehetségek jelentős hányada is minden áron mágnás szerepre vágyik. Ahogy csökkent a bolsevik szocializmus ereje, a politikai elit többsége nem szerény marxista, hanem pénznélküli mágnás akart lenni. A kommunista megyei titkárok többsége éppen úgy vadászott, potyázott, mintha mágnás főispán lett volna, azzal a különbséggel, hogy nem voltak történelmi ősei.

Antall József csapata is tele volt érdem nélküli fél és egész mágnásokkal. Ráadásul ez a miniszterelnök úrnak is nagyon imponált, hogy ilyenek között lehet az első, akit szolgálnak. Erre a négy évre Herczeg Ferenc őse azt mondhatta volna, hogy akik egzisztáltak, magukat mágnásnak tartóak, szamarak voltak.

Horn Gyula kormányzatát már nem a mágnások, hanem a bolsevik múltjukból liberális nagytőkésé változók, az eredeti tőkefelhalmozás bajnokai jellemezték. Ezek többsége is, jó ösztönű, de samár volt.

Orbán Viktor hatalmát újra a mágnások világának reneszánsza jellemzi. Ezek a fiúk mágnások abban az értelemben, hogy rajtuk kívül nem éreznek senkit jogosultnak arra, hogy az országot irányítsák, a társadalmat alakítsák. Mentségükre legyen mondva, hogy az antiszemita és revizionista szélsőjobb, a liberálisok és a bolsevikok utódai is hasonló véleményen vannak. Ebből fakad aztán az, hogy mindenki a másikat mindegyikét meg akarja semmisíteni.

A papok hatalma ugyan megszűnt, de ezt ők akarják a legkevésbé megérteni. A jövedelmező vagyonuktól megfosztott klérusoknak csak ott, és csak addig van hatalmuk, erős befolyásuk, ahol és ameddig a vallást üldözik, a nép többsége pedig nyomorban és képzetlenül él. Képzettségében sokkal előbbre áll a magyar társadalom, mint más tekintetben. A klérusok, még a katolikus is, a hívek, és még sokkal inkább az állam alamizsnáiból élnek. A papoktól, szerencsére, nem kell félni. Ady sem írt volna a klérusok, mindenek előtt a katolikus ellen, ha nem azok lettek volna a legnagyobb mágnások.

Egészen más a helyzet a samarakkal. Az ő uralmuk Ady óta nem csökkent, hanem nőtt. A demokrácia nem azért jobb rendszer a többi rosszabbnál, mert okosabbak kezében van a hatalom, hanem azért, mert a samarak hatalma ingatag, bármikor lecserélhető más samarakkal. A demokrácia fölényét az biztosítja, hogy nem lehet a politikai hatalom eleve nagyon korlátozott, arra terjed ki, ami nem nagyon fontos és még ezt a sokkal gyengébb hatalmat sem lehet bebetonozni.

Bármennyire megbotránkoztató, a forradalmat mindig az elit vezeti, viszi győzelemre, de aztán minél nagyobb a hatalma, annál gyorsabban elbutul. Példának azt szoktam felhozni, hogy az orosz bolsevik forradalom élcsapata, a Népbiztosok Tanácsa volt a világtörténelemben a legfiatalabb, legtehetségesebb kollektíva, ami valaha hatalomra került, de ez hetven év alatt a legöregebbekből és a legbutábbakból álló kollektívává szelektálódott. Miért? Mert minél nagyobb a hatalom, annál inkább karriert jelent az abban való részvétel. A diktatúrában mindenki hatalomra vágyik, azaz a centralizált hatalomban való részvételért nagy a harc. A már hatalmon lévők érdeke, hogy maguk közé csak náluk tehetségtelegebb, a halálhoz közelebb állót engedjenek be. Így lett a Lenin által alapított birodalom első embere a legendásan ostoba és szenilis Brezsnyev.

A hatalmi szelekcióban a mi Kádár Jánosuk is nagymester volt.

A politikai elit elbutulása azonban nemcsak orosz, illetve a bolsevik párturalomra jellemző jelenség, hanem általánosan érvényes. A demokráciákban is minden párton belül a hatalmi féltékenység azokat engedi be a vezetésbe, akik a meglévőknél kisebb kaliberűek, ebből kifolyólag náluk is kevésbé veszélyesek. A nyugat-európai demokráciákban sem találunk a háború szelekcióján átkerült néhány vezetőjén kívül olyat, aki intelligencia tekintetében része lehetett volna a legjobb egy százaléknak, pedig milliók közül választották. Azóta nem volt a tucatnyi demokratikusan választó ország tucatnyi vezetője között egyetlen, akit értelmiségi elitnek lehetne tekinteni.

A szamarak által uralt politika alól csak a válsághelyzetekben, forradalmak, és háborúk során van kivétel. Ezek azonban nem kívánatosak, tehát bele kell nyugodni, hogy szamarak gyakorolják felettünk a politikai hatalmat. Csak arra vigyázzunk, hogy soha ne alakulhasson ki stabil hatalom.

A demokrácia nem ad ugyan lehetőséget arra, hogy Széchenyi István, vagy Eötvös József miniszter lehessen, de megvéd attól is, hogy a magukat Napóleonnak tartó törpék tartósnak bizonyulhassanak.

„Societas leonina... És akik ez ország társadalmából ezt a rettenetes szövetkezést csinálták, azt hirdetik, hogy keresztény erkölcsöket akarnak. Szegény, borongós Reviczky Gyulával megkérdem: Miért született a messiás? Hogy a gazdagok az ő nevében öljék meg a világot...”

„És mégis kérődzünk a megváltás jámbor legendáján. Hátha! Hátha e kis országból lehetne még valamit csinálni: Hátha szét lehetne robbantani ezt a societas leoninát. Hátha egy kis igazságot lehetne csinálni. Hátha hisztériás marazmus a mi marazmusunk...” (marazmus = elöregedés)

„... És itt csúcsosodik ki a mi naivságunk. Miért írtuk ide mindezt. Ha az élet jogát milliók nem ismerik, miért zokogjunk mi. Be kár, be baj, ha az emberekbe beleszorul valami a názáreti lelkéből...”

Író emberkék

1903. január 4.

„... zúg a fülük az író emberkék lármájától.

Az író emberkék nálunk szapora és veszedelmes fajta. Az író emberkék rávallanak a mi nyomorúságunkra, bús kicsiségünkre, hogy nálunk még nem régiben meg kellett becsülni, aki egyáltalán írni próbálkozott, hogy nálunk vagy egyáltalán nem olvastak, vagy minden ízlés és kritika nélkül, s hogy kis náció vagyunk, elmaradt és koldus.

Szintelen, de szagtalannak nem mondható légiója az író emberkének garázdálkodik e kis ország kis nyilvánossága előtt. Törpék, fejtelnek és lábatlanok. Írni többnyire tudnak.”

Ady ars poétikájával nagyon egyetértek. Nálunk az utóbbi százötven évben a magukat tehetségesnek érzők ezrei választották az írói pályát, holott legfeljebb tucatnyi volt erre eleve alkalmas. Mindmáig büszkék vagyunk arra, hogy nálunk milyen jelentős volt az irodalom, de nem keressük az okát. Pedig ideje volna elgondolkozni, miért voltunk az írók nemzete. Azért, mert nem volt lehetőség arra, hogy a tehetséges emberből vállalkozó, általában reálértelmiségi legyen. Az egészséges polgári társadalmakban a tehetségek nagy többsége jól akar élni, és erre lehetősége is van.

Jó író csak abból lehet, aki vagy betegesen érzékeny, vagy nagyon életrevaló. Az előbbi ráérez a társadalmi összefüggésekre, ösztönösen érzi a jövő irányát. Az utóbbi racionális, jó emberismerő, vagyis nemcsak nagy író, de kiváló vállalkozó, orvos, mérnök, közgazdász lehetne belőle.

Azt, hogy ezt belássuk, tisztázni kell, ki a nagy író. Nagyon általánosan, aki nemcsak írónak, hanem embernek is nagy. Sajnos nálunk az írók minősítése során nem azt nézik, mint mond el szépen, hanem csak azt, milyen szépen tud írni. Máig sok íróat ma is nagynak tartunk, aki ugyan nem mondott el semmi lényegeset, semmi igazán újat, de a semmit szépen mondta, írta le. Az írókat ugyanúgy minősítjük, mint az ötvöst, akiknél valóban nem azt kell nézni, hogy milyen drága anyagból készült a műve, hanem milyen mesterségbeli tudásról árulkodik a műve. Az irodalmi mű értékét azonban nem a kivitelezés technikája, hanem a mondandó társadalmi értéke határozza meg.

Karinthy Frigyes maga is rámutatott a lényegre, amikor Szabolcska Mihály költészetét azzal jellemzi, hogy „nincsen benne semmi, de az legalább érthető.” Addig azonban ő sem jutott el, hogy a nyugatosokat is bizonyos mértékig ez jellemezte. Diákoromban én is nagyon lelkesen olvastam, tanultam a nyugatosok verseit, élveztem bennük a verselés magas színvonalát. Csak egy példát említek:

Mint természeti szépre érzékenynek született, csodálattal és áhítattal olvastam Kosztolányi Dezső Hajnali részegség című versét. Nagy volt a csalódásom, amikor megtudtam, hogy Kosztolányi életében egyszer sem kelt fel korán azért, hogy a hajnal szépségét láthassa. Rájöttem, hogy becsapott. A költészet mestere hazudni is tud, a nagy költő azonban soha. Ady nem tudott volna olyan ars poétikát leírni, hogy „hazudj költő, csak rajt nem fogjanak!” Nem véletlen: ezt Arany János vallotta, és utána még nagyon sokan.

Bizonyos érzékkel és szorgalommal, sok ezer emberből lehet költőcske, írócska, de igazán nagy író, milliók között is csak egy.

Vagyis vonjuk le a tanulságot: Minél betegebb egy társadalom, annál többen vannak abban az író emberké. A világszínvonalú irodalomra nemcsak mi lehetünk büszkék, hanem minden nép, amelyik a társadalmi fejlődésben lemarad, de a haladás hírei eljutnak hozzá. Ennek nálunk is klasszikusabb példája volt a cári Oroszország. Ezért aztán én nem vagyok büszke arra, hogy nálunk nagy múltja van az irodalomnak, hiszen ezreket lehet felsorolni, akiket az irodalom tudósai íróknak tekintenek, hogy nálunk ma is ezer tagja van az Írószövetség Költő Tagozatának. Én erre nem vagyok büszke, inkább Adyval együtt szégyellem magam.

Arról álmodom, hogy egyszer a vállalkozók népe leszünk.

Ideális örültek

1903. január 15.

„A közéleti erkölcs restaurálása, a fajmagyarság megmentése és továbbtenyésztése, a magyar imperializmus és egy sereg zavaros és kertelő örület...”

„Ezért ne tessék csodálkozni, hogy (Nagy)magyarország hóbortjában egyesülni tudnak Falk Miksa, Rákosi Jenő, Vészi József és Bartha Miklós, s ellene szólni se mernek Eötvös József, Vázsonyi Vilmos, Ignóus stb. sem.”

Ezeket a sorokat Ady le merete írni száz éve, de ma is hazaárulásnak tűnik. Pedig Nagy-Magyarországban gondolkodni akkor is örület volt. Máig nem jutottunk el odáig, hogy a XX. század küszöbén a Magyarországról a történelmi határok között gondolkodni örülség volt. Legfeljebb azt lehet hozzátenni, hogy ma még inkább az. Mégis csak annyiban változott a világ Magyarországon, hogy akkor ez volt a nyílt és hivatalos álláspont, és örültek tartották, aki felvetette, hogy elmúlt az idő, amikor a történelmi múlt érv lehetett más népek elnyomása, felettük gyakorolt politikai uralom felett. Az ezer éves történelem nem érv arra, hogy az egyik nép uralkodhat a másik felett. A vaknak is látnia kellett volna, hogy elérkezett a népek önrendelkezési jogának ideje. De mi nemcsak a történelmi határokra tartottunk igényt, hanem még azokon is túl akartunk lépni. Elsősorban a legpuhább ellenállás irányában, a Balkán felé akartunk terjeszkedni, olyan területek bekebelezésére törekedtünk, ahol magyarok soha nem éltek. Kellott nekünk Bosznia, Nem sokkal később világháborút robbantottunk ki Szerbia megleckéztetésére, ahol egy hazafi megölte azt a trónörökösöt, akinek uralomra kerülésétől joggal félt a magyar politikai elit a nyílt magyarellenessége miatt.

A mi csacska imperializmusunkat jól jellemezte a kettősség: Egyrészt Ausztriától legyünk függetlenek, másrészt nekünk jogunk legyen más népek felett uralkodni. Erre az általunk kitalált történelmünkre hivatkozva tartottunk igényt. Az a téveszme irányította a magyar politikát, azt sulykoltuk be a köztudatba, hogy az érintett népek akarata nem számít, az egyszer volt történelmi állapotok örökre fenntartandók. Az egyszer voltat pedig úgy értelmeztük, ahogyan nekünk tetszett. Ady korában már örülség volt arra építeni a magyar politikát, hogy az imperializmus még mindig él, és hozzánk hasonló kis népek is üzhetik. Addigra már a nálunk sokszorta nagyobb és hatalmasabb népek számára is nemcsak anakronizmus, idejét múlt, sőt önpusztító volt a más népek feletti uralkodás.

A magyar imperializmust csak az mentheti, hogy nálunk nagyobb népek még két generációval később is imperialista álmokat kergettek. Igaz, hogy az idejét haladt imperializmusért mindnyájan nagy árat fizettek.

Nem árt néhány példát szem előtt tartani.

- Az elmúlt század elején Nagy Britannia volt a világ legnagyobb birodalma, a leggazdagabb, a legerősebb. Mára a középhatalmak között sem jeleskedik, a Nyugat legtöbb népe az angoloknál jobban él.

- A kontinensünkön a Német Birodalom volt a legerősebb, ennek ellenére elvesztette keleti területeinek többségét, és a más országokban élő tízmilliónyi német kisebbséget kiűldöztették.

- Oroszországból a bolsevikok ötven év alatt szuperhatalmat építettek ki, amiben az oroszok részaránya körülbelül akkora volt, mint Ady idejében, Magyarországon a magyaroké.

- Az első világháború utáni rendezés során sorra hozták létre a rokon népeket összefogó és jelentős további kisebbségekkel rendelkező országokat, száz év alatt ezek mindegyike szét-
esett.

Ennyi bizonyíték sem volt elég arra, hogy a magyar politikusok és történészek ne tartsák örültségnek azt a politikát, amit Ady már akkor is örültségnek tartott.

A jelenlegi magyar miniszterelnök még mindig ott tart, hogy Tisza István szobrát avatja!

A hétről

1903. január, 18.

„A história, a görögtüzes história nem tűri, hogy Lajos királyt, Mátyást, és Bethlen Gábort embereknek rajzolják...”

„Mária Teréziának szabad fölösleges szobrot állítani, de próbáljon valaki színpadra vinni egyet a nagy királyné idilljeiből. A história nem tűr ám ilyesmit, s az emberek sem tűrik, hogy nekik ne hazudjanak.”

„A história az élet megtisztítása. A história a legemberibb tudomány, mert benne kristályosul ki az emberiség hazugságmániája, örök önámítása. Azt mondják, hogy az önámítás a boldogság principiuma. Milyen boldogok lehetnek az emberek Kolozsvárt, s milyen nyugodtak lehetnek azok, akiknek félniük kellene a história ítéletétől. A história csak Dózsa Györgyöket, Dantonokat, Bresciket bélyegzi meg, a koronás botrányhősöket, soha!...”

Sajnálom, hogy az elmúlt évben megjelent Igazi történelem című könyvem írásakor nem ismertem ezt az Ady cikket, mert ezt kellett volna írnom a borítóra. Pedig még Ady sem jutott el odáig, hogy ne csak a politikai történelmet bírálja, hanem a nagy emberek történelme helyett a népek történelmét követelje. Amit ő a históriától megkövetel, az még nem több a politika főszereplőinek a tárgyilagos megítélésénél. Azok sem voltak szentek, még a szentté nyilvánítottak sem, hanem hús-vér emberek voltak, érdemekkel és hibákkal. A história, különösen, ha közép-európai, vagy még inkább, ha ázsiai, csak tökéletes, hibátlan, azaz hófehér, és csak bűnös, gonosz, azaz koromfekete politikusokat ismer. Ezért aztán a napi politikában is csak ilyenre festik a jelen politikusait, Pedig a nagy többségük sem nem fehér, sem nem fekete, olykor csak nagyon szürke.

Mindezt aktuálissá teszi a Terror Háza felavatása. A betegesen historizáló politika napi üzletet csinál abból, hogy az elmúlt évtizedekben terror is volt. Elsősorban terror mindig volt, legfeljebb az alig érintette az urakat. Arról, hogy a magyar történelem legnagyobb mészárosa az a Zápolya János volt, aki a Dózsa oldalán a kizsákmányoló urak ellen harcoló jobbágyokat irtotta, hallgatunk. Rajta is túltettek az inkvizítorok.

A jelen magyar história alapvető tévedése, hogy a régen idejét múlt, reakciós rendszert megdöntő kegyetlenséget azonos alapon kezeli a vallást, a fajtát, a szegényt, az elnyomottat irtóval. Pedig ebben a tekintetben alapvető különbséget kellene tenni. Magam ugyan irtózom minden kegyetlenségtől, csak sajnálni tudom azokat, akik ilyenre vetemednek, de történész-ként tudom, hogy ezzel nemcsak jogos bosszút állnak a múlt kegyetlenkedőin, de megtisztítják az utat a kevésbé kegyetlen élet felé.

A Terror Háza két bűnös kort azon az alapon helyez közös múzeumba, hogy mindkettő székháza azonos épület volt. A magyar zsidóság kiirtása minden tekintetben historiai bűn volt. Nem elsősorban a kegyetlensége miatt, hanem azért mert azt faji alapon, a társadalom érdekeivel szemben követték el. Egy asszimilálódni akaró, a társadalmi haladás élén járó etnikumot

irtottak ki. Ennek következtében nemcsak szegényebbek, de kevésbé polgárosodtak, azaz nyugatiak lettünk. **A nyilas terror a jövő felé húzó erők ellen irányult, ezért nemcsak kegyetlenség, de történelmi bűn volt.**

A Rákosi-kor sztálinista terrorja során keveredett a rég megérett osztályforradalom a zsidó-bolsevik klikk bosszújával. A régi uralkodó osztályt társadalmi és magyar érdekből el kellett seperni. Ebben a következetesség elkerülhetetlen lett volna. Az indokoltnál nagyobb brutalitása ellenére nem volt elég messzemenő, hiszen a múlt erői még ma is nagyobbak, mint amekkorára egy következetes forradalomnak vissza kellett volna nyesni. Ez azért nem sikerült, mert nem a nép, hanem idegen hatalom parancsára zsidók hajtották végre. A bolsevik terror sem volt kevésbé kegyetlen, de a jövőhöz igazította a magyar társadalom erőviszonyait, ezért a történész számára az egyenlege pozitív volt.

Prohászka Ottokár Nagyváradon

1903. január 20.

„... nem fogjuk kivételes nagy embernek deklarálni Prohászka Ottokárt csak azért, mert merészebbnek és intellektusban gazdagabbnak látszik, mint többi fegyverese az ecclesia militansnak.”

„Itt írjuk meg egy régi igazságunkat. A magyar antiklerikalizmus nem elég intelligens. Ez a legnagyobb baja. Protestáns ízű, volterianus ízű, zsidó ízű vagy még speciálisabb ízű.

Nem tudományos. Hát nem méltóztatnak látni, hogy Erhardok, Prohászkaék a jövő klerikalizmusának előhírnökei. A klerikalizmus örök álma az emberiség nyűgökben tartása. A Németországban most fejlődő és dühöngő protestáns klerikalizmusé is az. Nagyon természetes, hogy e nagy cél eszközének a haladó korrallal együtt folyton módosulniuk kell. Mivel ma már nem kínzókamrákkal, sem a sötétség terjesztésével nem lehet eléggé boldogulni, az ecclesia militans gondolkodó elemei modern fegyverekkel kezdenek hadakozni. Íme - Prohászka példája mutatja - a modern fegyverek előtt még az antiklerikálisok is meghódolnak!...”

Ady ebben a cikkében is annak megfelelően kezeli a klérusokat, amekkorára a politikai hatalmuk. Az ő idejében a klérus, nálunk a katolikus, Németországban a protestáns, volt a konzervatív erők legnagyobb hatalma. Ennek megfelelően ítélte meg a klérus modernizációját is. Az ellenfél fő erejét akkor is támadni kell, ha a táborán belül nem a legkártékonyabb. Ady még nem vehette észre, hogy a klérus hatalma nem a saját szervezetségén, hanem a hívők képzetlenségén és szegénységén alapul. Az csak jó, ha a klérus is halad a korrallal, az fontos, hogy az emberek legyenek iskolázottabbak, és ne legyenek rabjai a nyomornak.

Ady sem juthatott még el a felismerésig: a vallások hatalma az anyagi és a tudati elmaradottságon alapuló objektív szükségszerűség. Nem a klérus hatalma okán nagy a vallás politikai befolyása, hanem a vallás hatalma miatt nagy a klérus befolyása. Teremtsünk jólétet és iskoláztassunk ki minden állampolgárt, a vallás ereje megtörik és kénytelen lesz a társadalom elesett rétegeinek ápolására fordítani a figyelmét. Ez a fontos funkciója azonban nem fog jelentős politikai befolyással járni. A hatalmát fitogtató, harcoló egyház a jólét és képzettség viszonyai között vissza fog térni a krisztusi alapokra, nem a politikai hatalomban és az anyagi gazdagságban fog fürödni, hanem az elesetteknek lesz a támasza. Adynak is a jövedelmet termelő egyházi vagyonok elkobzását, és az oktatás általánossá emelését kellett volna az antiklerikalizmus céljának tekinteni. Ezen túl csak üdvözölni lehetett azokat a papokat, akik haladtak a korrallal. Prohászka is ilyen volt. Azt pedig naivság lett volna elvárni tőle, hogy ő hirdesse a szegény, állami alamizsnára szoruló egyházak megvalósítását.

Ezt nehéz lett volna látni akkor, amikor még a lakosság egyetlen százaléka végezte el a középiskolát, és ezreléke lett diplomás, amikor a katolikus egyház kezében tartotta az oktatás nagy többségét, és volt a legnagyobb földbirtokos. Mára azonban az egyházaknak nincs vagyonuk, az oktatásban is az állam szerepe uralkodik, nem félni, hanem üdvözölni kell a modernizálásra törekvő papokat.

Prohászka még túlzottan nacionalista, jelentősen antiszemita volt, de ezek között sem feudális bölény, hanem modern ember.

Nálam például nagy becsülete van Várszegi Asztriknak, a bencések püspök főapátjának, mert sokkal okosabb, modernebb, mint a főpapok többsége, mert nem a középkort akarja restaurálni, hanem a jövő kereszténységet alapozza. Talán kisebb a szerepe, nem annyira a jövőt mutató, de szebb a példája Bulányi atyának, az ősi kereszténység felelevenítésében hívő piarista páternek.

Még nagyon hosszú ideig szükség lesz a vallásokra, ezért azok klérusára is. Ezen belül üdvözölni kell mindazokat, akik a klérusok modernizációban élen járnak.

Az új program

1903. február, 14.

Ez a cikk a magyar szociáldemokraták programjának megjelenése alkalmából íródott.

„Ebben a programban több higgadtság, okos politika van, mint az egész mai magyar parlamentben.”

„Nálunk most csinálódik az a helyzet, ami a nyugati kultúrországban már előállott. Már mi is látjuk, hogy a régi liberalizmus nem ér semmit, hiszen nálunk például éppen a szabadelvű pártban van a reakció öreg fészke.”

„És utolsó mentségvárnak megmarad a szociáldemokrácia.

Még pár évvel ezelőtt a betörőkkel együtt szállította a tolonckocsi a szocialistákat, még ma is rémeket lát bennük a gyávaság és korlátolttság. Pár év múlva még a kényszerűség is elvezet minden igaz embert az igazsághoz, hogy a szociáldemokrácia tulajdonképpen megtisztult liberalizmus. Így történt ez Németországban is. Berlinben milliomos zsidó bankárok szociáldemokraták, mert Németországban már csak a szociáldemokrácia küzdhet a cézárizmus, a junkerség és a reakció egyéb veszedelmei ellen.”

„... s próféta igékkel fordul mindazokhoz, kik a szabadság és világosság hívei, hogy a reakció ellen a szociáldemokráciával szövetkezzenek.

A magyar szociáldemokraták bámulatos érettségről és a nyugati példák ismerésével egészen közelvitték e nagy jövő kérdését a megoldáshoz. Ők közeledtek azokhoz, akik liberalizmus nélkül el sem tudják képzelni az állami és társadalmi életet. A szocialisták új programja leereszthető híd a szocializmus mentsvárából. A vonóhíd készen van. Ha a reakció még jobban megvadul, erre a hídra ráléphet bátran minden becsületos, gondolkodó, liberális ember.”

Ady helyzetfelismerése száz év után éppen olyan aktuális, mint annak idején. A magyar liberalizmusnak senki sem ártott jobban, mint a magyar liberálisok. A második zsidótörvényig a zsidó polgárok nagy többsége a liberális beállítottságot nem tudta összeegyeztetni a szociáldemokráciával. A budapesti zsidó milliomosok nem akartak, a berliniekhez hasonlóan, szociáldemokraták lenni. Nem ismerték fel, hogy ez a várt függőhíd, amin még menekülni

lehet. A tőkés zsidók a hatalommal akartak szövetséget kötni, még akkor is, amikor azok náci, antiszemita elkötelezettsége már teljesen nyilvánvalóvá vált.

Még nagyobb hibát követtek el a magyar zsidók akkor, amikor sokkal inkább a bolsevik kommunisták vezetését kaparintották meg, mintsem a mérsékeltebb szociáldemokratákkal kötöttek volna szövetséget. Ezt a hibájukat csak a bolsevik rendszer felpuhítása során korrigálták.

A rendszerváltás után aztán kibujt belőlük az a liberalizmus, amit Ady is ostorozott. A szocialista párt legelkeseredettebb ellenségei lettek. Ezen ugyan formailag változtatott az, hogy a második kormányban vállalták a nem indokolt szövetséges szerepét annak érdekében, hogy a magyar nép számára emészthetetlen liberalizmusukat érvényre juttathassák. Nem ők közeledtek a szociáldemokráciához, hanem a szocialistákat vitték bele a túlzott gazdasági liberalizmusba. Ebbe aztán ők csúfosan, a szocialisták kevésbé csúfosan megbuktak. Azóta sem képesek a baloldali liberalizmusra. Erre mi sem jellemzőbb, mint hogy a nyugaton megszélidült marxizmus helyett, a türelmetlen nacionalistát, minden későbbi nemzeti tragédiánk elindítóját, Kossuthot választották jelképüknek.

A közelmúltban minősítették a magyar jobboldali, konzervatív képviselők a szocialistákat hazaárulóknak. Pedig nálunk nem a szociáldemokrácia, hanem a nacionalizmus, és az antiszemitizmus vezetett és vezet a nemzeti tragédiákhoz, az a hazaárulás.

A magyarság százötven éves történetét azzal lehetne összefoglalni, hogy a túlzott hazaszeretet, az erőnket meghaladó feladatok vállalása kergetett tragédiákba.

Az evolúció

- Somló Bódog írása -

1903. május 8.

Ady nemcsak zseniális költő és újságíró volt, hanem zseniális társadalomtudós is. Ez a kis újságcikk történelmi jelentőségű lett volna, ha, akár csak fél évszázaddal később is, megértik. Adynak nem sok ismerete lehetett a marxizmusról, mégis rámutatott a várható úttévesztésére. Mindezt annak alapján szögezi le, hogy a Társadalomtudományi Társaságban vitát rendeztek Somló Bódognak az evolúcióról írt tanulmányáról.

Mi is idézzük azt a néhány sort, amit Ady kiemelt:

„Minden eddigi társadalombölcselet azon bukott meg, hogy többé-kevésbé statikusan fogta fel a társadalmat, nem dinamikusan. Márpedig a társadalmat, amely a természetnek legrohamosabban fejlődő része, kizárólag csakis fejlődéstanilag lehet helyesen felfogni. Nyilvánvaló, hogy a fejlődés alapvető tényének felismerése nélkül a tünemények más köreire nézve is hibákat kell elkövetnünk, de ezek a hibák semmilyen téren nem olyan óriásiak, mint a társadalomtudomány terén. A tünemények más téren sokkal lassabb változásoknak vannak alávetve, az élet nem cáfol rá olyan hirtelen a statikusan megállapított helytelenségekre.

A fejlett társadalmakra vonatkozóan azonban - a társadalomtudomány azonban csakis ilyenekben fejlődik - a fejlődés olyan jelentékeny tényező, hogy annak elhanyagolása mellett az egész tudomány lehetetlenségévé válik. Az élet csakhamar rá cáfol az olyan szintézisre, amely nem veszi fel a fejlődés tényét is.

A fejlődés elve az egyedüli elv, amelyet nem haladhat túl semmiféle fejlődés.” Eddig a Somlótól származó szöveg!

Ebből vonja le Ady a ma is zseniális tanulságot:

„Íme, az örök harc oka e pár sorban. És Spencerral szemben, részben a marxizmussal szemben, odaállítja Somló Bódog a nagy igazságot, hogy eszményi, kijavult és megállapodott társadalom sose lesz s a mostani küszöbön álló társadalmi alakulás is nem betetőző s nem utolsó, csak fejlesztő, javító: egy a sok közül. Ám a fejlődésnek mindig gátat állít az uralkodó társadalom. Törvénykönyv, szurony, iskola, stb. mind a haladás gátja.”

Adynak az a kevés is, amit a marxizmusról tudhatott, elég volt arra, hogy meglássa a benne rejlő veszélyt, a messianizmusát, ami éppen ellentétes a materialista társadalom-felfogásával.

Szegény Somló Bódog hiába írta le száz évvel ezelőtt, hogy a társadalom állandóan változik, a változások ugyan fejlődést, de nem beteljesedést hoznak. Ehhez tegyük hozzá, hogy a fejlődés egyáltalán nem társadalmi megváltást jelent, csak a korábbinál magasabb szintet, amin ugyan a hibák is gyarapodnak, de az eredmények még inkább, azaz a kettő pozitív egyenlege jelenti a fejlődést. Ahogy a technikai eszközök fejlődése során nő azok meghibásodási lehetősége, és még inkább a kijavítás bonyolultsága is, úgy a társadalom is annál több hibával működik, minél fejlettebb. A társadalmi élet nem a hibátlanság, hanem a jobb felé halad. A marxizmus azóta bebizonyosodott hibája éppen az, hogy hibátlan társadalmat ígért, a marxisták nem a fejlődést, hanem a hibátlanságot erőltették. Márpedig nincs embertelenebb társadalom annál, amelyik a hibák minimalizálását tartja szem előtt.

A fekete és a vörös

1903. május 26.

Ady politikai hitvallását fejt ki ebben a kis újságcikkben.

„... nemrégiben negyvenezer proletár mondta el Budapesten az esküszózatot, hogy addig harcolna, míg megtörik Magyarországon a papi uralmat, s kivívják a papi javak szekularizálását.

A polgári társadalom elég közömbösen nézi a fekete és vörös lobogó harcát. A klerikális veszedelmet szinte kisebbnek tartja a szociáldemokrata veszedelemnél. Csak az igazi liberálisok, szabadgondolkodók, a szabadkőművesek, az intelligensebb protestánsok, azok a zsidók, akik jól tudják, hogy a reakció először rájuk uszítja vérebeit - merik nyíltan vallani, hogy szimpátiájuk a fekete lobogó egyetlen kemény és harcias ellensége felé fordul. Nálunk különösen fáradt, lelkiismeretlen és vak a polgári társadalom. Íme a proletároknak kell a társadalom védelmére kelni, s megmenteni azt a fekete veszedelemtől. Törvényszerű jelenség ez. Franciaország szociáldemokrata segítségével számol el a reakcióval. Németországban a szocializmus a liberálisok egyetlen reménysege, a cézárizmus s az ebből kikelt egyéb reakciós veszedelmekkel szemben. Mi mindig későn ébredünk, pedig a magyar talaj szinte oda van dobva, ki van készítve a reakció számára, s a papi hatalom sehol nem olyan nagy, mint itt.”

„Nem kell okvetlenül a vörös lobogóra esküdni annak, aki ebben a harcban a vörös lobogóval tart. Végre is a vörös lobogó a kialakuló belőle. Itt az igazabbaknak kell győzni, s az igazabb fog győzni!”

Ady már ebben a viszonylag korai cikkében egyértelmű magyarázatot ad arra, hogy a fekete-tével szemben miért választja a vöröset. Aki a nemzet apostolának tekinti magát, akárcsak a történész, ne annak alapján ítéljen, amikor politikai álláspontját alakítja, vagy a múltat értékeli, hogy ki volt a büntelenebb, hanem ki húzott jobban a fejlődés, a jövő irányába. Ady sem a vörös lobogóra esküdött, hanem mellette vállalta a szövetséges szerepét. Az ő mély magyarságtudata aligha fogadta el a marxista internacionalizmust, de annál inkább magáévá

tette azt, hogy a múlt maradványainak legyőzésében kisebb veszély a marxista internacionalizmus, mint a pápista. Jó ösztönrel megérezte, hogy kialakulóban van a marxizmus, a szocializmus történelemformáló hulláma, ennek hátán fel lehet számolni mindazt, amit ő joggal középkornak és Ázsiának tartott a magyar társadalomban. Mivel mindennél fontosabb a magyar társadalomban a magát túlélő múlt felszámolása, szövetkezni kell minden olyan erővel, ami ebben szerepet vállal. Márpedig a polgári liberalizmus, a szabadkőművesség, a zsidó polgárság nem lesz elég erős a munka elvégzésére, ezt csak egyetlen óriási nemzetközi hullám, a szocializmus lesz képes elsöpörni, vele kell szövetkezni.

Ady is joggal hihette, hogy az évszázados múltú, erős polgársággal rendelkező, gazdag és iskolázott lakosságú Nyugaton, ahol a középkori erő, mindenek előtt a klérus hatalma már nem jelentős, a társadalom további fejlődése megoldható lesz a szocialista erőkkel való szoros szövetség nélkül, de nem Magyarországon. De még ezt sem igazolta a történelem. Ahhoz, hogy a tőkés osztálytársadalom össznépivé alakulhasson át, hogy a dolgozók jogai érvényesüljenek, hogy általános legyen a választójog, csökkenjen a munkaidő, hogy az állam magára vállalja az oktatást és az egészségügyi ellátást, ahhoz eleinte nagyon keményen marxista, szocialista eszmék erős politikai képviselőre volt szükség. Ott ugyan eleve gyenge volt a fekete, nem kellett olyan vörösnek lennie a vörösnek. De Magyarországon, ahol a katolikus klérus hatalma, a Vatikán befolyása olyan erős volt, mint talán csak Lengyelországban és Spanyolországban, ott a vörös zászló mellé kellett állnia mindenkinek, aki a társadalmi fejlődést hozzá akarta igazítani a Nyugaton már kialakult viszonyokhoz.

Ady politikai stratégiája alapján álltam és állok, amikor támogattam az egyházak földbirtokainak az elkobzását, sőt az egyházi iskolák következetes államosítását. Annak ellenére, hogy természetesnek tartom, hogy az egyházaknak lehessenek középiskolái, sőt egyetemei is, de még azok is szigorú állami ellenőrzés alatt. Arra nem tartottam a magyar társadalmat 1945 után érettnak, hogy ezeket széles körben lehetővé tegye. Akkor még a néhány egyházi gimnáziumot is soknak tartottam, ma már a lényegesen több működését is kedvezőnek tekintem. 1902-ben, vagy 1945-ben ezerszer erősebb, és a betegesen konzervatív volt a klérus, ezerszer fogékonyabb ennek a befolyására a kellő szinten nem iskolázott lakosság. Akkor és most is, én Mindszenti bíborost sokkal kártékonyabb politikai szereplőnek tekintettem, mint Rajk Lászlót, vagy később Kádár Jánost. Hozzá teszem a tőlem mindenben idegen nézeteket és gyakorlatot folytató Rákosit és bandáját gyűlöltem, de gyorsan múló fekélynek éreztem a nemzet testén, velük szemben mégsem álltam a Mindszenti vezette katolikus klérus oldalára. Antall Józseffel, vagy Orbán Viktorral jól tudtam volna érezni magam társaságban, de politikai szerepüket tekintve ma is közelebb állok ahhoz az ítélethez, hogy Kádár uralma alatt jó irányban alakult a magyar társadalom, a két utóbbi úr azonban visszafelé akarta tekerni a történelem kerekét. Szerencsére, hogy ők már egy olyan magyar társadalomban kerültek a hatalom csúcsára, aminek képtelenek sokat ártani. Kádár alatt olyan sok régi akadály leomlott, leépült az Ady által is szidott magyar társadalom konzervatív bástyaiból, hogy ma már nem közveszélyes az, aki a múltra, a klérusokra akar építeni.

Szerencsére az elmúlt száz évben nagyot változott a magyar társadalom. Az anyagi gazdagság tekintetében a nyugat-európai népekhez viszonyítva ugyan jóval szegényebbek vagyunk, mint Ady idejében, de a társadalom sokkal alkalmasabb lett arra, hogy felzárkózzon. Mára a magyar társadalom szinte megszabadult a feudális láncaitól, modernebb, mint amilyen gazdag. Ady idejében, a tömeges szegénység viszonyai között gazdagabbak voltunk, mint amilyen korszerű volt a társadalmunk összetétele. Akkor a földesurak és papok országa voltunk, ma a nép maga intézheti a dolgát, annak ellenére, hogy a politikai kultúránk sok tekintetben képtelen volt lépést tartani a társadalmi változásokkal. Ez a kisebbik baj. Számszerűsítve a száz év alatt bekövetkezett változást: Akkor az átlagos életszínvonal csak fele volt a nyugat-

európai népekének, ma negyede. Akkor a gazdasági lemaradásunk kicsi, de a társadalmi óriási volt. Most relatíve sokkal szegényebbek vagyunk, de a társadalmi lemaradásunk minimális.

Ady idejében, és lényegében egészen a rendszerváltásig a haladás ügye azt követelte meg, hogy ne legyünk finnyások a baloldaliakkal való szövetségben. A társadalom korszerűsítése érdekében, még az alkalmazott módszerek tekintetében se legyünk finnyások. Szerencsére ezen már túl vagyunk, a politikával szemben is lehetnek a stílusra és a módszerekre vonatkozó igényeinek. Ady ezt még nem tehette meg. Száz éve még annyira feudális volt a magyar társadalom, hogy a konzervatív erőket, még ha angyalok voltak is, ellenségnek kellett tekinteni, a változásokat sürgető baloddallal akkor is szövetkezni kellett, ha az erkölcsükkel és módszereikkel szemben joggal voltak ellenérzéseink.

Ennyit kell megérteni ahhoz, hogy Ady politikai orientációját megérthessük.

Merénylet a nagyváradi jogakadémián

- Somló Bódog ügye -

1903. május 29.

Ady azon háborog, hogy a Nagyváradi Jogakadémia elmarasztalta tanárát, Somló Bódogot a már korábban említett evolúcióról írt cikke miatt. Azzal kell kezdeni, hogy a XX. század elején még egyházi hatáskör alá eső egyetemek voltak hazánkban. Már ez is elképesztő, mintha egy modern államban kétféle jog lenne, egyik az államé, a másik egy felekezeté. Ráadásul a felekezeti jogakadémiájának képesítését elfogadta az állam is.

Ennél is sokkal nagyobb tragédia volt az, hogy még olyanok tanították a jogot, akik kétségbe vonták nemcsak az evolúciót, azaz a fejlődés tényét, hanem még azt is meg akarták tiltani, hogy erről valaki tudományos folyóiratban, tudományos vitán elmélkedhessen. Ennyi is elég annak bizonyítására, hogy a múlt század első felében Magyarországon még éltek a feudális viszonyok.

Nem arról van szó, hogy négyszáz éve is bűn volt az evolúciót hirdetni, a tényeket tudományos vizsgálni, Giordano Brunot elégetni, hanem az, hogy a magyar klérus még száz éve is itt tartott, azzal az enyhítő különbséggel, hogy a haladás híveit már nem égethette el máglyán, csak az egyetemi oktatástól akarta eltiltani.

Mindezt az teszi aktuálissá, hogy a jelenkor történészei sem jutottak el odáig, hogy a múlt század első felében olyanok voltak a társadalmi viszonyok, hogy azok megsemmisítése során alkalmazott eszközök durvaságán, barbárságán nem szabad vitatkozni. Ha egy rendszer ennyire túléli magát, akkor annak az elpusztítása érdekében minden eszköz megengedett, sőt áldásos. Ezt Ady már akkor is tudta, a mai politikusok és történészek ma sem tudják.

Íróemberkék

1903. január 4.

Ezt a cikket részletesebben kívánom idézni.

„Cél-e vajon az írás? Önmagában és önmagáért való mesterség-e az írás? Kivételes ember-e mindenki, aki írni tud, s juszt formálhat-e, hogy az ő írását számon tartsák?...

Ezt a sereg kérdést, melyben mindenben bent zúg a nem, az íróemberkék nagy elszaporodásának okából írjuk le. Olvassuk az elmúlt esztendő irodalmi aratásáról a beszámolókat, olvassuk a gyakori híradást új és új könyvekről, s zúg a fejünk az íróemberkék lármájától.

Az íróemberkéék nálunk szapora és veszedelmes fajta. Az íróemberkéék rávállanak a mi ős nyomorúságunkra, bús kicsiségünkre, hogy nálunk még nem régiben meg kellett becsülni, aki egyáltalán írni próbálkozott, hogy nálunk vagy egyáltalán nem olvasnak, vagy minden ízlés és kritika nélkül, s hogy kis náció vagyunk, elmaradt és koldus.

Szintelen, de szagtalannak nem mondható légiója garázdálkodik a kis ország kis nyilvánossága előtt. Törpék, fejetlenek és lábatlanok. Írni többnyire tudnak. És írnak. Hajh, sokat írnak... A patkánysereg, az íróemberkéék, guszthusrontó had... Mázolnak és másolnak bátran...

Úgy érzem, hogy bűn író céllal, művész író céllal egy sort papírra vetni, melynél megrezzenhet bennünk a gyanú, hogy elíródott már előlünk."

„Az íróemberkéék közben neves, ismert alakok lesznek. Őt-hat kötetet adnak ki. Almanachba kerülnek. Irodalmi társaságokba. És bőségesen támogatják - tolják egymást viszonzás fejében."

„Egyébként, ahol a kultúra liliputi, ahol a tudósok, politikusok, művészek liliputiak - mint lehetnének mások az írók,"

„Nálunk vidáman élnek és uralkodnak az íróemberkéék!..."

Nagy a gyanúm, hogy Ady publicisztikájának elhallgatásában az íróemberkéék, az esztétaemberkéék és a pedagógusemberek is érdekeltek voltak és maradtak. A tudósok, művészek és politikusok is a középszerűség céhei, érdekvédő szakszervezetei, amelyek érdekeltek abban, hogy a világ őket csodálja, tisztelje, s jól megfizesse. De ez nem is nagy baj, mert, ha ezeknek az érdekvédő szervezeteknek csak a zsenik lehetnének tagjai, akkor legfeljebb egy tagjuk volna, az is csak ritkán. Ahogy nem annyi miniszterre van szükség, mint amennyi erre alkalmas ember létezik, így van ez még az írók szakmájában is. Az olvasók többsége ugyanis nem az írózsenikre kíváncsi, hanem az íróemberkéék pletykáira. Ezt igényli, ezt fizeti meg a piac, ezért van és lesz sok-sok íróemberke, ezért jelenik meg és tűnik el nyomtalanul sok író és sok műve.

Itt csak megjegyzem, hogy a kelleténél is sokkal több íróemberkét az esztéták is szülik. Ők is sokan vannak, és nekik akkor nagy a tudományuk, ha sok író sok művét lehet elemezni. Boncolgatni. Ezért szedik elő még a korábbi íróemberkéket is, ezekre is szükségük van, hogy tudósoknak tekinthessék egymást, hogy szakmájukból megélhessenek. Gondoljunk arra, hogy az irodalomtudósok szakmája mennyi olyan író eleméz, magyaráz, akiknek a műveit ma már a kutya sem olvassa. Ady publicisztikáját viszont az irodalmárok nem olvassák, sőt vigyáznak arra, hogy mások se olvassák.

Ideális örületek

1903. január 15.

„A Góbi-sivatag, a Szahara nem sivárabb, mint a mai életmező, s e nagy sivárságra délibábot vetítnek még tudós emberek is. A közéleti erkölcs restaurálása, a fajmagyarság megmentése, a magyar imperializmus és egy sereg zavaros és kertelő örület után hát megszületett a legújabb ideális örület is."

„Nagy-Magyarország örületében egyesülni tudnak Falk Miksa, Rákosi Jenő, Vészi József és Bartha Miklós s ellene szólni nem mernek Eötvös Károly, Vázsonyi Vilmos, Ignotus, stb. sem."

Adynak minden bizsonnyal fáj, hogy a magyar nemzeti romantikát, a Nagy-magyarország örülségét még a zsidó értelmiség is elfogadta, magáévá tette. Kétségbeejtő volt látni, hogy szinte mindenki mögéje áll annak az örületnek, amelyiknek az a Nagy-Magyarország is kevés,

ami maga is történelmi anakronizmussá vált, hanem még terjeszkedni akar. Ady szerencséje, hogy nem kellett megérnie, hova vezetett ez az örület.

E cikk apropóját az adta, hogy ebben az évben jelent meg és nagy sikert aratott Hoitsy Pál Nagy-Magyarország című tanulmánya. Ebben tudományos érvekkel támasztja alá egy hatalmas Magyar Birodalom indokoltságát. Ennek a déli határát a Balkán-hegységen húzza meg. Mi azt tanítjuk, hogy Tisza István ellenezte a Szerbia ellen indított háborút. De arról nem beszélünk, hogy már tizenkét évvel a hadüzenet előtt a magyar közvéleményt arra készítették elő, hogy az országunk természetes déli határa a Balkán-hegység!

Mikor írjuk meg végre azt a magyar történelmet, amelyik nem hazudik, amelyik nem félrevezet, hanem, mint tudományos kötelessége, az igazságot keresi, igyekszik feltárni? Ez nem volna nehéz, hiszen az adatok rendelkezésre állnak, csak tudomásul kellene venni azokat.

Batha úr dühöng

A REAKCIÓ MERÉSZSÉGE

1903. március 25.

„Meglapul a régi szabadelvű, meglapul az új, hallgat a szabadkőműves - borong a protestáns, túr a zsidó. Nincs gátja a reakciónak. Megszédültek a józan koponyák, s a magyar glóbus idestova egy zárdaakol lesz. De készül előállni a német állapot, ahol nincs más reménység már, mint a szociáldemokrácia.”

„-Kultúrharcot akarnak az istentelenek.

... Hát igenis akarunk. Vagyunk itt még ez országban sokan, akik nem törődnek könnyen bele a reakciójárumba, s kik a vörös lobogó alá állunk, ha a fekete lobogót másként porba rántani nem lehet. Nem mi akartuk így. Mért tettek bennünket olyanokká, akik a harcban semmit nem veszthetünk?”

„... És ha a papok nemzeti különbség nélkül zászlójukra írták a fekete nemzetköziséget, akkor mi zászlónkra írjuk a piros világszabadító függetlenséget.”

„Minden proletárnak kötelessége, hogy most síkra szálljon, és a klerikálisok megbuktatásával vigye diadalra mindenütt a nemzetközi forradalmi szociáldemokráciát.”

„Nos ha azt akarják, hogy ezt a hitvallást egyre és egyre többen vallják, hát csak tessék növelni a reakciósok szarvait.”

Ismét egy cikk, amiben Ady megindokolja, hogy mi teszi egyre indokoltabbá és kikerülhetlenebbé a régi renddel való leszámolást még azon az áron is, hogy a liberalizmus a vörösök következetesen kitartó szövetségese lesz.

A varróleányok

1903. április 1.

Sokáig hiányoltam, hogy Ady nem veti fel a nők egyenjogúságának a kérdését. Ez tartom az emberiség történetének a legnagyobb kizsákmányolási formájának. Erre még Marx sem fordított kellő figyelmet, őt az osztályelnyomás érdekelte, és ebben zavaró tényező lett volna a nők helyzetének boncolgatása. Ezt nem lehetett a tőkés tulajdonviszonyokkal indokolni, ez független volt a tulajdonviszonyoktól.

Ezért örültem, amikor erre a cikke rátaláltam. Ebből is kiderül, hogy ő nem azért vállalta a vörösökkel való közös harcot, mert marxista volt, hanem azért, mert zsigereiben volt minden származáson alapuló egyenlőtlenség elleni tiltakozás.

„Hogy egészen igaza van Bebelnek, nem tudom. De bizony a férfi proletárnál szánandóbb a nő, ha nem proletár is. Akár feleségi pályán, akár doktori diplomával a kezében, akár a telefontól. Mindenütt... És a jövő az ő számukra még messzebb van, mint a férfi proletárok számára.”

Ady nem beszélt arról, hogy a nő az ágyban is kiszolgáltató volt. Akkor még álmodni sem lehetett arról, hogy a tudomány a fogamzásgátlással e szent helyen is megoldhatóvá teszi a nők egyenjogúságát. Ez is jó példája annak, hogy a történészek farizeus módon, de még a forradalmárok sem, foglalkoznak azzal, hogy az emberiség egyik felének a felszabadulásában a legfényesebb fejezetet a fogamzásgátlás jelenti. Ehhez képest, hogy melyik párt van hatalmon, ki a miniszterelnök, említésre sem méltó súlyú tény.

A hétről

1903. április 5.

„A manó akarja a világot reformálni s megcsinálni a harmóniát, de némely kiáltó szembekezdésnek mégiscsak ki kell váltaniuk a társadalomból egy kis koncessziót, egy kis hajlandóságot rendezésre.”

Vagyis Ady sem hitt abban, hogy a társadalmat meg lehet váltani, ezért nem is akarta, csak a fennálló viszonyokat tekintette olyanoknak, amiket minden áron meg kell változtatni. Ez a jámbor haladási igény is olyan nagy volt a kor magyar társadalmi viszonyaihoz képest, hogy még száz év múlva is soknak tarják. Milyen pusztulásra érdemes az a társadalom, amelyiknek ez is sok?

Strófák egy határozatról

1903. április 11.

Ady önvallomása:

„A levegőben élő lények ama fajtájához tartozom, mely gazdasági kétségek és eredmények nélkül szalad végig az életem. De rabszódikus voltomat enyhíti mégis, hogy látok. Meglátom azt is, ami nem érdekel, s amit meglátok, abból kázust csinálok, mert hitem, hogy kázusok szaporítása által igazodik az élet...”

Ilyen egyszerű a nagy ember nagyságának a kulcsa: akkor is lát, ha nem keres.

Nevezetes május

1903. május 1.

„A rosszul, hazugul épített magyar parlamentarizmus menthetetlen. Sohasem volt ez népképviselő. Vergődő, csenevész létű valami volt. Három sziklához kötözött. Bécshez, Rómához s az eltörölni nem mert feudalizmushoz.”

Tegyük hozzá, hogy nem is akarták eltörölni, sőt önző érdekből betegesen ragaszkodtak hozzá.

Ehhez kiegészítésül az kívánkozik, hogy a jelenlegi magyar szociáldemokraták, az MSZP, vagyis Ady fogalmai szerint a vörös zászlót vivő, választási lobogójára a felsőház létesítését tűzte. Ismét azt szeretné, ha nem a választottak, hanem a mindenkori hatalom által kijelöltek, vagyis a közép-szer képviselői kapjanak a választók akarától független politikai hatalmat.

Panama és anarchia

1903. július 30.

„Korrupct országokban a panamákon szokás a legjobban felháborodni. Imádozt hazánk pedig igen-igen korrupct ország. Ebből kifolyólag természetes, ha a másik ember is panamázik... Vezető státusférfiakról, előkelő politikusokról, társadalmi vezéremberekéről, kedves, hízelgő elismeréssel szoktuk megállapítani, hogy nagy gazemberek.”

„Persze, azt nem ismernők be semmiért, hogy az az állapot, amely mellett a panamák kipattan-nak, aranyállapot. Hiszen bárcsak nálunk is mind sűrűbben pattannának ki a panamák. Ez etikai erősödést jelentene.”

Adynak még nem volt annyi tapasztalata, hogy felismerte volna, hogy a panamák mennyisége objektív módon a társadalom elmaradottságának fokától függ. Minél jobban elmarad egy társadalom a kor követelményeitől, annál több abban a panama. Ezért van tőlünk keletre még több, tőlünk nyugatra még kevesebb. Valamennyi korrupció mindenütt van, mert sokkal nagyobb a politikusok hatalma, mint a legális jövedelme. Ezt az ellentmondást kell kiegyen-líteni. Erre szolgál a korrupció.

Ábel Péter misézük

1903. július 31.

A cikk a jezsuita rend ünnepére íródott. Az az elején kiderül, hogy ettől a rendtől jót nem vár.

„A szabadelvű erőfeszítések szünetelnek. Az ország haladása egy idő óta megdöbentően retrográd. Hova érkezünk? Oda, amikor a nemzetben az élet vágya fölkel, e vágyát kripták keresztették, sírdombok várták. A parlamentet például lesüllyesztették olyan nívóra, mely már sérti a nívó nevet is. A szabad sajtót lekötötték paragrafusokkal és pausálékkal. A korrupciót általánosabbá tették az írni-olvasni tudásnál.”

„A parlament egy-két teoretikustól, néhány veszedelmes, titkos célú, felfújt nagyságból, egy kis sereg degenerált mágnássarjból, egy csoport sujtásos, frázisos, nyájas atyafiból s egy alacsony intelligenciájú, mindenre kapható tömegeből áll.”

„A húszmillió ember országában nyolcszáz ezer ember képét viselő parlament ott fekszik véresen a nagy porondon, amelyen a világhistóriát csinálják.”

Erről a korról tanítják a történészek, hogy a boldog békeidő volt, pedig ebben csak azoknak volt jó, akik abba születtek bele. Ezt a kort legfeljebb azért lehet irigyelni, hogy egy vidéki újságban az ilyen kritikája megjelenhetett, sőt az íróját száz éve a század legnagyobb költőjének tartják. Tarthatják, mert nem ismerik, mert nem tanítják, ki is volt tulajdonképpen a gyönyörű versek írója.

A protestáns szellem

1903. szeptember 23.

A cikk apropója, hogy a lutheránusok és kálvinisták Nagyváradon a magyar protestáns irodalmi társaság vándorgyűlésén találkoztak egymással.

„A társaságnak két nagy célja van. Ma még jóformán ez az egyetlen külső keret, amely együvé fogja Luther és Kálvin híveit. E társaság tehát egy valamikor eljövendő egyesülésnek a magva.”

Ma a legmodernebb magyar püspök, a bencések főapátja azon fáradozik, hogy a katolikusokat és az ortodoxokat összeboronálja. Ez ugyan ma reménytelenebb, mint közel ezer éve valaha, de szép szándék. Ehhez képes Ady száz év előtti óhaja a két protestáns egyház egyesüléséről, száz éve is reálisnak tűnhetett. Ez volna a sokkal kisebb feladat, hiszen ez a két felekezet azonos kultúra gyermeke, de ez is hiú ábránd.

Sajnos reálisabb felismerést hordoz a cikk vége felé Ady megállapítása Nagyváradról: *„Ez a város magyar város, modern város. De végvár. Falát az erdélyi román tenger mossa.”* Azóta el is nyelte.

Ady Endre előadása a Holnapon

1908. szeptember 29.

Adynak elég volt egy rövid, öt gépelt oldalas felszólalás ahhoz, hogy elmondja a véleményét Erdély történelmi szerepéről és a zsidókérdésről, előtte pedig néhány epés megjegyzést tegyen Kazinczyról.

Tartsuk magunkat a sorrendjéhez.

„Kazinczy Ferenc valamikor úgy vágyott Széphalomról Erdélybe, mint Petőfi vágyott később és hasztalanul Párizs felé. Erdélyi útján mámoros volt. Kazinczy reményeket falt, sőt bizonyosan jobbakat gondolt, mint amilyeneket kicsi, hamar összehúzódó fantáziájával írt. Tetszett neki minden, s Wesselényiék zsidói ménese különb institúciónak látszott előtte, mint valami leendő akadémia. Ennek az egyszerre német és vadmagyar táblabíró-intellektuelnek csodálatos, s ma is becsülendő szimatja volt...”

„... maga Kazinczy is gyöngé ember volt, aki Berzsenyi kedvéért hazaárulónak deklarálta Berzeviczy Gergelyt.”

Középiskolás korom óta ugyan büszke vagyok a reformkor táblabírói világára, de Kazinczyt csak nagyon hasznos, de nem nagy szellemű embernek tartom. Nagyon hosszú sorát kellene számba venni a nagy magyar szellemeknek, mire Kazinczyra kerülne a sor. A hasznos tetteket végrehajtók sorában azonban sokkal előkelőbb helyre kerülne. A nyelvújítást meg kellett tenni, arra már régen érett volt az idő. Sajnos a feladat elvégzése nemcsak késett, de nem is akadt hozzá olyan képességű vállalkozó szellem, aki kevésbé lett volna német és vadmagyar, aki Kazinczynál jobban érezte volna a nép nyelvét. Ahányszor a nyelvújítás előtti szövegekkel találkozom, szomorú vagyok, érzem, hogy a nyelvújítás mennyire kiherélte a magyar nyelvet, oda lett az őseréje, amit számomra legjobban Móricz Zsigmond tudott feltámasztani. Örültem, amikor Ady igazolta ráérzésemet.

Azt most Adytól tudtam meg, hogy Kazinczynak Berzeviczy Gergely hazaáruló volt. Nekem ötven éve az első nagy magyar közgazdász és a korabeli táblabírókkal szemben modern, nyugati mentalitású magyar. Ady még nem érezhette, hogy milyen égető szüksége lenne annak, hogy a magyar szellemi élet nagyjai között a művészeltek, a humán terület nagyjai mellett a reálértelemiség nagyjait is számon tartsuk, közöttük a hatalmas érdemeket szerzett Berzeviczyt is. Jól esik, hogy az író Ady is megérezte, hogy ki volt a nagyobb magyar, az inkább szellemi óriás.

Ide kívánczik még egy későbbi megállapítás, amit ugyan már a zsidókérdéssel kapcsolatban mondott. *„Petőfit véletlenül megtette a nem programos, de erős népisége, Aranyt a szolid, békés, intelligens, hétszilvafás nemessége s rigmosos falusiassága.”* Középiskolás korom óta lelkesedem Petőfi költői zsenialitásáért. Ő olyan nagy zseni volt, hogy program nélkül is programos volt. Tőle hiba számon kérni a programot, amit Ady már az értelmiségi környezetétől, előbb Nagyváradon, aztán Párizsban és Budapesten megkaphatott. De éppen Ady korai versei és cikkei bizonyítják, hogy ő is előbb volt vátesz, aztán lett csak programos.

Számomra azonban sokkal fontosabb, hogy Aranyról alkotott véleménye igazolt. Nem véletlen, hogy az irodalom mesteremberei és a pedagógusok számára Arany János költőóriás, mert a nyelv, a költészet mesterembere, de nem zseni. Nem találtam nála soha egyetlen újszerű gondolatot. Múlhatatlan érdeme, hogy milliókat tanított a nyelv művészetére. Magam is, hogy nyelvkészségem fejlesszem, sokoldalnyi versét tanultam meg kívülről. De gondolatokat nem tanultam tőle, pedig tanáraim mindig istenítették. Csodálatos versekbe foglalta azt a magyar történelmi romantikát, amit jó lett volna kihagyni a történelmünkéből. Ha egyszer eljutunk odáig, hogy a művészetekben nem a formát, hanem a mondanivalót fogjuk értékelni, az utókor ebben is Adyt fogja igazolni.

Mindennél ezerszer fontosabb az, amit Ady Erdéllyel kapcsolatban mondott.

„Erdély, a régi Erdély, mindig magasabb és sokkal európaibb volt, mint a nyolcfele osztott és béna Magyarország.”

„... a nagy nevek: Dávid Ferenc, Bethlen, Apácai Csere, Bólyai, Wesselényi stb. Nagy névsor lenne, de elég ennyi, hogy egy csodálatos, alig érintett titok fátyolához jussunk. Erdély, mely büszke, szabad államként tárgyalt Angolországgal, Franciaországgal, Svédiával, Hollandiával, Lengyelországgal, a birodalmi császársággal, természetesen az ottomán birodalommal, magyar gyűjtőlencséje volt minden európai kulturális sugárnak. Az unió megölte Erdélyt, habár 1867 után még sokáig, pár évtizedig, az erdélyi nyugtalan, csalafinta elme teret kapott politikában, irodalomban, tudományban. Most már nincs Erdély, s emléke nincs kézzel foghatóan, helyébe lépett, az Isten akárhová tegye, a Dunántúl és Felső-Magyarország...”
„...Erdély, amely enyhítő körülménye volt Magyarországnak...”

Ady sejtette, hogy addig fátyol borítja az utóbbi évszázadok magyar történelmét, ameddig Erdély szerepét nem tesszük helyre. Ő ugyan nem jutott el odáig, hogy Erdély csodájának mi a kulcsa, de mentségére szolgáljon, a hivatalos magyar történelemtudomány máig úgy kerülgeti ezt a kérdést, mint macska a forró kását. Az Erdély dicső múltjában mindent annak köszönhet, hogy nem a pápista Habsburgok érdekét szolgálta, hanem Nyugat-Európáét, hogy inkább a törökkel szövetségben, egyezkedett, mint a pápa és a Habsburgok konzervativizmusával. Ezt azonban nem lehet addig kimondani, ameddig a magyar történelmet a katolikus klérus írja.

Ugyan a napnál világosabb, hogy a XVI. századtól kezdve, vagyis a török időkben a Nyugatot nem Róma és a Habsburgok, hanem a többségében protestánsná váló Nyugat-Európa jelentette, de ezt nem lehetett kimondani addig, amíg a Habsburg császár volt a királyunk, és a római katolikus vallás államvallásunk volt. Ezt bizonyítja az is, hogy az Erdéllyel szövetséges

államok, Franciaországtól eltekintve, mind protestánsok voltak. Franciaországnak pedig létérdeke volt, hogy a török terjeszkedés kösse le ősellensége, a Spanyol Birodalom erejét. Márpedig ebből az következik, hogy mi a török elleni háborúban nem a Nyugatot, nem a kereszténységet védtük, hanem az európai reakciót. A királyi Magyarország nem a kereszténység védőbástyája volt, hanem tör a haladó Nyugat hátában. Ezzel szemben Erdély végig a haladó Nyugat szövetségese volt, aki kisebb veszélyt látott a törökben, mint a katolikus konzervatívizmusban. Ady ugyan nem jut el addig, hogy kimondja ezt. Nem a osztrák császár vezette európai reakcióval, hanem a protestáns nyugati államokkal való szövetség szolgálta volna jobban a Nyugat védelmét, hogy ennek érdekében a törökkel való kompromisszum, sőt szövetség felelt meg jobban a magyarság érdekének. Ő ezt, akárcsak nem sokkal később Móricz Zsigmond zseniális regényében, csak sejteni engedte. Ennek kimondása a történészek kötelessége lett volna, de ők a nagy nyilvánosság előtt máig hallgatnak.

Még inkább hallgatnak arról, amit Ady kereken megfogalmaz: *az unió megölte Erdélyt*. Pedig ő még Erdély elvesztése előtt jó tíz évvel írta e sorokat. Ma ugyan tele van a revizionista magyar politika azzal a gondolattal, hogy Erdély legyen önálló állam. Ez ma már ostobaság, nincs semmi realitása. Erdély akkor lehetett önálló politikai egység, amikor a magyarok aránya meghaladta, a szászok száma pedig megközelítette a harmadot. De akkor is csak abban az esetben, ha a legnagyobb létszámú erdélyi etnikum, a románság is az előző kettővel egyenlő politikai szerepet kap. Minden ezzel ellenkező irányú politikai lépés egyre jobban determinálta Erdélynek a Romániához való csatlakozásának bekövetkeztét.

Erdély politikai autonómiájának első feltétele az lett volna, ha a legnagyobb etnikumot, a románokat a magyarok, székelyek és szászok mellé befogadták volna államalkotó népné. Erről azonban a magyarok hallani sem akartak. Már az jogi ügyeskedés volt, hogy Erdély magyarjait jogi értelemben két etnikumnak tekintsék. Itt kell megjegyezni, hogy a nagy többségében magyarul Partium nem Erdélyhez tartozott. Sőt az erősen háromnemzetiségű Bánát sem. A románok kirekesztése a soknemzetiségű Erdélyből különösen a magyarok számára nem volt elfogadható. A szászok nem tiltakoztak volna ellene.

Erdély politikai önállósága ellen mindenek előtt az anyaország tiltakozott, az unió kimondását követelte. Ez nemcsak Kossuth, de Petőfi, sőt az egész magyar nacionalizmus egyik alapvető célja is volt. E cél, a románok és a szászok elkeseredett tiltakozása ellenére, Bem fegyverrel kényszerítette ki. A végleges bebetonozását a Kiegyezés valósította meg. Vagyis a magyar nacionalizmus teremtett olyan állapotot Erdély számára, amiből már csak a Trianonban szentesített, de addigra már tényé vált elszakadás következhetett. Ma már a magyarok, a határon innen és túl, elfogadnák azt, amit ők tettek lehetetlenné.

Miért vált lehetetlenné Erdély politikai autonómiája? Mert azóta megváltozott a világ, még inkább Erdély etnikai összetétele. A románság túlsúlyba került, a szászok és a magyarokkal tartó zsidóság szinte megsemmisült. Ma már a történelmi Erdély területén kétharmadnál is nagyobb többségen románok élnek, akik nacionalizmusa egyre kevésbé fogadja el a magyarok felé még a kor szellemének megfelelő kisebbségi jogok megadását sem. Tegyük hozzá, hogy százötven éve még magyar belügy volt Erdély politikai önállósága, ma az európai politika betegesen ragaszkodik a határok megváltoztathatatlanságához.

Ady rövid felszólalásának fele a zsidókérdéssel foglalkozik.

„Szerencsénk, vagy szerencsétlenségünk, hogy nagyszámú zsidó penderedett erre a mi nagyon fátumos és szikes magyar földünkre. Sokféle zsidó, s megint szerencsénk vagy szerencsétlenségünk, de itt vannak körülbelül egymillióan eddig. Nagyrészt elromlottak, mert a zsidó csodálatosan elsajátítja, sőt kiélezi annak a fajtának, amelyhez betelepedik, minden vétkes karak-

terisztikonját. De elromlani egész masszájában mégsem tud, mert nemes race, fáradtan is fürge, hirtelen emelkedésében is - legalább - garanciát ad a jövő sarjaiban. A Lipótvárost legjobban Molnár Ferencek csúfolják, de adja Isten, hogy a Lipótváros mai urai legalább két generációig termékenyek legyenek és - vagyonosak. A harmadik generáció már olyan lelkes, kultúrás, szép magyar lesz, mint Apáczai Csere János ... mert Magyarországot még az a szerencse sem érte, hogy hirtelenül felgazdagodott polgársága teremjen.”

„Volna két kicsi, csöpp seregünk az intellektuális kultúrára: a civilizált magyar zsidó és a régi Erdély értelmében nevelt s még el nem züllött magyar.”

„A zsidó ideges, ha még nem is kultúrember, a magyar ábrándos, ha ritka esetben kultúrember is.”

Ady idézetei annyira aktuálisak, hogy alig kívánkozik hozzá kiegészítés, pedig ez volt a Kárpát-medence legnagyobb tragédiája. Száz éve egy millió, ma legfeljebb százötvenezer zsidó él a térségben. Az egy millió többsége Ady idejében lelkesen asszimilálódott, magyar és ráadásul a többségük keresztény akart lenni, fergetegesen fejlődött, mára a megmaradt többsége a térség harmadát jelentő Magyarországon él, és okkal, ok nélkül, tele van félelemmel.

De nemcsak nagyon értékes zsidóság pusztult ki egész Közép-Európában, hanem a még náluk is számosabb németiség is. Ma minden ország ugyan szeretne Nyugat-Európa szerves részévé válni, de előtte tízmilliónál több zsidót és németet irtott, telepített ki, vagyis azokat, akik már többé-kevésbé nyugat-európai polgárok voltak.

A vér városa

1910. május 1.

Tekintettel arra, hogy ebben a kötetben Adynak csak azokat a cikkeket beszéljük meg, melyek Nagyváradon jelentek meg, idéznünk kell egy jóval későbbi írását is, ami ugyan nem Nagyváradon, hanem Pesten, a Nyugatban jelent meg, de Nagyváradnak, a Vér Városának állít benne emléket.

„... itt hamarabb emelték fel arcukat és szívüket a zsidók, mint bárhol Magyarországon. Jó urak voltak a török urak, szerették, legalábbis jó szívvel tűrték a vár köré csődült és ott lapult zsidóságot.”

Ady előtt senki sem merte kimondani, ami ugyan tény, de nem illett bele a katolikus klérus és a nacionalista hatalom érdekeibe, hogy a török idők alatt sem csak rossz volt. Ady nemcsak elég bátor volt ezt is kimondani, de mint kálvinistának tudnia kellett, hogy ez a szép vallás nem virágozhatott volna hazánkban, ha nem vigyáz rájuk a török, ha a magyar nép vallásválasztásában a bigott katolikus császárok és a magyar püspökök dönthettek volna. Ady el sem tudta képzelni, hogy még száz év múlva is lesz olyan kálvinista miniszterelnökünk, aki a katolikus vallás történelmi szerepét a reformációt követő századokban is magasztalni fogja.

„Egy kis Amerika Magyarországra tolván, s egy kis Magyarország Szmirna tájékára elgondolva: körülbelül ez a város. Levegője vérszagú, mert ez a Vér városa, s ilyen volt mindóta, de most különösen vérszagú: bicskát rántott a bús magyar úr, s visszaszúr késével az uraskodó, és vitézkedő zsidó.”

Ady ráérezett arra, hogy a bihari magyar urak és a meggazdagodó, művelődő zsidók harca zajlik ebben a városban. De azt nem látta előre, hogy ez a város egy kis sziget a világban, hogy a városok sorsát már nem a belső erőviszonyok fogják eldönteni. Nagyvárad későbbi

sorsában nem játszott tovább szerepet az, amit Ady látott. A várost odaadták Romániának, vagyis ott a román elem vált uralkodóvá. A magyar elem pedig visszaszorult. Aztán kalandos úton rövid időre visszakerült a város Magyarországhoz. Ez időre esett a zsidók elhurcolása, és a város újra Románia részévé vált. Vagyis alig negyven évvel az Ady által lefestett Nagyváradról eltűntek a magyar urak és a zsidók.

„Tíz nap óta Romániából kikergetett, nyomorult zsidókat visznek át a városon dőcögő, zötyögő, hosszú piszkos vonatok... ezektől a világgá űzött emberektől a város, Magyarvár, zsidói húzódoznak a legjobban, mert ők most harcban állnak. Most vívják a döntő harcot a megszorult, dühös nemesurakkal, akik még néhány év előtt is azt harsogták: „coki város, mikor a vármegye mulat.”

„Azóta a szép, többnyire szép és daliás úri betyárok beszorultak a hivatalszobák homályába, s a többinek is többje gyásszal portyázott az eladósodott birokokon, a város környékén.

Most híre járt, hogy a főispán csendőrökkel és rendőrökkel őriztetett minden közeli vasútállomást, a szaladó zsidók megpihenő vágya ellen. A város zsidó polgárai általában, akik között sok volt már a gazdag s a régi szabadságtól avagy a vér-becsempészés folytán bátor, nagyon örültek titokban.

Még a váraljai zsidóság is jobb néven vette, hogy nem engedtek rájuk és gazdagság-álmaikra száz és száz új, éhes, rongyos, idegen zsidót.

Sokan vagyunk - mondogatták a kényelmes, praktikus zsidók, akiknek már volt félténivalójuk -, így is sokan vagyunk már. Igaz, hogy ide szívesen jöttek, szálltak mindig a zsidók, de egyszer már ki kell mondani, hogy elég, elég már, elég.

Ravaszabbak és ékesebben beszélők megint más okból helyeselték, hogy új zsidókat nem engednek beözönlenni Magyarvárba, tudományosan:

- Ez történelmi város, de voltaképpen most lesz várossá, most jön az igazi legénysorba, vigyázni kell ebben a korban. Több zsidó több házat jelentene, több nyugtalanságot és kíváncsiságot: vigyázni kell az ifjúságra.”

Ady kritikai éberségét az sem kerülte el, hogy a további zsidó bevándorlást maguk a zsidók is ellenzik. Ma azt mondanák: Lám még a zsidók is antiszemiták. Ezt megértve kell bocsánatos bűnek tartani, hogy sokan a magyarságot féltők közül szót emeltek: Sok a zsidó, máris túlságosan nagy a gazdasági és kulturális hatalmuk. Ezek a magyarságot féltők azonban bűnösök akkor lettek, amikor már nem a zsidó bevándorlást korlátozták, hanem a zsidók életét is kérték. Én még azt is megbocsátottam volna, hogy korlátozzák a zsidó gyerekek számát az egyetemeken, ha az urakét ugyanúgy is korlátozták volna, hogy végre a nép fiai is részesei lehessenek a nagy felemelkedésben.

A régi urak antiszemitizmusának a megbocsáthatatlan bűne, hogy ők nem a nép érdekében félték a zsidóság túlságos térhódításától, hanem ellenkezőleg, a maguk önző érdekében félték attól, hogy a nép is felemelkedik. Mivel ma már a nép fiai közül sokszorta többen szerzik meg a diplomát, mint az urak vagy a zsidók, az antiszemitizmus nemcsak bűn, de ostobaság is. Csurkáéknak ma már nem kell attól félni, hogy a nép előtt nincs nyitva a felsőoktatás, az anyagi és erkölcsi felemelkedés. Ők csak a maguk politikai sikere érdekében antiszemiták.

De mindez ma már régi nóta, a Vér Városa a tőle nyugatra lévő városokhoz képes sem Párizs, hanem Bukarest, még hozzá nagyon kicsiben.

A zsidósággal szövetkezve

Ady életpályája és annak eredménye szorosan összefüggött azzal, hogy Nagyváradra került, ahol a zsidó polgárság befolyása nagyon erős volt, és ott egy olyan újság szerkesztőségének lett a tagja, amelyik döntően a helyi zsidó polgárságnak íródott.

Azt ugyan kezdettől fogva éreztem és tudtam, hogy Ady felfedezését és műveinek terjesztését a zsidó polgárságnak köszönhetjük. Az igazán csak most tudatosult bennem, hogy Ady politikai meggyőződését, modern világlátását a nagyváradai zsidó értelmiség alakította ki, és a budapesti zsidó értelmiség emelte száz évvel a kora elé és fölé. Azt azonban csak most, a nagyváradai cikkeinek olvasása közben ismertem föl, hogy még az ő zsenialitása sem bontakozhatott volna ki, ha nem kerül a nagyváradai zsidó polgárok közé.

Ez csak most, a hazai konzervativizmus, nacionalizmus, jobboldaliság és klerikalizmus élesztgetése idején tudatosult bennem. Nekem nem volt olyan kötődésem a magyar zsidóság liberalizmusához, mint Adynak. Más korban éltünk, más nyomott bennünket. Én fiatalon a népi írók radikalizmusához kerültem közel. Számomra a földosztás ezerszer sürgősebb reform volt, mint a politikai szabadság. Az ország kétharmada akkor még falvakban lakott, a városok többsége is, mai fogalommal mérve, falu volt. Az ottani tudatlanság, nyomor, kilátástalanság felszámolása a szememben ezerszer fontosabb volt, mint a demokrácia. Mi akkor még nem ott tartottunk. Ennek ellenére világosan láttam, meg kellett érnem, hogy a földreform megvalósításában csak a baloldalra, a munkásmozgalomra számíthattunk. Amit Ady 1902-ben erről a szövetségről mond, az bennem is élt. A baloldaliságom azonban nem liberalizmus volt, hanem népi radikalizmus.

A baloldali zsidó értelmiséggel való kapcsolatomban csak 1945 után indult el. Talán azért nem lett szívügyem, mert akkor a zsidóság élcsapata, reprezentatív képviselői éppen nem liberálisok voltak, hanem sztálinisták. Tehát nem is gondolhattam a velük való közös stratégiára. Aztán a Nagy Imre vezette reform-kommunisták között nagy többségben zsidók voltak. Velük már szorosabb szövetségbe kerültem. Amíg az agrárpolitikában alig volt zsidó, a gazdasági és kulturális területen bontakozó reformok élcsapatát szinte csak ők alkották. Nyers Rezső csapata kilencven százalékban zsidókból állt össze, csak néhányan voltunk nem zsidók. Ugyan előzőleg ezek többsége is élen járt a sztálinizmus magyarországi túljátszásában, de nélkülük soha nem lettünk volna a „legvidámabb barakk”.

Annak ellenére, hogy én a rendszerváltás után is baloldali maradtam, az SZDSZ-be tömörült magyar zsidók túlharsogott liberalizmusát, sem kulturális, sem gazdasági okokból nem tartottam egészségesnek. Ők egyrészt olyan, a lelkiismeretüket megnyugtatón akaró kommunista szidalmazásba lendültek, másrészt annyi liberalizmust akartak lenyomni a magyar nép torkán, hogy a közvéleményt jelentős hányada a liberalizmus ellenfeleihez, a konzervatívokhoz, a nacionalistákhoz, az antiszemitákhoz menekült. Ez szülte az 1998-as választási eredményt.

A FIDESZ választási győzelmének magam is örültem, mert csak azzal lehetett elérni, hogy a politikai hatalom kikerüljön a bolsevik neveltetésűek és a túlzott liberálisok kezéből, és átvegye azt az a fiatal nemzedék, amelyik már a szocialista évtizedek alatt a nép fiaiból nőtt ki. Sajnos, elég gyorsan kiderült, hogy az új nemzedék azokat a politikai erőket hozta felszínre, amelyek ott akarják folytatni, ahol 1945 előtt abbahagyták.

A most hatalomra kerülő kormány remélhetőleg jobban fog vizsgálni. Az optimizmusomnak két alapja van: Egyrészt az MSZP-nek jót tett a hatalmi szünet, megindult a nemzedékváltás, és remélhetőleg a sikerüket nem azok akarják kihasználni, akik miatt négy éve megbuktak. Másrészt az SZDSZ a választás során arra a méretre zsugorodott, ami a nyugati társadalmakban is egy liberális pártnak jár. Ha nincsenek a parlamentben, nagy hiba, de az is árt a

liberalizmus ügyének, hogyha a megvalósulása tempóját ők diktálják. Nagy öröm, hogy bekerültek, de nagy aggodalmam lett volna, ha a választók harmadát maguk mögött érezhetik. A magyar társadalomban nemcsak a jóból, de a liberalizmusból is megárt a sok.

Arra, hogy a magyar társadalmi viszonyok között áldás, ha a tehetségek sorsa összefonódik a zsidóságéval, a felségem családjában láttam a példát. A több évszázados múltra visszatekintő nemesi családjából csak ketten értek el tiszteletre méltó társadalmi eredményt: a két nagyapja. A család minden olyan tagja, aki az osztályhelyzetének megfelelően igyekezett megtalálni a helyét, nem hagyott maradandót maga után. A két nagyapa, ilyen vagy olyan okokból a zsidósághoz került közel, és száz év múlva is büszkén lehet emlegetni őket, akár mint tudós, de politizáló orvost, akár mint egy vidéki nagyváros jelentős politikusát. Azaz mindkettőjüknek szerencsájük volt, hogy, Adyhoz hasonlóan, a zsidósággal kerültek szövetségbe.

Utószó

Amikor Ady nagyváradi cikkeinek a végére értem, elővettem az 1982-ben olvasott és jegyzetelt összes cikkét tartalmazó kötetet, és meglepetten láttam, hogy annak idején ezeket a cikket olvastam, lényegében azt húztam alá, amiről most írtam, de a kötetből szinte minden kimaradt. Meglepetten jöttem rá, hogy amivel Ady Nagyváradon elsősorban foglalkozott, ami most érdekelt, akkor nem tűnt aktuálisnak. Adyt akkor elsősorban a feudális magyar társadalom túlzott nacionalizmusa, a társadalmi és politikai élet minden területén érvényesülő klerikalizmus és az egyre erősödő antiszemitizmus izgatta. Én 1982-ben azt gondoltam, hogy mi szerencsére mindezen már túl vagyunk. Aztán 2002-ben arra kellett rádöbbenem, hogy Ady száz év előtti problémái ma is élnek, sőt egyre erősödnek.

A magyar nacionalizmus a társadalom bizonyos rétegeiben újra éled. Amíg 1901-ben egy kis népnek a történelemben méreténél nagyobbnak beállított szerepe nem annyira zavarta a kor világát, az európai erőviszonyokat, az ma egyszerűen nevetséges. Ady akkor is joggal látta ugyan nevetségesnek, de azért látni kell a különbséget, hogy ma miért sokkal nevetségesebb. Akkor még a nyugat-európai politikusok is hihették, hogy a politikai egyensúly szempontjából szükségük van a Monarchiára. Különösen nálunk voltak sokan, akik ezen a véleményen voltak. Ady azonban látta, hogy ez az állam már régen mesterkéltséggel alkotmány, aminek a széteséséhez elegendő lesz az, ha meghal az öreg császár. Tehát ő nem gondolt akkor világháborúra, összeomlásra, de tudta, hogy ami összeomlásra érett, az akkor is összeomlik, ha nincs világrengés.

Aztán Trianonban még annál is jobban összeomlott minden, mint az Ady álmodta volna. De az a trauma sem volt elég arra, hogy végre a magunk portáján teremtsünk rendet, hanem a törpére zsugorított ország még nacionalistább politikába fogott. Megint egy világháború elvesztése kellett ahhoz, hogy kioktassanak bennünk, hogy megszilárdítsák azokat a határokat, amelyek valóban igazságtalanok voltak. Ady ugyan semmi jót nem mondott a kora társadalmi viszonyairól, de az aligha vonható kétségbe, hogy a Horthy-rendszerrel egy klasszissal rosszabb lett volna a véleménye, mint a Ferenc Józseféről volt. Az utóbbiban még újságíró lehetett, a Horthy-rendszerben, jó esetben is, csak börtönlakó.

A magyar politikai elit nacionalista buzgalmát ugyan összetörték a szovjet megszállók, de nem annyira, hogy ötven évvel később ne éledjen újra. Ady ugyan azt mondta, hogy a korabeli társadalom összetörésében elől fogja vinni a zászlót, de az sem volt nehéz belátni, hogy őt még mint a vörös lobogó hordozóját is ellenségként tekintette volna a bolsevik hatalom. Akkor sem írhatott volna újságcikkeket, akkor is börtönbe került volna.

A rendszerváltást követő két jobb-közép kormány idején is kiközösítés várt volna Adyra. Szerencsére ekkorra már az újságíró-költő bebörtönzése nem fenyegetett.

Az elmúlt száz év során az volt a jellemző, hogy a nacionalizmus mindig továbbélte a vereiségeit, csak akkor vonult illegalitásba, amikor erre a szovjet megszállók kényszerítették. Ebben csak az a szomorú, hogy közben a mi nacionalizmusunk egyre inkább nevetségessé vált.

1914 előtt az ostoba politikussal még el tudták hitetni a hasonlóan ostoba tábornokaink, hogy a mi hadseregünk súlyos érték az Európa sorsát eldöntő háború során. Már akkor sem volt igaz, de sokkal kevésbé lett az a második világháború előtt és alatt. Mi odáig tévedtünk, hogy a nyugati nagyhatalmaknak büszkén üzentünk háborút, téli felszerelés nélkül küldtük a katonáink százezreit az orosz télbe.

Aztán ezt a néppusztító úri társadalmat szovjet segítséggel, ázsiai barbár eszközökkel törtük össze. De a jelen mutatja, hogy nem eléggé. Nem mind a hét fejét vágtuk le.

A 2002-es választások során a lényegében hasonló szavazótábor újra annyira egymásnak feszült, hogy ezt a lakosság óriási többségének semmitmondó választást, mint szabadságharcot állította be a közép-jobb kormány. Bármelyik fél győzelme esetén is folytatódott volna az EU csatlakozás, a piacosítás, a gazdasági fejlődés, sőt megmaradt volna a két politikai tábor közel azonos ereje. Mégis úgy folyt a választási harc, mintha a nemesi osztály-társadalomról kellett volna átváltani proletárdiktatúrára. Jellemző módon a jobboldal nemzeti kokárda viselésére szólította fel a híveit, hogy még az utcán sétáló békés polgárokról is meg lehessen állapítani, hogy kire szavaz. Ebből aztán atrocitások is születtek. Orbán Viktor nem számolt azzal, hogy az ilyen módszerek Nyugaton elképzelhetetlenek. Ez csak olyan országban történhet meg, ahol a konzervatív erők nem a haladást, hanem a ma már anakronisztikus múltat szeretnék vissza. Elborzadva látom, hogy itt a Rózsadombon, ahol azt hittem, a régi rend itt lakó képviselőt elsöpörte a bolsevik rendszer és a maga urait költöztette ide, öreg urak és dámák járnak kokárdával. Borzongva látom, hogy az ezer éves úri világ még azokban is újraéled, akik a régi világban nem lehettek volna urak, akik felemelkedésüket a régi rend elseprésének köszönhetik.

A klerikalizmus elmúlását még ma sem hajlandók tudomásul venni a keresztény felekezetek klérusai, különösen a katolikus és a betegesen nacionalista kálvinista papság jelentős hányada. A beteges hatalmi nosztalgiájukat ugyan nevetségesnek lehetne tekinteni, ha ez is nem az ezer éves sárkány egyik feje lett volna.

Az, hogy a magyar klérus mindig a központi hatalom kegyéből nyerte el és tartotta meg hatalmát, azért nem köztudott, mert a történelmüket is nagyrészt ők írták, és ezen máig sem változott semmi.

A közelmúltban a nemzeti és konzervatív kormányunk rendezésében ünnepeltük nagy királyunk, I. István államalakításának ezredik évfordulóját. Ennek során nem eshetett szó arról, hogy az a nagy király csak annak az árán volt képes népünket a pogányságról a nyugati kereszténységre, a pásztorkodásról a földművelésre átállítani, hogy a nép nacionalista, a nemzeti tradíciót minden fölé helyező, a nép közhangulatára építő vezetőit kegyetlenséggel, erőszakkal háttérbe állítva, az idegen papokra és lovagokra építette hatalmát és az új társadalmi rendet. Mellette ugyan az esztergomi érsek még nem lehetett az első zászlósúr, hiszen mellette nem lehetett senki második, legfeljebb tanácsadó, ügyének szolgálója.

Ez a Szent Istváni politika aztán állandósult egészen a reformációig, az azzal egyidejű török megszállásig. Ekkor fordult az erőviszony. Eddig a királyoknak volt szükségük a klérusra, ettől kedve a klérusok szorultak a királyokra. A történelmi szerepükből fakadóan betegesen katolikus Habsburg uralkodóknak köszönhetően a gyorsan protestánsná vált országot sikerült nagy többségben visszakatolizálni. Azt még a történelemtudomány sem ismeri el, nemhogy a konzervatív politika, hogy a Habsburg királyaink által vezetett erőszakos ellenreformáció nélkül ma, a magyar nép nagy többsége valamelyik protestáns egyház tagja volna. Márpedig ebben az esetben a magyar állam mindig sokkal inkább húzott volna a többségében protestáns Nyugat-Európa-hoz, mint a pápista mediterrán katolicizmushoz.

Ezt mindig világosan látta a magyar katolikus főpapság, és ezért aztán következetesen a császár, és nem a nemzet érdekeit védte.

A hatalom és az uralkodó összefonódása azt hozta magával, hogy a katolikus klérus lett a legnagyobb magyar földbirtokos, és a politikai élet, az oktatás fő kézbentartója.

A klérusnak a nép feletti hatalma azonban nem a felfelé való helyezkedésen, hanem a viszonylagos szellemi fölényén alapult. Ezer éven keresztül a nép legjobb fiai, szinte egész életükön keresztül tanulva szolgálták az egyházat.

A katolikus klérus hatalma négy lábon állt:

- Szövetség a császárral.
- A legnagyobb földbirtokos.
- A szellemi elit nevelője.
- A képzetlen, babonás és szegény lakosság.

A XX. század második fele aztán mind a négy hatalmat kihúzta a klérus alól. Nincs császár, legfeljebb a múlandó, kálvinista Orbán Viktor miniszterelnök négy éven keresztül. Nincs a valamikor mesés jövedelmet biztosító nagybirtokuk, mert szovjet segítséggel elvette tőlük a földreform. Mára a papság átlagos képzettsége és tehetsége nem éri el még a százszorosára nőtt diplomás tábor átlagát sem. Császári támogatás, vagyon és okos papság nélkül nem lehet a korábbi hatalmi politikát folytatni. A nép iskolázottságának és anyagi kultúrájának megfelelően a szertartások babonás erejével nem lehet őket befolyásolni. Száz éve az átlagos hívő körülbelül négy évet járt iskolába, nagy többségük ezt is rosszakba. Ma az átlagos képzettség meghaladja a tíz évet, és ezt modern, világi iskolákban töltötték el. Tegyük hozzá, hogy a nagy többség gépkocsival utazik a világban, telefonon érintkezik az ismerőseivel, és tucatszámú televízióból válogathat. A klérusoknak is fel kell ismerniük, hogy a korábbi hatalmi szerepük örökre elűszott, az új helyzetükben a kereszténység gyakorlati alkalmazásához kell visszatérniük, ami a politikai hatalomhoz szokott papok nagy többségének keserű szőlőnek tűnik. Pedig nem lesz más.

Remélem, hogy tíz év múlva, ha egyáltalán megérhetem, újra előveszem Ady újságcikkeit, és nem kell azokból megint egészen mást kiemelni, vagyis végre a társadalmi fejlődésünk utoléri Adyt.

Máig kevés hangsúlyt kapott az a tény, hogy a nyugati kereszténység diadalának talán a legfontosabb alapja a klérus tehetségszelekciója volt. Amíg a világi hatalom vérségi alapon öröklődött, a kléruson belül többé-kevésbé mindig érvényesült a születéstől független, a képességen alapuló szelekció. Ezért élvezhette a klérus a világi hatalommal szemben állandó és nagyfokú szellemi fölényét.

Kezdetben, az angol örökösödési jognak megfelelően az elsőszülött örökölt minden vagyont, az utána született fiúk a kereszténység előtt bárdoknak, utána papoknak mentek. A főúri lányok közül is csak legfeljebb fele találhatott magának társadalmi helyzetéhez megfelelő, vagyonos férjet. Ők is apácának mentek. A kléruson belül azonban már nem annyira származási, mint inkább minőségi szelekció érvényesült. Ezért aztán a felsőpapság szellemi és képzettségi téren magasan a politikai hatalom felett állt.

A földbirtokos osztály tagjai előtt eleve nyitva állt az egyházi pálya. A nép fiaiból csak a nagyon szelektált képességű kerülhetett papi képzésre, a többségük a klérus alsó osztályába, a képzetlen alsópapság szintjén maradt.

Ahogy az egyházi hatalom nemcsak jövedelmét tekintve, de politikai szerepében is, részese lett a világi hatalomnak, egyre inkább erkölcsi tekintetben is elvilágiasodott. A nép bigott, babonás kereszténysége és az egyházi főrangúak pompázás és erkölcsé között kiszélesedett a szakadék, maguk az alsóbb rétegekből felkerült papok lettek a vallásuk megreformálásának az élharcosai. Az ő vallástisztító reformjuk csak a nyugat-európai, puritán kultúrkörben győzedelmeskedett, de azért a katolicizmust is, ha nem is teljesen, de jelentősen felújította.

De a reformáció után is folytatódott a nép tehetséges fiainak a papi pályákra való áramlása. Egészen a XX. század elejéig ez a pálya nemcsak társadalmi felemelkedést, de a népénél lényegesen magasabb jövedelmet is jelentett.

A hívők óriási többsége mind vagyonát, mind társadalmi helyzetét, mint képzettségét, mind tehetségét tekintve nagyságrenddel alatta állt a klérus tagjaihoz képest. A világi társadalom előkelői nemcsak képzettségen és képességben álltak az egyháziak mögött, de érdekük volt a vallásos élet ápolása, hiszen a kizsákmányoltak féken tartásának ez volt a fő eszköze. E tekintetben csak a városi polgárokkal indult meg az a változás, hogy már nem kellett szellemi téren maguk felettinek tekinteni a papokat. A fordulat pedig a XX. század közepén állt be, amikor a tudományos és technikai forradalom a világi pályákon is tömeges igényt támasztott a képzettséggel szemben. Ráadásul az egyház egyre kevésbé tudta megfizetni a papjait. A tehetségek előtt megnyílt és a papokénál sokkal nagyobb jövedelmet ígért szinte minden világi pálya.

A klérus és a hívek egymáshoz viszonyított helyzetét röviden így lehet összefoglalni: Kezdetben a klérus tagjai mind társadalmi, mind vagyoni, mind szellemi értelemben magasan a hívők fölött álltak. Mára a klérus fölénye minden szinten elveszett. Szegény, nem eléggé tehetség alapján szelektált papok állnak szemben a gazdag, képzett és tehetségesebb hívőkkel. A klérus fölénye mára csak a leszakadt társadalmi rétegekben maradt fenn. Nem véletlenül keresi egyre több pap a világi gazdagsággal és politikai befolyással szemben az elesett rétegekről való szociális gondoskodást. De erről is sokszorta inkább a modern társadalom gondoskodik. Az állam százszor annyit költ a családtámogatásra, a betegekről való gondoskodásra, mint amire a klérus nagyon beszűkült anyagi forrásaival vállalkozhat. A klérus tagjait is egyre inkább az állam tartja el. A klérusnak csak a lelki vigasz maradt.

A fentiek tükrében nemcsak szomorú, de nevetséges is a klérusok részéről az, hogy a figyelmüket a politikai élet alakítására koncentrálják. Olyan pap pedig szinte ritka kivételnek számít, aki a reáltudományok területén eredményesen munkálkodik. Az elmúlt ötven évben a társadalom szellemi vagyonának a korábban elképzelhetetlen nagy hányada realizálódik a műszaki tudományokban, amelyek alapjainak lerakásában még a papságnak kiemelkedő szerepe volt, ezzel szemben az ő figyelmük egyre inkább elfordul ettől.

Az, hogy a klérusoknak a társadalom alakításában játszott szerepe a korábbi tört részére zsugorodik, nem jelenti azt, hogy a vallások végét lehetne várni, még kevésbé azt, hogy ellenük bármilyen formában hadakozni kellene. Ezt a közvélemény, az emberek vallási gyakorlata sokkal jobban érzékeli, mint a politikusok. Azok vagy az egyház klérusainak szükségszerűen csökkenő szerepét restaurálni akarják, vagy a klérus helyett magát a vallási életet üldözik. Az utóbbi volt jellemző mind 1945 előtt és a rendszerváltás után, a vallásüldözés pedig a bolsevik évtizedek alatt. Ideje volna megtalálni a középutat. Ebből fakad, hogy Ady korában a társadalmi haladás hívei a klérusokat politikai ellenfélnek tekintették. A bibliás Adynál egyértelmű a választóvonal a vallás és a klérusa között. A klérust a nacionalizmus szövetségesének, a társadalmi haladást akadályozó kétfejű sárkány egyik fejének tartja, ennek megfelelően harcol ellene, a nép vallásosságát, istenszeretét pedig értéknek tartja. Erre nem voltak képesek a bolsevikok, akik a vallás és nem annak a hátán politikai hatalmat, vagyont gyűjtő, ennek érdekében a népet butító klérust tekintették elpusztítandó ellenségüknek.

Most pedig újra ott tartunk, hogy a konzervatív politikai erők nem az emberek vallásszabadságát védik, hanem a klérusban vélik az egyik fontos politikai szövetségesüket.

Nem az emberek istenhite fog eltűnni, hanem a klérusok gazdagsága és politikaalakító szerepe. Ez pedig akkor is eltűnik, ha a napi politika a klérust tekinti egyik politikai támaszának. A tőkéjétől és szellemi vagyonától megfosztott klérus a fejlődéssel járó, spontán szükségszerűség, a Nyugaton ez már régen megindult, és az utóbbi száz év során teljes mértékben megtörtént. Nálunk is közelebb van a beteljesüléséhez, mint azt a politikai jobboldal gondolná. Ennél is nagyobb sírásója a klérus hatalmának a lakosság egyre magasabb képzettsége és a mindennapi létet veszélyeztető szegénységtől való megszabadulása.

Azt, hogy ezen a téren a társadalmi élet sokkal jobban tükrözi a valóságot, mint a politikusok stratégiája, mutatják azok a választások, amelyek során a klérussal szövetkező pártok sorra vereséget szenvednek.

-&-